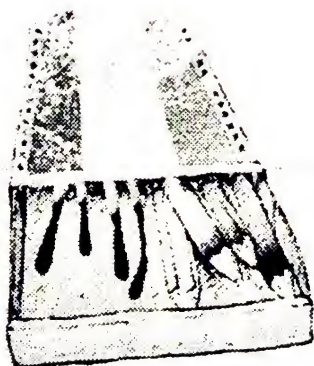

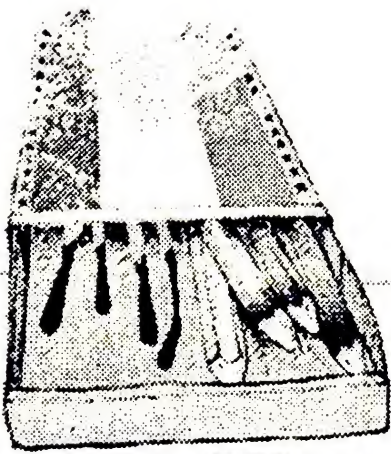
كۆمەلگەي رەش

د. عادل باخەوان

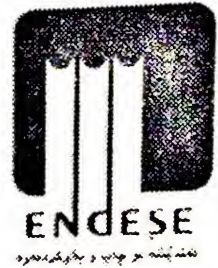
كۆمەلگەي رەش

ئۇيغۇر تىلى ئىنژىنېرى

د. عادل باخەوان كۆمەلگەي رەش

د. عادل باخه وان کومه لگه ی رهش

ناوی کتیب: کومه لگه ی رهش

ناوی نوسه ر: د. عادل باخه وان

بابه ت: تويزينه وه

ديزاینی به رگ: ناوه ندي ديزاینی نه نديشه - باسم ره سام

ديزاینی تيکست: ناوه ندي ديزاینی نه نديشه - دانا حه سه ن

نوبه تی چاپ: يه که م ۲۰۱۲

چاپخانه: کارو/سلیمانی

تیراژ: (۲۵۰۰) دانه

نرخ: (۶۰۰۰) دینار

ژماره ی سپاردن: له به رتوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان

ژماره (۱۶۸۹) سی سالی (۲۰۱۲) سی پیدراوه

ناوه ندي روښنښيری و هونه ری نه نديشه/نه نديشه بڼ چاپ و بلاوکرده وه

سلیمانی - شه قامی مه وله وی - ته لاری سیروانی نوی - نهومی چواره م

www.endeshe.org ● andesha.library@yahoo.com

<http://www.facebook.com/Andeshacenter>

07501026400

تابلۆى بابەتەكان

- سەرەتا ۱۱
- بەشى يەكەم: ديموكراسى و بەرمە مەيئانى مۇدىلەكانى بى متمانەيى ۱۷
۱. كۆمەلگەى بى-متمانە ۱۸
۲. بۆنەوەى ديموكراسى ھىتلەر دروستنەكاتەوہ ۵۹
- بەشى دووہم: چاودىرىكىردنى ديموكراسى ۸۱
۱. ھاۋلاتى وريا ۸۷
۲. ھاۋلاتى رەخنەگر ۱۰۵
۳. ھاۋلاتى نمرەبەخش ۱۱۷
- بەشى سىيەم: كىن ئەوانەى چاودىرىى ديموكراسى دەكەن؟ ۱۲۳
۱. بزوتنەوہ كۆمەلایەتییە نوئیەكان ۱۲۷
۲. تۆرە كۆمەلایەتییەكانى سەر ئىنتەرنىت ۱۴۳
۳. گروپى تايىبەتمەندە جياوازەكان ۱۵۷
- كۆتايى ۱۶۳

پیشکه شکردن

ئەم کتیبەم پیشکەشە بە «ئەنەتا»ی کچم، که ئیستا تەمەنی بیست مانگە. بەشیکی زۆر لەو کاتانەی که دەبوو بوو ئەوم تەرخانبکرایه، ئەم کتیبە بردی. ئومیدەوارم کاتیکی گەورەدەبیّت و دەیخوینیتەوه لیمبوریت.

سوپاس

به دريژای ئەم تويزينه‌وه‌يه چه‌ندين كه‌س و ده‌زگا و هه‌ريه‌كێك له ئاستی خۆيدا هاوكاريانكردووم و له‌ساته‌وه‌ختی ب‌لاوكردنه‌وه‌يدا ده‌بیت به‌لای كه‌مه‌وه ناويان ب‌يێم:

به گه‌رمی سوپاس بۆ كاك جه‌زا چه‌مه‌صالح والی، سه‌رۆکی كۆمه‌له‌ی كۆمه‌لناسان و ده‌روونناسانی كوردستان و سه‌ره‌پرشتیاری كارگێری تويزينه‌وه‌ی په‌يوه‌ندی نه‌وه‌ی نوێی كوردستان به‌ كێلگه‌ی سیاسي كوردیه‌وه، سوپاس بۆ هه‌موو ئەو خوشك و برا تويزه‌رانه‌ی كۆمه‌له‌ كه به‌ كۆكردنه‌وه‌ی داتاكانه‌وه ماندووبوون و له‌ م تويزينه‌وه‌يه‌دا به‌شداربوون. د‌ل‌ن‌یاب‌ن كه‌ ئیوه‌ له‌ یاده‌وه‌ری ئەم ك‌ت‌یبه‌دان. ئەم ك‌ت‌یبه‌ قه‌رزاری ئەو تويزينه‌وه‌ مه‌یدانییه‌يه كه‌ ساڵی ۲۰۰۸ له‌ ژێر سه‌ره‌پرشتی زانستی مندا، كۆمه‌له‌ ئەنجامیدا. ئەم تويزينه‌وه‌يه كه‌ زیاتر له‌ هه‌زار لاپه‌ره‌ چاپیكه‌وتنی تاكه‌ كه‌سی و پاشان له‌ پێگای فۆرمی راپرسییه‌وه زیاتر له‌ پینچ هه‌زار تاکی كوردی دواندووه، به‌كێكه‌ له‌ سه‌رچاوه به‌هێزه‌كانی ئەم ك‌ت‌یبه‌ و به‌شیکی زۆر له‌ داتاكان له‌و تويزينه‌وه‌يه‌وه وه‌رگه‌راوون و به‌وردی رافه‌كراون.

سوپاسی بێ سنورم بۆ مامۆستا ئیبراهیم مه‌لا زاده و هاوڕێكانی كه بۆ به‌دییه‌نانی تويزينه‌وه‌يه‌کی مه‌یدانی له‌سه‌ر به‌شیك له‌ كورده‌كانی به‌ریتانیا هاوكاريانكردم. به‌بێ ئەوان ئەو تويزينه‌وه‌ مه‌یدانییه‌يه نه‌ده‌كرا و له‌م ك‌ت‌یبه‌شدا نه‌ده‌توانرا سودی لیوه‌رگه‌یریت.

ههروه‌ها سوپاسی برا و دۆستی نزیکم کاک ئازاد به‌رزنجی ده‌که‌م، که
له‌پێگای ئه‌لیکترۆنییه‌وه سه‌رچاوه‌یه‌کی بۆدابینکردم. بی‌گومان به‌بی
هاوکاری ئه‌و، ده‌ستم له‌و سه‌رچاوه‌یه‌ گیرنه‌ده‌بوو. ماندوووبوونی کاک ئازاد
به‌ کێلگه‌ی پۆشنبیری کوردیه‌وه‌ دیارده‌ و جێگای پێزی هه‌موو
لايه‌کمانه‌.

له كۆتايدا دەبىت سوپاسى كاك ھەژار و ناوھندى پۆشنىبىرى و
ھونەرى ئەندىشە بىكەم، كە ھەر لەسەرەتاي ئەم پىرۆژەيەو
ئامادەيىخۇيان بۆ ھەموو پىشتىوانىيەكان دەرپىوھ. پىشتىوانى ئەندىشە
لەم پىرۆژەيە يەككە لەو ھۆكارانەي كە ھەلومەرجى تەواوونىيان
پەخساند.

پېش خويندەنەو

كۆمەلگەي مەدەنى دەنگەر، دەتوانىت چىبكات بۆئەوھى كە ئەكتەرە
سىياسىيە دەنگىپىدراوھكانى ئەمپۆ، لە سبەينىيەكى نىزىكدا، نەبنەوھ بە
ئەكتەرە سىياسىيە گەندەل و گومپراكانى دوينى؟، دەتوانىت چىبكات
بۆئەوھى ئەكتەرە سىياسىيە دەنگىپىدراوھكانى ئەمپۆ، لە سبەينىيەكى
نىزىكدا، نەبن بە تويژىكى ئەرسىتۆكراتى لەخۆگۇپاوى بى يادەوھى و بى
ھەست؟.

كە ھەموو بىپارە چارەنوسسازەكانى ئەندامانى كۆمەلگەيەك (بىپارى
دەسەلاتى كرىن، بىپارى جەنگ و ئاشتى، بىپارى دۆزىنەوھ يان
لەدەستدانى كار، بىپارى گەشەكرىن يان قەيران، بىپارى دادپەپوھرى يان
ستەمكارى،...) لەدەستى سەرۆكىك، سەرۆك وەزىرانىك و چەند وەزىرىك
يان چەند ئەندامىكى پەرلەماندا بىت، كۆمەلگەي مەدەنى دەتوانىت
چىبكات بۆئەوھى ئەم نۆخبەيە پارىژداوبن لەوھى كە يارى بە چارەنوسى
بەن؟.

كۆمەلگەي مەدەنى دەتوانىت چى بكات بۆئەوھى شۆپشگىرەكانى
دوينى، كە بەناوى شەرىعتى دىموكراسىيەوھ جەنگى مان و نەمانيان
لەگەل دىكتاتورىيەتدا دەكرىد، ئەمپۆ كە بەپىگاي ھەلېژاردن گەشتونەتە

دهسه لات، له سبه ينييه كي نزيكدا، نه بنه وه هه مان نه و ديكتاتورهي كه
پوباريك خوينيان له پيناوي قه لاچوكر دني دا به خشي؟. چي بكريت بوئه وه
سبه ينيي ديموكراتيک نه بيت به ره وتي بينا كرده وه «نه ويتري»
ديكتاتور؟، چي ريگا له وه ده گريت كه هه لبرژير دراويك گه نده لتر نه بيت له
خوسه پينه ريک؟، ئايا كرده هه لبرژاردن به سه بوئه وه كي هه لبرژير دراو
بييت به نمونه ده ستپاكي و ليبورده يي؟.

سەرەتا

سەرەتاكانى سەدەى بىست و يەك شانۆى وەرگىرانی دياردەيەكى جيهانى وەك ديموكراسىيە لە «ئىشكالىەت»ى كۆمەلگەيىە وە بۆ «بەلگەنەويست»ى كۆمەلگەيى؛ بەومانايەى كە لە ئىستا و ئىرەدا، جگە لە چەند ئەكتەرئىكى سياسى پەراويزخراو، گروپئىكى كۆمەلەيەتى، حيزبئىكى سياسى، تەنانەت پزئىمە سولتەويىەكانىش خۆيان وەك ديموكرات پىئاسەدەكەن، وەك ئەوەى چىتر نا-ديموكراسى ئەو پروبەرە ناشىرىنە بىت كە كەس نەيەويت تيايدا نىشتەجىبىت. لە ھەمانكاتدا و لەپەناى ئەم «بەلگەنەويستە»دا (ديموكراسى وەك دياردەى جيهانى)، دياردەيەكى دىكەى جيهانى بەرپۆوہە و لە ساتەوختى خۆ وەرگىرپانەدايە بۆ «بەلگەنەويستى» دووہم؛ كە دەكرىت ناويىنئىن پەخنە لە ديموكراسى، گرتەكانى ديموكراسى، لەدەستدانەكانى ديموكراسى، تراژىدياكانى ديموكراسى يان بۆشايىەكانى ديموكراسى. ئەم دوو دياردەيە وەك دوو پروبەرى ناحەز بەلام تىكەلبەيەك، وەك دوو جەستەى دژ بەلام ئاويزان لە مالىكدا دەژىن كە پىي دەوترىت كۆمەلگە.

لەدەرەنجامى بەريەككەوتنى ئەم دوو دياردەيەدا شتىكى سىيەم دروستدەبىت، كە بابەتى سەرەكى ئەم تويژىنەوہەى ئىمەيە و،

ناویده نیښ «کومه لگه ی بڼ-متمانہ!»، بڼ-متمانہ یی کومه لگه له بهرامبهر پرژیمه دیموکراته کاند، له بهرامبهر دهرئہ نجامه کانی دیموکراسیدا، له بهرامبهر ئه کته ره کانی دیموکراسیدا، له بهرامبهر هه موو ئه وانه ی که دیموکراسی ده یان خاته سه ر شانۆ و پاشان وهک «نوخبه یه کی» هه میشه یی خو یان له ژیان ی ئاسای کومه لگه جیاده که نه وه. ئیشکالیه تی سه ره کی ئه م تو یژینه وه یه بریتیه له گه ران به دوا ی تیگه شتن له چو نیه تی بینا کردنی ئه م «بڼ-متمانہ یی کومه لگه» له بهرامبهر هه موو دیموکراسی و هه موو ئه وانه شدا که به ناوی ئه وه وه قسه ده که ن و شه رعیه ت به ئاماده بوونیان له ناوچه کانی ده سه لاتدا ده به خشن.

چی واده کات ها ولاتیان تا ئاستیکی ترسناک رقیان له سیاسیه کان بیټ؟، چی واده کات یاده وه ری ها ولاتیان هه میشه سه رگه رمی کیشانی ناشیرینترین وینه ی سیاسیه کان بیټ؟، چی واده کات له وه ی ها ولاتیان گومانیان له هه موو شتیکی ئه م نوخبه یه بیټ، هه ر به ستراکتوری عه قلیانه وه تا ده گاته جو لانه وه کانیان له ژیان ی هه موو پوژیکیاندا؟، گومان له خانوه کانیان، له ئو توموبیله کانیان، له پاریزه ره کانیان، له به رپوه بردنیان، له گه شته کانیان، له پیکه نینه کانیان، له گریانیان، ته نانه ت له ژیان ی شه خسیشیان؟ کامانه ن ئه و میکانیزمانه ی که ده کریټ گه ماروی ئه م بڼ-متمانہ یی بده ن و مه ودای نیوان کومه لگه و نوخبه ی سیاسی که مبه که نه وه؟. چو ن و به چ رپگایه ک کومه لگه ده توانیټ ده سه لاتی نوخبه ی سیاسی سنورداربکات و رپگاکانی لادان «ئینحراف» ی لیبگریټ؟، له ئاماده نه بوونی ئه م میکانیزمانه دا، ئایا تاچه ند «رپیکی ره شی کومه لگه یی» له دیموکراسی وهک گریمانه یه کی به هیژ، هه لومه رچی بابه تیانه ی له دایکبوون و گه شه کردنی ئاماده ده کریټ؟.

دىموكراسىيە مۆدېرن، ھەر لە سەرھەتاي سەرھەتاكەنە، لە يەك كاتدا خۆى ۋەك «بەلەن» ۋ «گرفت» خستۈتە سەر شانتو^۱. بەلەننى پېژىمىك كە ۋەلەمى تەندروستەنى پېداۋىستىيەكانى كۆمەلگە دەداتە، ھەرۋەھا گرفتى ھەمان ئەۋ پېژىمە ۋ دەستەۋستەنى لە بەرامبەر ۋاقىيەنى سەختى كۆمەلەتەنى چىن ۋ توۋىژەكاندا. دەستەۋستەنى لە بەرامبەر ۋاقىيەنى تالى كۆمەلگەيىدا كە ھەلۈمەرجى بەدەيەنەنى ئايدىالەكانى دىموكراسىيە ئامادە ناكات. لە ۱۱ مائىسى ۱۶۴۹ دا، دۆكۆمىنتىك لە لەندەن بەناۋى «پېكەۋتنى گەل» بۆلۈدەيىتە. ئەم دۆكۆمىنتە ۋەك يەكەم مانىفېستى دىموكراسىيە نۆى تەماشادەكرىت. كۆى ناۋەپۆكەكەى كلىككردنە لەسەر دۋالىزىمى بەلەن ۋ گرفتەكانى دىموكراسىيە. بەلەنەكان بىرىتىن لە:

- ✓ گرهنتى ئازادىيە مەدەنى ۋ ئاينىيەكان.
 - ✓ پېكەيەنەنى دەزگائى دادۋەرى سەربەخۆ.
 - ✓ سىستەمى ھەلۋاردن ۋ دەنگدان.
 - ✓ سنوردانان بۆ دەۋرەكانى دەسەلاتدارى.
 - ✓ مافى ھاۋلاتيان بۆ بەدەستەيەنەنى بەرزترىن ۋەزىفەى حكومى.
 - ✓ يەكسانى ھاۋلاتيان لە بەرامبەر چانسەكاندا.
- بەلەم لە ھەمانكاتدا ئەم دۆكۆمىنتە كلىك لەسەر گرفتەكانى دىموكراسىيە دەكات:

- ✓ كەندەۋەى دەرگا لەسەر گەندەلى.
- ✓ خۆفەرزكردنى بەرژەۋەندىيە تايىبەتەكان.

¹ Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie. la politique à l'âge de la défiance*, Seuil, Paris, 2006, p.10.

✓ سهره لډانی بئ-متمانہ یی له نیوان کومه لگه و نوخبه ی دسه لاتدا.
 ۳۶۲ سال پاش بلاوبونه وهی «پیکه وتنی گل»^۲، به لئین و گرفته کانی
 دیموکراسی سهدان تویتور، له سهدان کومه لگه ی جیاوازا ناچارده کهن
 به وهی که پژی می دیموکراسی به نوخبه کانیه وه، به میکانیزمه کانی
 چاودیریکردنییه وه بپشکنین. پروریه کی له م جور، چهند به لگه یه له سهر
 به هیزی دیموکراسی، هیندهش به لگه یه له سهر له رزؤکی ستراکتوره کانی،^۲

^۲ Lutaud Olivier, L'accord du peuple, Londres, 1er mai 1649. In : Annales. Economies, Sociétés, Civilisations, 17e année, N.3. 1962.

^۲ ستراکتور بریتیه له کوی چهند په گه زیک که په یوه نندییه کی توندوتول به یه که وه یان
 ده به ستیت و ده ستکاریکردنی ههر په گه زیک له و په گه زانه ده بیته مایه ی گورانی ئو
 چوارچیویه ی که کوی په گه زه کان له خو ده گریت.
 به کارهینانی چه مکی ستراکتور ده گه پیتیه وه بؤ سهدی حه قده. ئو سهرده مه زانسته
 فیزیکیه کان له بری وشه ی "پیکخراو" به کاریان ده هیئا. له سهدی نوزده هه مه وه،
 زانسته کومه لایه تییه کان به کاری ده هیئن به تاییه تی له چرکه ی به راوردکردنی کومه لگه
 به جه سته یه کی زیندودا. دواتر زانسته کومه لایه تییه کان وشه ی ستراکتور له بری
 سیسته م به کار ده هیئن. ئو گست کؤنت که دامه زیننه ری سؤسیولورثیایه، پییوايه که
 هیچ فاکتیک کی کومه لایه تی به بئ گه پانه وه بؤ ئو ستراکتوره ی که به ره می ده هیئیت،
 ته فسیر ناکریت. دواتر مارکس دیت و ئم چه مکه قولتر ده کاته وه، به تاییه تی
 له پیکای جیاکردنه وهی ئانفر-ستراکتور له سوپه-ستراکتور.

چه مکی ستراکتور پووناکی ده خاته سهر ئو سیسته مه په یوه نندییه کی که یه که یه کی
 گونجاوی گونجاو کرای گونجاو کار دروستده کات و له ناووه ی ئو یه که یه دا هیچ
 پوبه ریک بؤ ئوتونومی په گه زه پیکهینه ره کان بوونی نییه.

به دیوکی دیکه دا ده توانین بلین: ههر ستراکتوریک له کومه لیک یاسا و نورم
 دروستبوه و ئم یاسا و نورمانهش میژوویه کی کومه لایه تییه کان هیه و له ئیستا و

که گه‌ر به‌ وشیاریه‌وه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا نه‌کریت، ده‌کریت تراژیدیای
گه‌وره‌ دروستبکه‌ن.

ئیره‌دا له‌دایک نه‌بوون و تیگه‌شتن. بۆ تیگه‌شتن له‌هر ستراکتۆریک ئیمه‌ ده‌بی‌ت
بگه‌رینه‌وه‌ سه‌ر ئه‌و میژوه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که‌ هه‌لومه‌رجی بابه‌تیانه‌ی ده‌رکه‌وتنی
ئه‌و یاساو نۆرمانه‌ی ده‌سته‌به‌ر کردوه‌.

کاتی‌ک له‌ چیشته‌خانه‌ی زانکۆی سو‌ریۆن یان لیۆن داده‌نیشیت و به‌وردی سه‌ره‌نجی
چۆنیه‌تی نانخواردنی هه‌ر خویندکارێک ده‌ده‌یت، له‌و ستراکتۆره‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌
تیده‌گه‌یت که‌ له‌ پشت چۆنیه‌تی نانخواردنی ئه‌و خویندکارانه‌وه‌ کارده‌کات. کاتی‌ک
سه‌ره‌نجی چۆنیه‌تی پیشوازیکردن له‌میوانی دوو که‌سایه‌تی مه‌کته‌بی سیاسی پارتی
دیموکراتی کوردستان و یه‌کی‌تی نیشتمانی کوردستان ده‌ده‌یت، تی‌بینی ئه‌و ستراکتۆره‌
کۆمه‌لایه‌تییه‌ ده‌که‌یت که‌ چۆنیه‌تی ئه‌و پیشوازیکردنه‌ی هه‌ریه‌کی‌ک له‌م دوو ئه‌کته‌ره‌
پێکده‌خات.

بەشى يەكەم دېموكراسى و بەرھەمھېنەنى مۇدىلەكانى بىن متمانەيى

- يەكەم: كۆمەلگەي بىن متمانە.
- دووھم: بۆنەوھى دېموكراسى ھىتلەرىكى دىكە دروستنەكاتەوھ.

(۱)

كۆمەلگەي بى-متمانە

رەنگە جىگاي پرسىيارىت كە بۆچى ھەمىشە مېژووى دىموكراسى و مېژووى بزوتنە ۋە نارەزاكان، مېژووى دىموكراسى و مېژووى نارەزايى لكاون بەيەكە ۋە . لە ھەر شوئىنكى دنيادا دىموكراسى ھەيىت، نارەزايىش لەچەندىن چوارچىۋەي جياوازدا خۆي مانىفىستىدەكات . لە پىناۋى تىگەشتن و پاشان دۆزىنە ۋەي چارەسەرى گونجاو بۆ نارەزايىەكان، ۋەك پىەر پۆزانقالۆن، پروفىسۆر لە كۆلىژى دو فرانس دەلىت^۱، كۆمەلگەي دىموكرات دەتوانىت بە دوو ئاراستەدا كارىكات:

ئاراستەي بەرزكردنە ۋەي ئاستى كردهي ھەلېژاردن و پووتكردنە ۋەي لە ھەموو تەمومژەكان، لە ۋەش زياتر بەردەوامى ھەلېژاردن لە كات و شوئىنى خۆيدا و گشتاندىن بەسەر ھەموو خانەكانى ژيانى سياسى و كۆمەلایەتيدا . ئاراستەي دوو ھەمىش برىتيە لە پىكھىنانى دەزگا، بزوتنە ۋە و پىكخراوى كۆمەلایەتى كۆمەلگەي مەدەنى، كە راستەوخۆ گوزارشت لە نارەزايىە سياسى و كۆمەلایەتییەكان دەكەن .

^۱ Pierre Rosanvallon, *Opus citatum*.

دوو ئاراسته‌ی کارکردن له‌همان کاتدا یه‌کسانه به جیابوونه‌وه‌ی دوو پووبه‌ر له‌یه‌کتري؛ پووبه‌ری جولانه‌وه‌ی دیموکراسی و به‌لینه‌کانی، خه‌ونه‌کانی، پرۆژه‌کانی، گرفته‌کانی، پرسیاره‌کانی، قه‌یرانه‌کانی و تراژیدیاکانی له‌لایه‌ک و پووبه‌ری بی‌متمان‌ه‌ییش له‌لایه‌کی دیکه‌وه. له‌ کوردستاندا، جیابوونه‌وه‌ی ئەم دوو پووبه‌ره به ئاشکرا هه‌ستیپێده‌کریت. چەند هه‌لبژاردنه‌کان دووباره ببنه‌وه، هینده‌ش ئاستی بی‌متمان‌ه‌یی هاو‌لاتیان به‌رزتر ده‌بیته‌وه، چەند په‌رله‌مان کارابکریت، هینده‌ش سنوری ناره‌زاییه‌کان فراوانتر ده‌بن، چەند ده‌زگا‌کانی دیموکراسی به‌هێزترین، هینده‌ش نه‌وه‌کان بی‌ئومیدتر ده‌بن.

له‌ چوارچێوه‌ی توێژینه‌وه‌یه‌کی سۆسیۆلۆژیدا له‌سه‌ر په‌یوه‌ندی نه‌وه‌ی نویی کوردستان به‌ کێلگه‌ی سیاسیه‌وه، که له‌ژێر سه‌ره‌پرشتی ئێمه‌دا، سا‌لی ۲۰۰۸ کۆمه‌له‌ی کۆمه‌لناسان و ده‌روونناسانی کوردستان ئه‌نجامیاندا، بۆچونی پێنج هه‌زار و سی‌سه‌د و شه‌ست و شه‌ش که‌س له‌سه‌ر چەندین باب‌ه‌تی گرنگی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسي و ئایینی وه‌رگیراون. له‌سه‌ر ئاستی داتا، ئەم توێژینه‌وه‌یه‌یه‌کێکه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ گرنگه‌کانی ئەم کتێبه‌ و زیاده‌په‌وی ناکه‌ین گه‌ر ب‌لێین یه‌کێکه‌ له‌و توێژینه‌وه‌ هه‌ره‌ گرنگ و ناوازان‌ه‌ی که زۆرت‌رین داتای بایه‌خدارمان له‌سه‌ر چەندین باب‌ه‌ت ده‌خاته به‌رده‌ست.

له‌ نێو کرده‌ی پشکنینی کۆی ئه‌و داتایانه‌ی که له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا سه‌رناو که‌وتوون، بی‌متمان‌ه‌بوونی نه‌وه‌ی نویی له‌به‌رامبه‌ر حیزبه‌

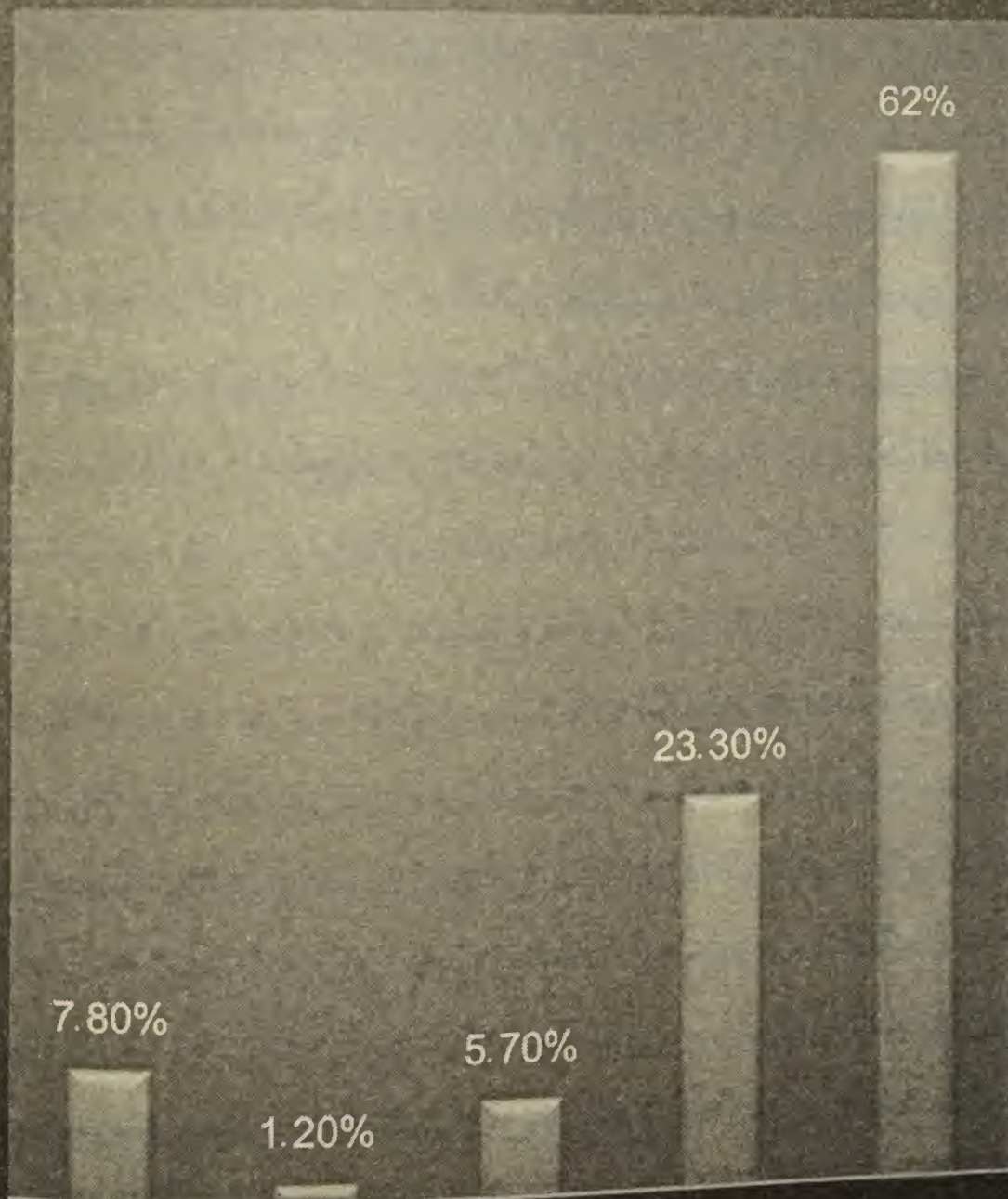
* هه‌ر لێره‌وه و دیسانه‌وه یه‌ک یه‌ک سوپاسی هه‌موو ئه‌و برا و خوشکانه‌ی کۆمه‌له‌ی کۆمه‌ل ناسانه‌که‌م ده‌که‌م که به‌شداریانکرد له‌ به‌دیته‌نانی ئەم توێژینه‌وه‌یه‌دا.

سیاسىيەكاندا يەككىكە لەو دەرئەنجامانەى كە راستەوخۆ بەر ھەستمان دەكەون. بى متمانەىى لەبەرامبەر ھەموو ئەو شتانەدا كە بەجۆرىك لە جۆرەكان كۆمەلگە و تاكەكانى دەبەنەو ە سەر حىزب و چوارچىۋەكانى و لە ھەندىك شوئنىشدا ھەست بە «پرقىكى رەش» بەرامبەر بە سياسەت و سياسى لە كوردستاندا دەكرىت.

لە كۆى ئەو پىنج ھەزار و سىسەد و شەست و شەش كەسەى كە لەسەر ئاستى كوردستان بۆچونيان ۋەرگىراو ە سەر بە نەو ەى نوئى كۆمەلگەن، تەنھا (۱۴,۷٪) سەر بە يەككىك لە حىزبە ەلمانى، ئىسلامى يان كۆمۇنىستەكانن. حىزبە ەلمانىيەكان، بەتايىبەتى پارتى و يەككىتى، تەنھا توانىويانە قەناعەت بە (۷,۸۰٪) ى ئەم نەو ەى بەكەن، ھەموو حىزبە ئىسلامىستەكان، يەكگرتوو و كۆمەل و بزوتنەو ە، تەنھا قەناعەتيان بە (۵,۷۰٪) كردوو ە. ئەم پىژەى لای حىزبە كۆمۇنىستەكان دادەبەزىت بۆ (۱,۲۰٪)، لای پىكخراو ەكان بەرزەبىتەو ە بۆ (۲۳,۳۰٪). بەلام نە حىزبە ەلمانىيەكان، نە حىزبە ئىسلامىستەكان، نە كۆمۇنىستەكان و تەنانەت پىژەى پىكخراو ەكانىش، كە بپيارە گوزارشت لە خەون و بەرژەو ەندى نەو ەى نوئى بەكەن، بەھىچ شىۋەىەك بەراوردناكرىت لەگەل پىژەى ئەو كەسانەى كە ئىنتىمايان بۆ ھىچ يەككىك لەم حىزب و پىكخراوانە نىيە و نايانەوئىت متمانەى خۆيان بە يەككىك لەم پرۆژە سياسيانە ببەخشن. پىژەى بى متمانەكان دەگاتە (۶۲٪) و بە پىى لۆژىكەكانى ستاتىستىك ھەموو بەراوردەكان لنگاوقوچ دەكاتەو ە. (بپروانە گرافىكى ژمارە ۱).

گرافیک ۱

نه‌ندامی کام له‌م حیزب و پیکخواوانه‌ی ؟

حیزب
ع‌ه‌ل‌مانیه‌کان

حیزب
کۆمۆنیستیه‌کان

حیزب
ئیسلامییه‌کان

پیکخواوانه‌ی

هیچیان

ره‌شبینی نه‌وه‌ی نوێ و بێ متمانه‌یی له‌به‌رامبه‌ر فاكته‌ سیاسیه‌کاندا، به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک ئه‌و شته‌ تێده‌په‌رینێت که له‌ زانسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا پێیانده‌وتریت دۆخی ناوازه‌، به‌پێچه‌وانه‌وه‌، یه‌کیکه‌ له‌ دیارده‌ گشتگیرانه‌ی که به‌رده‌وام خۆی دووباره‌ده‌کاته‌وه‌ و له‌ هه‌موو پووبه‌ره‌ سیاسیه‌کاندا کارده‌کات. ده‌کریت لی‌ره‌دا دیسانه‌وه‌ هه‌لبژاردن وه‌ک فاکتیکی^۱ کۆمه‌لایه‌تی/سیاسی به‌هێز وه‌ربگرین و بیخه‌ینه‌ هۆله‌کانی

^۱ ره‌گورپیشه‌ی ئه‌م کۆنسیپته‌ ده‌گه‌رپێته‌وه‌ سه‌ر زمانی لاتینی کۆن، (1160) ساڵ له‌مه‌ویه‌ر به‌وشه‌ی (factum) فاکتیوم ده‌ستی پێکردوه‌ به‌مانای (action humaine) و (action remarquable) هاتوه‌.

(تیبینی: بۆ به‌کوردیکردنی وشه‌ی "فاکت" له‌گه‌ڵ چه‌ند هاوڕێیه‌کی تایبه‌تم که له‌ بواری سۆسیۆلۆژیادا ده‌خوینن، لی‌ره‌ له‌ فه‌ره‌نسا و ئه‌لمانیا و به‌ریتانیادا قسه‌مکردوه‌ و کاتیکی زۆرمان به‌ پشکنینی هه‌موو ئه‌و وشه‌ کوردیانه‌دا به‌سه‌ر بردوه‌ که ده‌کریت له‌ بری فاکت به‌کاری بێنین. به‌لام هه‌یج یه‌کیک له‌و وشانه‌ توانای گه‌یاندنی ماناکانی فاکتیان نییه‌ و ته‌نانه‌ت زۆربه‌ی زمانه‌ ئه‌وروپیه‌کانیش ئه‌سله‌ لاتینییه‌که‌یان وه‌رگرتوه‌ و به‌ گۆرانی بچوکه‌وه‌ دایان‌پشتوه‌ته‌وه‌. وه‌ک له‌سه‌ره‌وه‌ ده‌یبینین. ده‌وتریت له‌ کوردستاندا به‌ حه‌قیقه‌تی کۆمه‌لایه‌تی ته‌رجه‌مه‌کراوه‌، ئه‌مه‌ هه‌له‌یه‌که‌ی گه‌وره‌یه‌ و به‌هه‌یج شیوه‌یه‌ک ئه‌و مانایه‌ نادات به‌ده‌سته‌وه‌. بۆیه‌ ئێمه‌ پێمان باشتربوو وشه‌ ئینگلیزیه‌که‌ وه‌ک خۆی بنوسینه‌وه‌ و له‌پێگای ئه‌م پوونکردنه‌وه‌یه‌ی خواره‌وه‌ خویننه‌ری کورد تیبگه‌یه‌نین له‌ ماناکانی فاکتی کۆمه‌لایه‌تی که‌ لکاوه‌ به‌ می‌ژووی سۆسیۆلۆژیاه‌).

فاکتی کۆمه‌لایه‌تی له‌سه‌ره‌تاوه‌ وه‌ک شتیکی "بابه‌تی" خراوه‌ته‌ نیوگه‌ردوونی سۆسیۆلۆژیاه‌ و وه‌ک به‌ره‌می دامه‌زراندنی په‌یوه‌ندی نیوان دوو تاک یان چه‌ند تاکیک یاخود چه‌ند گرووپێکی کۆمه‌لایه‌تی خراوه‌ته‌ سه‌ر شاتۆ. واته‌ له‌ په‌هه‌نده‌ سایکۆلۆژی و بایۆلۆژییه‌کان دوورخراوه‌ته‌وه‌.

لیږه وه فاکتی کومه لایه تی راسته وخو ده لکیت به جیهانی "بابه تیوون" هوه. ئیمه کاتیک به شتیک ده لئین "کرده ی کومه لایه تی" که بوو بیت به واقعیکی به رجه سته کراو نه ک خه یالکراو یان وه همی. بۆنموونه ناتوانین بلین: کوردستان دابه شنه کراوه به سر ئیران و عیراق و سوریا و تورکیادا، ئه مه واقعیه نه ک وه هم.

له زانسته فیزیکیه کاند، وشه ی "فاکت" مانایه کی وردی هه یه و په یوه ندی راسته وخوی به چالاکی نه زموونگه راییه وه هه یه، که له سر بابه تگه رای ی خو ی بیناده کات. له م جیهانه دا "فاکت" تیبینی ده کریت و پاشان ده بیت به ده رهاویشه "داتا".

کۆنسیپتی "فاکتی کومه لایه تی" راسته وخو لکاوه به ئیمیل دۆرکایم هوه. به پیتی ئه و فاکتی کومه لایه تی بریتیه له بابه تی سه نترالی سۆسیۆلۆژیا. له کتیبی «Règles de la méthode sociologique» دا به شیک ی گرنکی تایبه تکر دوه به دیاریکردنی چوارچۆه کۆنسیپتویه لکانی فاکتی کومه لایه تی، ئه و به م شیویه پیناسه ی ده کات:

"فاکتی کومه لایه تی بریتیه له هه موو نه و شته کومه لایه تیه ده ره کییه نه ی که کارایی داده نین به سر تاکه وه و ئاراسته کانی په فتار و گوتاری بۆ دیاری ده که ن و له کومه لگه به کی دیاریکراودا وه ک گشتیک خو یان ده سه پینن به سر تاکه کاند و له هه مانکاتدا سه ره خو یی خو یان ده پارینن. سه ره خو له هه موو ده رکه وتنه تاکیه کان".

له م چوارچۆه فیکرییه دا، بۆنموونه پارتی دیموکراتی کوردستان، تیرۆریزم، خودکوژی، حکومه تی هه ریم، په یوه ندی نیوده وه تی، ده زگا کان فاکتی کومه لایه تین. راسته دۆرکایم وه ک سه رچاوه ی دامه زیننه ری ئه م کۆنسیپته داده نریت، به لام ئه وه ش راسته که هه ر له مارسیل موسه وه تا ده گاته لوک بۆلتانسکی و ئالان تۆرین و بیژگه و لوکمان و گارفینکیل و گوفمان و ئه نسالم شتراوس تیگه شته کانی دۆرکایمیان خستوه ته ژیر پرسیاره وه:

ئایا فاکتی کومه لایه تی بریتیه له دیارده کۆلیکتیفه کان یان کۆی کرده کانی تاکیکه؟

تاقىكردنەۋەى بۆچۈنى نەۋەى نوۋى كوردستانەۋە . يەككە لە و پرسىارانەى
كە لەم پىنج ھەزار و سىسەد و شەست و شەش كەسەمان كىردوۋە برىتىيە
لەمەى خوارەۋە :

ئامادەيت بەشدارى لە كام ھەلېژاردنەكانى داھاتوودا بگەيت؟ .
ھەلېژاردنى ناوخۆى حىزبەكان تەنھا پىنج لە سەد متمانەى
بەشدارىكردنىان بەدەستدەھىنئىت و تەنھا بىست لە سەدىان بەشدارى
ھەلېژاردنى پەرلەمان دەكەن . نەۋەى نوۋى بە توندى سزاي پىكخراۋەكان
دەدات و تەنھا نىزىكەى شەش لە سەدىان متمانەيان بە ھەلېژاردنەكانىان
ھەيە، واتە (۹۴٪) باۋەپىيان بە ھەلېژاردنەكانى پىكخراۋەكان نىيە و
نايانەۋىت بەشدارىان تىادا بگەن . ھەلېژاردنى پارىزگاكان كە راستەوخو
پەيوەندى بە ژيانى پۆژانەيانەۋە ھەيە و كارايى لەسەر بابەتە

ئايا دەكرىت لە گەردوونى زانستە كۆمەلەيەتى و مەۋىيەكاندا باس لە بابەتەيىون
بگەين؟ ئايا بابەتەيىون تايەتەننىيە بە گەردوونى زانستە فىزىكىيەكانەۋە؟ .
ئايا ۋەك چۆن فۆرمە بابەتەيىەكان، چوارچىۋەكانى پەفتار و گوتارى تاك دىارى
دەكەن، ئاۋاش تاكەكان چوارچىۋەى فۆرمە بابەتەيىەكان دىارى ناكەن؟ .
تا چ سنورىك دەتوانىن باس لە دىتېرمىنىزم بگەين؟ تا كۆى كىردەى كۆمەلەيەتى
خاۋەنى " دىتېرمىنىزم " لەبەرەمەبەر تاكەكاندا؟ .

دۆركايم لەو كىتەبە بەناۋبانگەيدا دەلەيت: "دەبىت سۆسىۋلۇگ فاكىتى كۆمەلەيەتى ۋەك
شت تەماشابكات و كارى لەسەر بكات" . واتە ۋەك چۆن كۆمەلەيەك ياسا تەلەفەزىۋنىك،
پادىۋىەك، پەرداخىك، مېزىك بەرپۆۋە دەبەن، ئاۋاش كۆمەلەيەك ياسا كىردەيەكى
كۆمەلەيەتى بەرپۆۋە دەبەن . پەنجا سال دواتر سوۋپايەك سۆسىۋلۇگ لە دۆركايم
پاستدەبنەۋە و پىدەلەين: فاكىتە كۆمەلەيەتەيىەكان شتن نىن، بەلكو بىناكردنىكى
كۆمەلەيەتى بەردەۋامىن . سەرچاۋە : عادل باخەۋان، ئاين چىيە؟، دەزگاي سەردەم،
۲۰۰۸ .

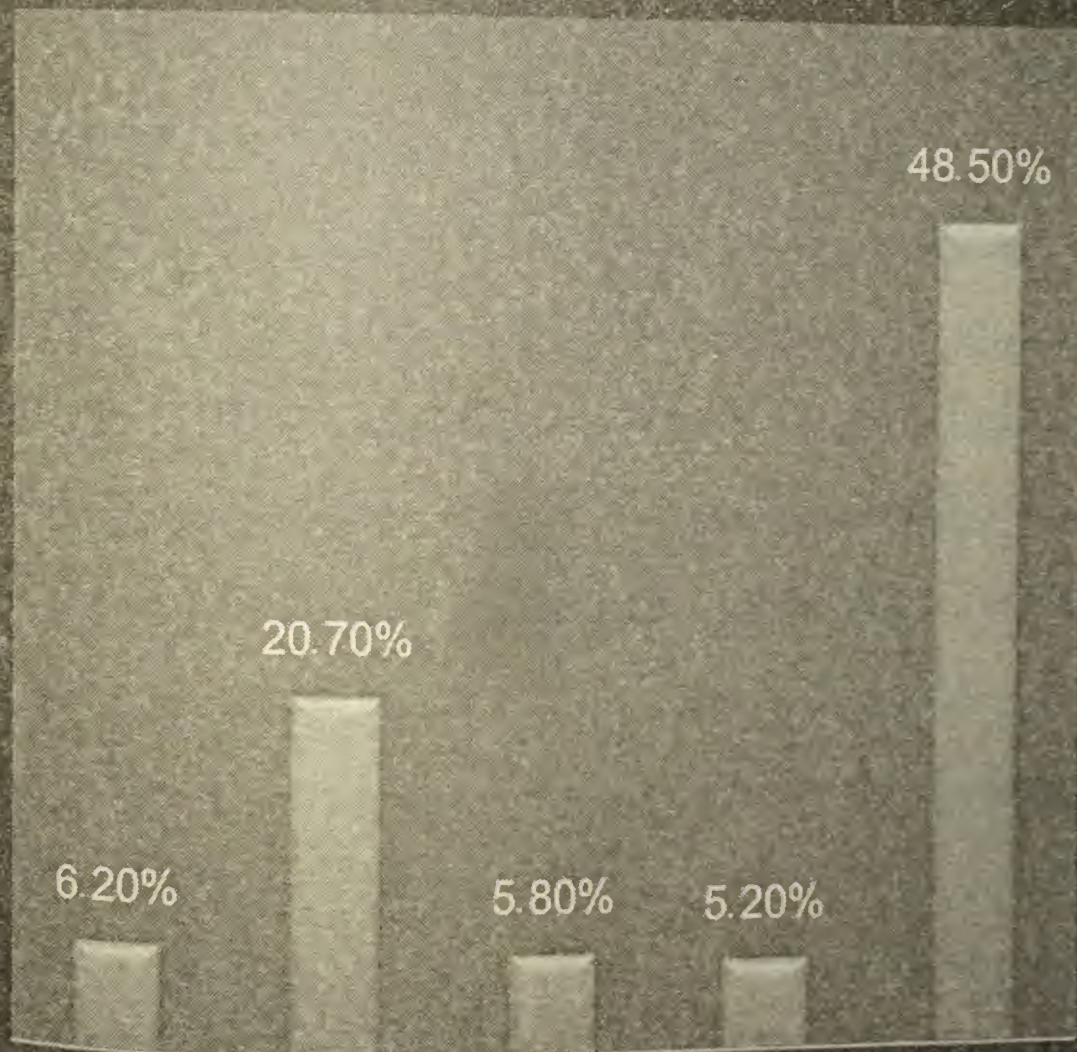
هه نوکه ییه کانیان داده نیټ، پړیک وهک هه لېږاردنی حیزیه کان سزادراوه و به ته نها نزیکه ی پینج له سهدی نه وهی نوئ ئاماده یه که کاتی خوئ پیببه خشیټ و دهنگبدات. به لام ئه و کاتیگورییه ی که زوربه ی هه ره زوری دهنگی نه وهی نوئ ده بات بریتیه له: دهنگنه دان که (٤٨٪) پیکده هیټیت. به راوردکردنی پینج له سهدی حیزیه کان به چل و هه شت له سهدی دهنگنه دان ده مانگه یه نیټه ئه و ئاسته ی که دیسانه وه کلیک له سهر دوسییه ی ره شبینی و بی متمانه یی نه وهی نوئ بکهینه وه. (برپوانه گرافیکی ژماره ٢).

ئیمه پیمانویه، له هه لومه رچیکي ئاوادا چهند قسه کردن له سهر پووبه ری دیموکراسی گرنگه، ئه وهنده ش تووژینه وه له سهر پووبه ری کومه لگه ی رش و بی متمانه له بهرامبه ر دیموکراسی و ده رکه وته کانیدا گرنگه. له کوردستانی ئیمه دا، سهدان کتیب له سهر دیموکراسی نوسراوه، به لام دوو تووژینه وهی قوولی زانستی له سهر پووبه ری بی متمانه یی ئاماده نه کراوه. ئیمه ئه وهنده ی بانگه شه بو دروشم و به لینه کانی دیموکراسی ده کهین، نیو ئه وهنده تیشک ناخهینه سهر ئه و هه زاران ئه کته ره کومه لایه تیانه ی هیچ متمانه یه کیان به دیموکراسی، به ئه کته ره کانی، به به لینه کانی، به مژده کان و به خه ونه کانی نه ماوه. له کاتی که دا چهند دیموکراسی به شداري له دروستکردنی کرده ی سیسته میکی سیاسی له کوردستاندا ده کات، هینده ش پووبه ره کانی بی متمانه یی به شداري له دروستکردنی هه مان کرده دا ده کهن. واته پووبه ری بی متمانه یی، به بزوتنه وه کانییه وه، به ئه کته ره کانییه وه، به پړیکه راوه کانییه وه، به ده زگا کانییه وه، به میکانیزمه کانییه وه، له نیو خودی سیسته مه سیاسیه که دایه، نه ک له ده ره وهی. لیږه وه،

فه‌رامۆش‌کردنی ئه‌م مه‌یدانه، نه‌ک هه‌ر فه‌رامۆش‌کردنی به‌شی‌که له
سیسته‌م، به‌ل‌کو به‌شداری‌کردنی ناراسته‌وخۆشه له لاواز‌کردنی کرده‌ی
سیسته‌می سیاسی له کوردستاندا که له ئیستا و ئی‌ره‌دا ته‌نها له‌سه‌ره‌تای
رێگادایه.

گرافیکی ژماره ۲

نه‌گهر له داماتودا هه‌لبژاردن نه‌نجام‌بدریت،
 ئاماده‌یت له که‌م له‌م هه‌لبژاردنانه‌دا
 ده‌نگبده‌یت ؟

هه‌لبژاردنی میچیان
 هه‌لبژاردنی حیزبه‌کان
 هه‌لبژاردنی نه‌نجومه‌نی
 هه‌لبژاردنی په‌رله‌مان
 هه‌لبژاردنی ریک‌خواه‌کان

لە بەرامبەر ئەو نوخبە سىياسىيەي كە لە پىڭگاي ھەلبۇزاردنى دىموكراتىيە ۋە بەدەسەلات گەشتوۋە، زانستە كۆمەلەيتىيەكان دوو جۇر مۇدىلى «بى-متمانەيى» پىشنياردەكەن: مۇدىلىكى لىبرالى بى-متمانەيى و مۇدىلىكى دىموكراتى بى-متمانەيى.

لە مۇدىلى لىبرالدا (مۇنتىسكو، مادىزۇن، كۇنستانت، سىسمۇندى)، كۇبۇنەۋەي ھەموو دەسەلاتەكان لە دەستى كەسىك يان دەزگايەكدا بە ھەپشەيەكى مەزن لەسەر تەۋاۋى كۆمەلگە تەماشادەكرىت. لەم مۇدىلەدا دروستكردىنى حكومت گرنگە، بەلام لە حكومت گرنگتر ئەۋشتەيە كە ناۋى دەنىت «گومان» لە حكومت. لىرەۋە بەدەزگايىكردىنى ئەم گومانە و فراوانكردىنى چۈرچىۋەكانى دەرکەۋتنى، دەبىت بە دلە زىندوۋەكەي پروژەكانى. ئامانجى يەكەمى مۇدىلى لىبرال برىتيە لە پارىزگارىكردىن لە مۇقەكان ۋەك ئەكتەرى كۆمەلەيتى «تاك» و پىڭاكرتن لە ملكەچكردىيان لە ژىر زەبرى پۇستالى دەسەلاتدا. واتە ئەۋەي كە دەبىت بە ناۋەندى ھەموو كەۋن، ھەموو پروژەكان، ھەموو سىياسەتەكان، ھەموو حكومتەكان تاكەكانى كۆمەلگەن و ھەر ھەپشەيەك بەسەر ئەم تاكانەۋە دەبىت بخرىتە گۆرەۋە.

ئەۋ زانايانەي كار لەسەر بىناكردىنى مۇدىلى لىبرال دەكەن، پىياناۋايە يەككە لە مىكانىزمە ھەرە مەزنەكانى «نەگەرەۋە» «ي كۆمەلگەيەك بۇ دىكاتورىيەت، بۇ تۆتالىتارىزم، بۇ سىستەمى ستەمكارى، برىتيە لە ئامادەيى ھەمىشەيى («بەرەنگارى [موقاۋەمەت/پرىزىستانس]»).

بەرەنگارى لە بەرامبەر سەرۋەكدا، لە بەرامبەر حكومتدا، لە بەرامبەر ھەموو ئەۋ دەزگايانەدا كە بە جۇرىك لە جۇرەكان دەسەلاتيان لە ژىر دەستدايە؛ بۇنمۇنە لە كۆمەلگەي كوردىدا، پىش حكومت و دەزگاكانى، يەكەم

کردهی به‌ره‌نگاری ده‌بیت ئاراسته‌ی مه‌کته‌بی سیاسی ئه‌و حیزبانه بکریت که له پشت په‌رده‌وه هه‌موو ستراتیژی‌ه‌کان داده‌پژژن و هه‌ر که‌سیک وه‌ک پیویست جیبه‌جیانه‌کات دووری‌ده‌خه‌نه‌وه. له هه‌ر سیسته‌میکی دیموکراسیدا، هه‌میشه ده‌سه‌لاتی وه‌زیر له ده‌سه‌لاتی ئه‌ندامیکی مه‌کته‌بی سیاسی حیزبیک فراوانتر و به‌هیزتر و ته‌نانه‌ت شه‌رعیت‌ریشه. به‌لام له دیموکراسی کوردیدا، ئه‌م هاوکیشه جیهانییه پیچه‌وانه‌یه و مه‌کته‌بی سیاسی به‌ واژویه‌ک ده‌توانی‌ت وه‌زیری‌ک فریبداته نیو په‌راویزه له‌بیرکراوه‌کانی میژووه‌وه.

له دیموکراسی فه‌ره‌نسیدا، که حیزبیک هه‌لبژاردنه‌کان ده‌باته‌وه و ده‌گاته ده‌سه‌لات، ئیتر پۆلی هه‌موو حیزبیه‌کان کال کال ده‌بیته‌وه و ته‌نها ئه‌وانه ده‌رده‌که‌ون که له حکومه‌ت‌دان. بۆنمونه کاتی‌ک که پارتی سۆسیالیستی فه‌ره‌نسی له ۲۰۱۲ دا هه‌لبژاردنه‌کانی برده‌وه و فرانسوا هولۆند وه‌ک سه‌روکی کۆمار هه‌لبژێردرا، ئیتر کارایی شه‌قامی «سۆلفیرینۆ» له پاریس، که باره‌گای سه‌ره‌کی پارتی سۆسیالیستی لییه، کۆتایی‌پیه‌ات، به‌پاده‌یه‌ک که ته‌نانه‌ت که‌سیکی وه‌ک مارتین ئۆبریش، که تا دوینی جه‌نگی مان و نه‌مانی په‌مزی له‌سه‌ر پۆستی سکرتری یه‌که‌می پارتی سۆسیالیست ده‌کرد، ئاماده‌نه‌بوو سه‌رله‌نوێ خۆی بۆ هه‌مان پۆست کاندیدبکاته‌وه و پێگای ماله‌وه و شاره‌وانییه‌که‌ی له شاری لیل گرته‌به‌را. به‌لام له دیموکراسی کوردیدا، پێش حکومه‌ت و کاتی حکومه‌ت و پاش حکومه‌تیش، هه‌موو ده‌سه‌لاته‌ راسته‌قینه‌کان هه‌ر له‌ده‌ستی سه‌ری په‌ش و قه‌لاچوالاندان؛ بیهوده‌نییه ئه‌گه‌ر که‌سیک «ئیه‌ختیار» بکه‌یت له‌نیوان مه‌کته‌بی سیاسی و وه‌زاره‌ت‌دا، بی هیچ گومانیک مه‌کته‌بی سیاسی هه‌ل‌ده‌بژیری‌ت! وه‌زیره‌کان دین و ده‌پۆن، به‌لام مه‌کته‌ب سیاسیه‌کان

هه‌میشه لی‌ره‌ن و به‌جۆریک له‌جۆره‌کان سیفه‌تیکی «خودایی»یان هه‌یه. ئەم تایبه‌تمه‌ندی‌یه‌ی دیموکراسی کۆمه‌لگه‌ی ئێمه‌ ره‌گۆریشه‌کانی ده‌گه‌رپێته‌وه‌ بۆ «بیناکردنی» حیزب له‌نیۆ «بونیه» ستالینییه‌کاندا که له‌جیگایه‌کی دیکه‌دا به‌دریژی ده‌گه‌رپێنه‌وه‌ سه‌ری. له‌هه‌لومه‌رجیکی ئاوادا، ئەو زانایانه‌ی له‌پشت مۆدی‌لی لیبراله‌وه‌ن راسته‌وخۆ پێتده‌لێن: فراوانبوونی پووبه‌ره‌کانی دیموکراسی له‌کوردستاندا یه‌کسانه‌ به‌فراوانبوونی گومانی مه‌زن له‌ده‌سه‌لاتی مه‌زنی مه‌کته‌ب سیاسیه‌کان، پاشان وه‌زیره‌کان و خواره‌وه‌یان. به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه‌: ئەگه‌ر گومانی مه‌زن له‌ده‌سه‌لاتی مه‌زنی مه‌کته‌ب سیاسیه‌کان له‌فراوانبوونی هه‌میشه‌ییدا نه‌بێت، ئەوه‌ مانای ئەوه‌یه‌ که‌ پووبه‌ره‌کانی دیموکراسی له‌فراوانبووندانین و دروشمه‌کان له‌ئاستی گوتاره‌وه‌دانه‌به‌زیونه‌ته‌ سه‌ر جیهانی پراکتیک.

تا‌چه‌ند ئەم گریمانه‌یه‌ له‌کۆمه‌لگه‌ی کوردی پاش پاپه‌پێندا به‌دیها‌تووه‌؟، تا‌چه‌ند گومانی ئەکته‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌په‌نای فراوانبوونی پووبه‌ره‌کانی دیمورکاسیدا فراوانده‌بن؟، تا‌چه‌ند ئەکته‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌حیزبه‌ سیاسیه‌کان دوورده‌که‌ونه‌وه‌ بۆئه‌وه‌ی بیانخه‌نه‌ ژێر چاودی‌ری به‌رده‌وامه‌وه‌؟ بۆ‌وه‌لامدانه‌وه‌ی ئەم پرسیارانه‌، ئێمه‌ دیسانه‌وه‌ ده‌گه‌رپێنه‌وه‌ سه‌ر ئەو چاوپێکه‌وتنه‌ی که‌ له‌سه‌ر میتۆدی «کالیتاتیف/چۆنایه‌تی» له‌لایه‌ن تیمی توێژینه‌وه‌که‌مانه‌وه‌ ئەنجامداراون.

وه‌فا، ژنیکی ته‌مه‌ن ۳۳ سالانه‌، نیشته‌جێی شاری سلێمانیه‌، له‌گه‌ره‌کی پزگاری له‌دایکبووه‌، خاوه‌نی بڕوانامه‌ی به‌کالۆریۆسه‌، باوکی فه‌رمانبه‌ره‌ و دایکی ژنی ماله‌وه‌یه‌، خاوه‌نی چوار برا و چوار خوشکه‌، پیشه‌ی ئێستای مامۆستایه‌، ده‌گه‌رپێته‌وه‌ سه‌ر چۆنیه‌تی په‌یوه‌ندیکردنی به‌حیزب و پاشان چۆنیه‌تی وازه‌ینانی له‌حیزب و سیاسه‌ت. پاش

تېبېنيکردنى مه ودايه كى بكوژ له نيوان دروشمه كانى حيزب و واقيعى پوژانه دا، توشى جوړيك له بى ئوميدى توند دهبيت و له نه جامدا گومان ده خاته سهر هر جوله يه كى سياسى:

«كاتيك سهيرى په پړه و پړوگرامى نه و گروپه م كرد كه كارم له گه ل ده كردن، حه زيكي خوم تيكل به و گروپه كردبوو، نه ویش حه زى پوښنبيريى خوم بوو، نه و گروپه م وهك دهر وازه يه ك بؤ به ديهينانى خه ونه كانم ته ماشاده كرد. به لام به داخه وه هه نديك حاله تى نه شياوم ده بينى، شتى سهلبى زورم ده بينى، بونمون: دروشمه كانيان زور گه وده و جوانبوون، به لام له راستيدا وانه بوون. من وهك كچيك كارم له گه ل ده كردن، هه ستم ده كرد، هه ستم ده كرد پووبه پووى حاله تيكي په رچدانه وه ده بم، هه ستم ده كرد كه پيگري زور ده كن، وهك نه وهى كه منى كچ له ناوياندا جيگام نه بيته وه.

له لايه كيتره وه نه و كارانه ي كه ده كرا، هه ستم ده كرد خزمه تى ئينسانى نيه، خزمه تكرده به گروپيكي تاييه ت، به به رژه وهندى تاييه ت. دواى نه وهى نه مانم بينى، كه نه م حه قيقه ته بؤمن كه شغبوو، هانيدام خيراتر بييمه دهره وه و واز له حيزب بييم. كارى نه م سياسيانه ناشيرينكردنى سياسه تبوو، نه م خاليكي زور سهلبى بوو، وايلىكردم كه په نكه جاريكى تر، هه رگيز نه چمه وه ناو سياسه ت.

من تا له ناو نه و حيزبه دابووم، هه ستم به وه ده كرد كه خوم نيم، به لام كه هاتمه دهره وه هه ستم به بوونى

خۆمکرد. من ئیتر خزمه‌تی به‌رژه‌وه‌ندی چەند که‌سیکم
نه‌ده‌کرد، به‌لکو خزمه‌تی خۆم و مرو‌فایه‌تیم ده‌کرد.

پاش ئه‌وه‌ی له‌ حیزب هاتمه‌ ده‌ره‌وه، باشتر
جیاوازییه‌کانم ده‌بینی، باشتر ملانیی نیوان هیزه‌کانم
ده‌بینی، باشتر ئینتیما جیاوازه‌کانم ده‌بینی، باشتر
ده‌مبینی که‌ ملانیی ئه‌م هیزانه‌ له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی
تایبه‌تی چەند که‌سیکه‌ نه‌ک خزمه‌تکردن به‌ کۆمه‌لگه‌...».

ناپاکیکردن له‌ دروشمه‌کان، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ کێلگه‌ی سیاسیدا وه‌ک
پووبه‌ری پاوانکراو له‌سه‌ر پیاوان، به‌کارهێنانی حیزب له‌پیناوی
به‌رژه‌وه‌ندی شه‌خسیدا، پێگانه‌دان به‌ سه‌ره‌له‌دانی خودی‌کی په‌خنه‌گری
بیرکه‌ره‌وه‌ له‌نیو حیزبدا، وا له‌ وه‌فا ده‌که‌ن که‌ گومان له‌ هه‌موو شتیکی
حیزب بکات، گومانێکی بیناکراو له‌سه‌ر ئه‌زمونێکی تێکشکاو. گرنگی ئه‌م
گومانه‌ له‌ وه‌دایه‌ که‌ وه‌فا به‌ره‌و خودکوژی یان خه‌مۆکی نابات، به‌لکو
ده‌یکات به‌ چاودێریکی دنیا‌ی سیاسی و له‌ده‌ره‌وه‌ پشکنین بۆ مللانی‌کان
ده‌کات، به‌پاده‌یه‌ک که‌ ده‌توانی‌ت دنیا‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی وه‌ک
پووبه‌ریکی "پلوریال/کۆ/جه‌مع" ببینی‌ت، نه‌ک وه‌ک ژماره‌یه‌کی
دابەش‌نه‌بوو. بێگومان بایه‌خی سۆسیۆلۆژی ئه‌م دۆخه‌ی وه‌فا له‌ وه‌دایه‌ که‌
وه‌ک دیارده‌یه‌ک (فینۆمینیک) لای زۆربه‌ی ئه‌و ئه‌کته‌رانه‌ی که‌
چاوپێکه‌وتنیان له‌گه‌ڵدا ئه‌نجامداراوه‌ دووباره‌ ده‌بیته‌و.

شنروئ، سی و یه‌ک ساڵ، له‌دایک‌بووی که‌رکوک و نیشته‌جێ له‌
هه‌ولێر، هه‌لگری بڕوانامه‌ی به‌کالۆریۆس، چوار خوشک و سێ برا، باوک و
دایک خانه‌نشین، یه‌کیکه‌ له‌و ئه‌کته‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی که‌ کێلگه‌ی
سیاسی کوردی و حیزبه‌کانی وه‌ک دنیا‌یه‌کی ره‌ش ده‌بینی‌ت و پێیوايه‌ که‌

به پيی لوژیکه کانی «تیوری پیلان» کارده کهن و به پړوه ده برین. بیگومان
نیمه قسه مان له سهر نه وه نییه که بۆچونه کانی شنووی راستن یان نا،
نهمه گرفتگی نیمه نییه، گرفتگی نیمه راقه کردنی نه وه لومهرجه
سیاسییه که وا له گهنجیکی نه م کومه لگه یه ده کات له قهیرانیکی
سهختی متمانه دا بژی، قهیرانیکی که بیگه یه نیته ناستی نه وه ی که بلیت:

«یه کگرتوو موخابه راتی ده وله تانی خلیج به پړوه ی
ده بن، کومه ل موخابه راتی نییران، زه حمت کیشان
حیزیکی بازرگانه، سوسیالیست هه مان ستایلی
زه حمت کیشان، شیوعی کوژاوه ته وه و پوژ له دوا ی پوژ
کادیره کانی ده چنه ناو پارتی. پارتی عه قلیکی موخابه راتی
هه یه و ده یه ویت له سه دا هه شای کومه لگه ی کوردی بکات
به پارتی...

حیزبه کوردییه کان تا نیستاش به عه قلیه تی شاخ وه
مامه له ده کهن، تا نیستاش پییانوایه هه ر له شاخن. نیستا
زروفیکی تر دروستبووه، ده بیت نه و حیزبانه خو یان بگورن.
پیفورم له ناو خو یانا بکه ن. بزنان نیستا له ناو کومه لگه دان
نه ک له شاخ...»

بایه خی نه م خه یال دانه ی شنووی له وه دایه که خو ی نه ندای حیزیکی
سیاسی کوردییه! له گه ل نه وه شدا به توندی ره خنه له چوارچیوه
گشتییه کانی حیزی کوردی و چونیه تی به ره مهینانی سیاست ده گریت.
واته هه لومهرجی بی متمانه یی کومه لگه ی رهش به ته نها نه و نه کتاره
کومه لایه تییه نه گرتوه ته وه که له ده ره وی حیزبه کاندان، به لکو

ئەوانەشى گرتۈتەوۋە كە ۋەك شىنرۇي، لەبەر ھۆكارى تايىبەتى خۇيان، لەنيۇ حىزبەكاندان.

شۈپش، تەمەن ۳۸ سال، لەدايكبوى شارباژىر، دانىشتوى سلىمانى، سى خوشك و دوو برا، باوكى كاسب و دايكى ژنى مالەو، خاۋەنى بېروانامەي دىپلۇمى تەكنىكى، بەم شىۋەيە باس لە كۆمەلگەي كوردى و كىلگەي سىياسى دەكات:

«حىزبى كوردى سىياسەتى ناشىرىنكرد، سىياسەت لە ھەموو ۋلاتانى دنيادا بريتىيە لەو پروسەيەي كە لەپىگاي ئالۇگۈرکردنى دەسلەلات و سىستەمى سىياسىيەوۋە بەپىۋە دەچى. ئەمە سىياسەتە لە ھەموو دنيادا و پىۋىستىي بە ئالۇگۈرپى بەردەدام ھەيە، ۋە پىۋىستىي بە بەدىھىننى ماف و ئازادى ھەيە؛ پىۋىستىي بە بەدىھىننى مافەكانى مروف و ئازادى ھەيە، پىۋىستىي بە دابىنكردنى خزمەتگوزارى و خوشگوزەرانى ھەيە.

بەلام دەسلەلات لاي ئىمە، سىياسەت لاي ئىمە لەوۋەدا چىپۈتەوۋە كە تا چەند دەتوانى پلەي دەسلەلات ۋەربىگريت، تا چەند دەتوانىت ئىماكاناتى ماددى بۇ خۇت كۆبكەيتەوۋە، تا چەند دەتوانى بەسەر خەلكدا موسەيتەربىت، تا چەند ئەتوانى بەخەلك بلىت من مەسئولم و تۆ ھىچ نىت، من شۈپشمكرد و تۆ نەتكرد، من قوربانىم داۋە و تۆ خواردت. بەم شىۋەيە حىزبى كوردى سىياسەتى ناشىرىنكردوۋە، لەم ۋلاتەيا سىياسەت بوۋە بە مەزەلە بەپاددەيەك كە ئىستا خەلك ھەموو شتە ناشىرىنەكان ناۋدەننن: سىياسەت.

ئەرکی سیاست به قه ناعه تی من دروستکردنی
 کۆمه لگه یه کی سکۆلار و مه ده نی و مۆدیرنه، بۆ پراییکردنی
 کاره کانی کۆمه لگه سیسته میکی سیاسی ته ندروست و
 دیموکراتی دروستده کات. ئەرکی سیاست بریتیه له
 نوینه رایه تیکردنی به رژه وه ندییه کانی خه لک، بریتیه له
 خوشه ویستکردنی سیسته می سیاسی لای خه لک، ئه مه ش
 له ریگای ئالوگۆپی به رده وام و خو نوێکردنه وه.

ده بیئت سیاست تاک وه ک پیرۆزترین شت ته ماشابکات.
 به لām به داخه وه له کوردستان هه موو ئه مانه به
 پیچه وانه وه. سیاست بانگه شه ی دیموکراسی و ئازادی
 ده کات، به لām به هیچ شیوه یه ک جیبه جیی ناکات. ئیمه
 بانگه شه ی ده سه لاتیکی مۆدیرن و سکۆلار ده که یین، به لām
 یه کیتی زانایانی ئاینیمان هیه. ئیمه باس له ئازادی
 ده که یین، به لām زیندانه کانمان پهن له زیندانیی سیاسی!
 حیزبه کانی ئیمه باس له وه ده که ن کۆمه لگه ی ئیمه نمونه ی
 دیموکراسی و ئازادییه و ته نانه ت ئه وروپییه کان ده بیئت
 دهرس له ئیمه وه وه ربگرن، به لām له پاستیا پیچه وانه که ی
 پاسته. دیموکراسی لای ئیمه ئه وه نده هیه که حیزبییک
 به رژه وه ندییه کانی نه که ویت ته مه ترسییه وه، هه ر که
 هه سستیبه وه کرد که به رژه وه ندییه کانی ده که ویت ته
 مه ترسییه وه، ئیتر دیموکراسی کۆتایی پیددیت.

له بیرت نه چیئت که سیاستی کوردی کۆپیکردنی
 ئه زمونی به عس و سیاستی به عسه. هه ر حیزبیکی ئیمه تا

ئىستاش ھەر ھەلگىرى ھەمان كۆلتورى بەسە و بەس لە ئىمەدا دەۋى! ...».

دووبارە دەكەمە ۋە كە ئامانجى ئىمە (لېرەدا) برىتينيە لەۋەي كە
بزانين تاجەند گوتارى ئەكتەرە كۆمەلەيتىيە ئاسايىيەكانى ژيانى ھەموو
پۇژىك لەگەل واقىعدا يەك دەگرنەۋە و تا چەند راستدەكەن، كارى ئىمە
لېرەدا برىتينيە لە گەپان بەدۋاي ئەو ھۆكارانەدا كە ئەم يادەۋەرييە
كۆلىكتىقە، ئەم شوناسە^۷، بۇ نەۋەيەكى بەرەلەكرۋى نىۋ كۆلەنەكانى
مۆدىرنىتە و دىموكراسى دروستدەكەن. يادەۋەرييەكى كۆلىكتىقى تورە،
شوناسىكى توندى تورە لە سياسەتكردن، لە سياسى، لە دابەشكرنى
سامانى نىشتمانى، لە دروستبوونى ململانى چىنايەتى، لە نادادپەرۋەرى
كۆمەلەيتى، لە ئامادەبوونى بەھىزى گەندەلى، لە خۇ دووبارەكردنەۋەي
ھەمىشەيى نوخبەي دەسەلات، لە داخستنى دەرگاكان، لە خەساندى
كۆمەلگە، لە ھەلومەرچى زانكۆكان، لە ھەلومەرچى پەرۋەردە،!...

^۷ وشەي شوناس ئامازەيە بە ھەموو ئەو چارچىۋانەي كە من خۇميان تىادا
وينا دەكەم، ھەرۋەكو برىتينيە لە ھەموو ئەو چارچىۋانەي كە ئەوانىدىكە منيان تىادا
وينا دەكەن. شوناس ھەمىشە لكاۋە بە چەند ھىمايەكەۋە و لەپىگايانەۋە خۇي
دەردەخات و بانگەشە بۇخۇي دەكات. شوناس يەكەيەكى نەگۇراۋى ھەمىشەيى نىيە،
چونكە لە نىۋ مېژۋويەكى كۆمەلەيتىدا دروستدەيىت و دەرگىت لە نىۋ مېژۋويەكى
دىكەي كۆمەلەيتىدا ھەلبۇە شىتەۋە. شوناس ھەرۋەك دەرگىت، لاي تاكىك يان
گروپىك، لە سەر ئاستى "موفرەد" دەرېكەۋىت، ئاۋاش دەرگىت لە سەر ئاستى "جەمە"
دەرېكەۋىت. واتە تاكىك يان گروپىكى كۆمەلەيتى دەرگىت لە يەككاتدا ھەلگىرى چەند
شوناسىكى جىاۋازىيەت.

ئەوھى كە ئەم تىزەى ئىمە زىاتر دەسەلمىنىت، لىكچونى رادىكالى داتاكانى ھەردو توئىزىنەوھە كانتىتاتىف (چەندايەتى) و كالىتاتىف (چۆنايەتى) ھەكەن. واتە ئەگەر ئىمە بەتەنھا پىشتمان بە توئىزىنەوھەكى چەندايەتى (فۆرمى پىرسىياركردنى داخراو) بىبەستايە و چاوپىكەوتنى كراوھى چەند كاتژمىرمان لەگەل ئەكتەرەكاندا ئەنجامنەدايە، دەكرا بە ئاسانى پەخنەمان لەم دەرەنجامانە بگرتايە، بەلام لىكدانى ھەردو مەتۆدەكە و بەيەكگەشتنى ھەردو داتاكان، پاكردن لەم تىزە دەكات بە جۆرىك لە خۆدزىنەوھە.

پاستە ئەم داتايانە دەمانبەنەوھە سەر بى متمانەيى نەوھى نوئى كۆمەلگەى كوردى؛ بەلام ئەوھش پاستە كە ئەم بى متمانەيى جۆرىك لە مىكانىزمى چاودىركردنى دىناي سىياسى لای خودى ئەم ئەكتەرەنە دروستدەكات. لەھەر يەككە لە دىرانەى سەرەوھەدا، ئىمە ھەست بە ئامادەيى گيانىكى پەخنەگرانە دەكەين. گيانىكى ھەمىشە بە خەبەرى ھاوالاتىك^۸ كە نايەوئىت خۆى بەدەست بەلگە نەويستەكانەوھە بدات و

^۸ ھاوالاتىبون تىرمىكى سىياسىيە و ماوھەك پىش ھەلگىرسانى شۆرشى فەرەنسى ھەك كۆنسىپت دەردەكەوئىت بۆ ئەوھى ھەموو مافە ياسايىيەكان بە سەرچەم ئەندامانى كۆمەلگە بدات و ھەموو ئەندامانى كۆمەلگە لە لايەن ياساوە ھەك يەك تەماشابكرىن. ئەمە پەگورپىشەى ئەم كۆنسىپتەيە. بەلام بىگومان بەدرىژايى مېژوو گۆرانكارىيەكان ئەم كۆنسىپتەش گۆرانكارى بەسەردا ھاتوو و ئاسۆى ماناكانى فراوانتر بوون. سەرھەتا سۆسپۆلۆگە كلاسسىيەكەكانى ھەك دۆركايم و قىبەر و پارسۆنز بۆ توئىزىنەوھە لەسەر ئەو كۆمەلگە مۆدىرنانەى كە لەسەر پەرنسىپى تاكگەرايى دروستبوون بەردەوام پەنايان بۆ كۆنسىپتى ھاوالاتىبون بردوو، چونكە لە نىو جەرگەى تاكگەرايى

ده‌یه‌وێت به‌شداریبکات له‌ ده‌ستنی‌شان‌کردنی چوارچێوه‌ گشتیه‌کانی ئه‌و شته‌ی که‌ پێی ده‌وتریت پێگه‌ی تاک له‌ کۆمه‌لگه‌دا. پاسته‌ ئه‌م تاکانه‌ تورهن، به‌لام ئه‌م توره‌یه‌ نه‌ به‌ره‌و تیرۆریزمیان ده‌بات، نه‌ به‌ره‌و شوێش به‌سه‌ر کۆی کێلگه‌که‌دا، به‌لکو ده‌یانبات به‌ره‌و قسه‌کردن له‌ خود وه‌ک هاوڵاتییه‌کی سه‌ربه‌خۆ و ئازاد که‌ به‌دوای دانپێداناندا ده‌گه‌رێت!.

بنیامین کۆنستانت [۱۷۶۷-۱۸۳۰]، دوو سه‌ده‌ و حه‌فده‌ ساڵ له‌مه‌وپێش، واته‌ ساڵی ۱۷۹۶، ته‌نها هه‌وت ساڵ پاش شوێشی فه‌ره‌نسی، له‌ کتێبی‌که‌دا به‌ناوی «هێزی حکومه‌تی ئێستای فه‌ره‌نسا و فه‌رمانی پشتیوانی لێکردنی» ده‌لێت: ئازادی تاکه‌کان بریتیه‌ له‌وه‌ی که‌ هه‌میشه‌ هه‌لگری بۆچونی‌کی سه‌لبی‌ن له‌به‌رامبه‌ر حکومه‌تدا و هه‌رگیز خۆیان وه‌ک مێگه‌لێک ته‌ماشانه‌که‌ن و حکومه‌تیش وه‌ک شوان. ئه‌و

کۆمه‌لگه‌ مۆدێرنه‌کاندا هاوڵاتیبوون دێت بۆ ئه‌وه‌ی هاریکاری ئۆرگانیک «la solidarité organique» له‌ نێوان ئه‌ندامانی ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌دا دروسبکات. تۆماس مارشال، گه‌وره‌ سۆسیۆلۆگی به‌ریتانیا، سێ ئاستی هاوڵاتیبوون ده‌ستنی‌شان ده‌کات: یه‌که‌م: ئاستی مه‌ده‌نی. ئه‌م ئاسته‌ له‌ سه‌ده‌ی هه‌ژده‌وه‌ ده‌ستپێده‌کات. وه‌ له‌م قوناغه‌دا مرۆف وه‌ک تاک مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ به‌ ئازادی بیربکاته‌وه‌ و به‌ ئازادی قسه‌بکات و به‌ ئازادی ئیمانینی‌ت و کافرینی‌ت. دووه‌م: ئاستی سیاسی. له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه‌ هاوڵاتیبوون له‌سه‌ر مافی ده‌نگدان و هاویه‌شکردنی راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ له‌ ژبانی سیاسیدا کلیکده‌کات. ئه‌مه‌ش بێگومان له‌ چوارچێوه‌ی ده‌وله‌تی‌کی نه‌ته‌وه‌یییدا «Etat-Nation». سێیه‌م: ئاستی کۆمه‌لایه‌تی. نووسه‌ر پێی وایه‌ ئه‌م ئاسته‌ ته‌نها له‌سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی بیسته‌وه‌ ده‌ستپێده‌کات. لێره‌دا هاوڵاتیبوون له‌سه‌ر کێشه‌ و خزمه‌تگوزارییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان کلیکده‌کات و په‌روه‌ده‌ و سۆسیال ده‌خاته‌ سه‌ر لیستی ئه‌وله‌ویاته‌کانی.

پېيوای که به بى چاودېړکړدنېکى به رده وامى حکومت له لايېن تاکه کانه وه، گریمانې گه پانه وه بۇ سته مکارى هه مېشه لیږه^۹.

ئەگەر ترسى گه پانه وهى کۆمه لگى فەرهنسى بۇ سیستمى دەسه لاتداری پېش شوړشى فەرهنسى، که تهنه حوت سالى به سهردا تیپه پېوو، دەسه لاتى ره های پاشایه تی، وای له بنیامین کۆنستانت کړدبیت که داوا له فەرهنسییه کان بکات که به شیوهیه کی به رده وام چاودېړى دەسه لاتداران بکهن و هه مېشه له بهرې «پېچه وانه دابن» له گه ل هه موو نه وانه ی که له جومگه کانى دەسه لاتدان، نه وه ترسى کۆمه لگى کوردییه، که میژوویه کی هه زار سالی له گه ل چوارچیه جیاوازه کانى دەسه لاتى ره هادا هیه (خلیفه، سولتان، ئمیر، پاشا، سه رۆک)، له گه پانه وه بۇ تۆتالیتاریزم^{۱۰}، دیکاتورییه یا خود دیسپۆتیزم

^۹ Benjamin Constant, *De la force du gouvernement actuel de la France et de la nécessité de s'y rallier*, Paris, 1796.
http://classiques.uqac.ca/classiques/constant_benjamin.

^{۱۰} فەرهنگی سۆسیۆلۆژى فەرهنسى بۇ پېناسه کړدى ئه م کۆنسیپته ده گریته وه سه «Zbigniew Brzezinski» نووسه رى به ناوبانگی کتیبى «Ideology and Politics Power in Soviet». نه و به م شیوهیه له تۆتالیتاریزم ده دویت: «فۆرمیکى نوی حکومت ته که ده کړیت له نیو پۆلینکړدى گشتى دیکتاتاتورییه تدا بیبیینه وه (...). تۆتالیتاریزم نه و سیستمه یه که له ناوه ویدا حاکمه کان ته وای میکانیزمه ته کتۆلۆژییه هه ره پېشکه وتوو ه کان به کار دینن بۇ نه نجامدانى شوړشیکى کۆمه لایه تی، که توانای نه وه ی هه بیت ده ستکارى هه موو شته کان بکات. ئه م سیستمه مرقه کان له سه ر چنډ بڼه مایه کی ئایدۆلۆژى ده بینیت و به پېی نوورى د نړیکیان له و ئایدۆلۆژیایه وه هه لیانده سه نگینیت و به رزیانده کاته وه و دایانده به رزینیت».

دەكرىت وائىلىبكات كە ھەرگىز دەستبەرداى گومان لە نوخبەى سىياسى دەسەلاتدار نەبىت و ئەم گومانە بكات بە دەزگاي فەرمى چاودىرىكردن. تەنھا لەم رافەكردنەشەوھىە كە دەتوانىن پووبەرىكى سىپى لە كۆمەلگەى

ئەم تىرمە يەكەمجار سالى ۱۹۲۰ لەلايەن مۆسۆلۇنىيەو بەمانايەكى پۆزەتىفانە بەكارھاتو «stato totalitario». مانا سەرەتاييەكانى ئەم فىكرەيە رووبەرووبوونەوھىەكى راستەوخۆ بوون لەگەل ژيانى تاييەتى تاكگەرايىدا. واتە رايكشاني دەولەت بۆ نۆو ھەموو پانتاييەكان. بەدرىژايى سالانى جەنگى سارد ئەم كۆنسىپتە ئاسۆكانى بەرفراوانتر دەبىت و دەبىت بە چەكى جەنگى نۆوان دەولەتەكان. لەگەل ھانا ئارنىتتاشدا تۆتالىتارىزم وەك چەمك رادەكىشرىتە نۆو سۆسىۆلۆژياى سىياسىيەو. بەلام گرفتى ھانا ئەوھىە كە دەيەوئىت جەوھەرىك بەم كۆنسىپتە بىخىت، ياخود جەوھەرگەرايىانە مامەلەى لەگەلدا بكات. لىرەو وەسفەكانى ئەو بۆ تۆتالىتارىزم لە مۆدا رووبەرووى رەخنەى جددى بوونەتەو.

ئىمە بۆ دەستنىشانكردن و ناسىنەوھى رژیى تۆتالىتارىزم دەگەرىنەو سەر پايىمۆند ئەرۆن كە يەككە لە پاىەكانى زانستە كۆمەلایەتییەكانى فەرەنسا. ئەو لە كىتیبە بەناوبانگەيدا لەسەر "دىموكراسى و تۆتالىتارىزم" پىنج رەگەزى سەرەكى ئەم رژیىە ديارى دەكات كە ئەمانەى خوارەوھن:

- يەك حىزب مۆنۆپۆلى چالاكى سىياسى دەكات.
- ئەو حىزبەش لەسەر ئايدۆلۆژيايەك دروستبوو و ئەو ئايدۆلۆژيايەش دەبىت بە حەقىقەتى رەسمى دەولەت.
- ئەو حىزب و ئايدۆلۆژيايەش بەتەنھا مۆنۆپۆلى زەبروزەنگ و قەناعەتپىكردن دەكات.
- دەولەت دەست بەسەر بەشىكى زۆرى چالاكییە ئابوورى و پىشەییەكاندا دەگرىت و ئەو چالاكیانە ملکہچى حەقىقەتى رەسمى دەولەت دەبن.
- لىرەو ھەر ھەلەيەكى ئابوورى يان پىشەيى دەبىت بە ھەلەيەكى ئايدۆلۆژى و خاوەنەكەى لەسەر سزا دەدرىت.

په شدا ببينين و به بئى ئه م تيزه په شبوون و بئى ئوميدبوون ته واو تيكل
به يه كترى ده بن.

بوچى كوومه لگه ي كوردى پيوستى به تورپوون و بئى متمانه ي
هه يه؟ بوچى ئه م تورپه ي و بئى متمانه ييه ده بئيت بكرين به ده زگاي
چاوديري؟

سيسته مي ئاماده باشى كوردى (بوړديو ده لئيت ئه بيتيوس^{١١})، له
چركه ساتى چاوديرينه كردن و لئنه پرسينه وهى به رده وامدا، تواناي يه كجار

^{١١} پهر بوړديو، كه ده كريت وهك دريژه پيده رى سؤسيولوزيائى ماركس و دوركايم
بخريته سر شانو، هابيتيوس وهك هابيتيوس سيسته ميكل له ئاماده باشى پيناسه
دهكات. ئه م سيسته مي ئاماده باشييه ش له هه موو چركه يه كدا ئاماده يه بو
پيشوازيكردن له ئه زمونه كان. كه ئه زموننيك دئته پيشه وه، له قوناغى يه كه مدا
په ليده گريت و راي ده كيشيته ژوره وه، بوړديو ئه مه ناو ده نيټ، ناواندن، واته راكيشانه
ناوه وه، هينانه ژوره وه، له دهره وه بو ناهه وه. له م قوناغه دا، هابيتيوس له ناهه وه ته واو
ده ستكارى ئه و ئه زمونه دهكات و سه رله نوئ دايدهرريژيټه وه و ره نگيده كاته وه و
جلوبه رگي له به رده كاته وه و ئاماده ي دهكات بو قوناغى دووه م، كه بريتييه له فرى
دانه وهى بو دهره وه، به دهره وه كردنى، دهره واندى. كاتيكل ئه م ئه م ئه زمونه دئته
دهره وه و ده يخينه ژير چاوديرييه وه، هه سته وه ده كه ين كه زور جياوازه له و چركه يه
كه هيشتا په لكيشى ناهه وه نه كراوه.

واته ئه زمونه كه له لايه ن هابيتيوسه وه مالى و ده سته موكراره. تائه و كاته ي كه
هابيتيوس ده توانيټ ئه زمونه كان ماليبكات هيج گرفتنيك دروست نابيټ، به لام گرفت
كاتيكل دروسده بيټ كه هابيتيوس نه توانيټ ئه زموننيك ماليبكات. له چركه يه كى ئاواډا
و له يه كه م چركه ي به ريه ككه وتنياډا ئيتر هابيتيوس وهك لاپه ره ده دريټ. كه
هابيتيوسيش درپا ئيتر سيسته مي ئاماده باشيش په كى ده كه ويټ و تواناي ناواندن و
دهره واندى ئه زمونه كانى نامينيټ. له هه مانكاډا ئه زمونه كان له هاتن ناهه ستن، به لام
ئيتر سيسته ميكل ئاماده باشى ليټره نيه بو ئه وهى پيشوازيان ليټيكات! دهره نجام

ههروهه ها له دهروهه ی ئۆپۆزسیۆنی نیوان تاک و کۆمه لدا کارده کات و به سه ر چه مکه کانی دۆرکایمدا بازده دات که پیی وابوو، به ته نها "کۆ" بابته تی سۆسیۆلۆژیایه و تاک له نیو "دیتیرمینیزم" ی په های کۆمه لگه دا چوارچیوه کانی بوونی دیاری ده کریت. تۆرییر ئیلیاس به کیکه له سه رچاوه گرنگه کانی ئەم قوتابخانه یه و له بری کلیک کردن له سه ر ئۆپۆزسیۆنی نیوان "دوانه" دژ به یه که کان، هه ولده دات کار له سه ر پیکاهاته کۆمه لایه تی و بیناکردنه وه یان بکات. ئیلیاس گرنگی به و هه لومه رجان ه ده دات که وا له تاکیک ده که ن "ئیلتیزم" ی خو ی راگه یه نیست و ده بن به چوارچیوه ی په فتار و گوتاره کانی. واته نه وه ی جیگای باسه لای ئیلیاس ستراکتۆره کان نین، به لکو نه و شته یه که له زمانی فهره نسیدا به "پروسیسیوس" ناو ده بریت و بریتییه له کۆی نه و جولانه وه و بیرکردنه وه و کرده و کارکردن و په وته ی که "ئه کسیۆن" یکی تیادا دروستده بیست.

بیرگه ر و لویکمان له تیکسته به ناوبانگه که یاندا "بیناکردنی کۆمه لایه تی واقع" بنه ما گشتیه کانی بیناگه رییان داپشت و تیشکیان خسته سه ر "کۆمه لایه تی" وه ک "بیناکردنیکی" به رده وام. نه وان به دریژی له سه ر پۆلی وشیار ی له بیناکردنی کۆمه لایه تییدا وه ستان. بیرگه ر سالی ۱۹۶۷ و له کتیه به ناوبانگه که یدا "ئاین له نیو وشیار ی مۆدیرندا" ئەم چوارچیوه کۆنسیپتیوله ییه ی بۆخستینه سه ر شانو. له م کتیه به دا نه و به وردی باس له پۆلی ئیمانداره کان ده کات له ده ستنیشانکردنی چوارچیوه کانی واقعدا. له م "موقاره به یه دا" سه رله نوێ فینۆمینۆلۆژیای هیوسیرل خراوه ته وه به ر باس و لیکۆلینه وه و شتیکی دیکه ی لیډروستکراوه به ناوی فینۆمینۆلۆژیای کۆمه لایه تی.

ههروهه ها کاره کانی په ر بۆردیۆش، به تایبه تی چه مکی "هابیتیوس" هه ولدانیکه بۆ ده رچوون له ته له زگه ی دوالیزم. له سیسته می ئاماده باشیدا، واته "هابیتیوس" پراکتیکه کان نه سه د له سه د ملکه چی ستراکتۆره کان، نه سه د له سه دیش سه ریه خۆن له ستراکتۆره کان. هه رچه ند ئیمه پیمانوایه سۆسیۆلۆژیای په ر بۆردیۆ زیاتر له دیتیرمینیزمه وه نزیکتره تا بیناگه ری.

تا ئېرە ئىمە باسماڭ لە مۆدىلى لىبرالى بى-متمانەيى كرد. ئىستا كاتى ئەو ھاتوو ھە بگە پىنەو ھە سەر مۆدىلىكى دىكە لە بى-متمانەيى كە زاناكانى بوارى زانستە كۆمەلەيەتتەكان بە بى-متمانەيى دىموكرات ناويدەبەن. لەم مۆدىلەدا بەرەي تاكەكانى كۆمەلگە و بەرەي نوخبەي دەسەلاتدار ھەك دوو لىكدى ھەمىشەيى وينا ناكىڭ و «حىقدىكى رەش» پردى پەيوەندى نىوانيان دروستناكات. بى-متمانەيى دىموكرات برىتتە لە بەكارھىنانى تەوايى ئەو مىكانىزىمانەي پىگا بە ھاۋلاتيان دەدەن تا چاودىرى چۆنىەتى جىبەجىكردى ھەموو ئەو بەلئانە بگەن كە پىش گەشتن بە دەسەلاتى حىزىپىك يان چەند حىزىپىك بە جەماۋەريان دابوو. لەم مۆدىلەدا ھاۋلاتيان دژايەتى دەسەلات ناكەن، بەلكو ھاۋرىيەتى

فەردانىيەتى مېتودۆلۆژى كە قوتابخانەيەكى بەناۋىبانگى سۆسىۋولۇژىيە، ھەك كاردانەۋەيك لەبەرامبەر ھۆلىزىم و دىتېرمىنىزىم دا، لەسەر بىناكردى دياردە كۆمەلەيەتتەكان لە پىگاي رەفتار و گوتارى تاكەكانەۋە كلىكدەكات. واتە لەم قوتابخانەيەدا ئەۋەي رەفتار و گوتارى تاكەكان بىنادەكات ستراكىتۇرە كۆمەلەيەتتەكان نىن، بەلكو پىچەۋانەكەيەتى.

لەكاتىكدا سۆسىۋولۇژىيە ستراكىتۇريالىست و دىتېرمىنىست و ھۆلىست دەيەۋىت چوارچىۋەي كۆمەلەيەتى ھەك دەرھاۋىشتە و ھەك مۆدىلى چەندايەتى بىناسىنىت، سۆسىۋولۇژىيە بىناگەرى بەپىچەۋانەۋە دىت و ھەۋلدەدات كلىك لەسەر مەلەفى ئەو پىۋسانە بكات كە لەپىگايانەۋە دياردە كۆمەلەيەتى و كاتىگورىيە كۆمەلەيەتتەكان بىنادەكرىڭ. باشتىڭىن نەۋنەش توۋىڭىنەۋەكانى پىروفىسۇر لوک بۇلتانسكىيە كە ئىستا بەكىكە لە "مەرجەۋەكانى" فىكرى فەرنەسى. بەتايىبەتى كىتەبى "چارچىۋەكان" كە سالى ۱۹۸۲ بىلابۇتەۋە. بۇلتانسكى ئىستا پىروفىسۇرە لە "قوتابخانەي باللا" و ھەموو بۇڭىكى ھەينى سىمىنارىك دەبات بەرپۇە.

دهكهن، چاوديرى دهكهن و دهپانه ویت بزائن تا كوئى هه لېږدراوهكان پېژ له دهنگه كانيان دهگرن و ئه و پرۆژانه جېبه جېدهكهن كه بوون به هوئى به دهسته پېنانى متمانه و دهنگى هاوالاتيان. گهر هاوالاتيان تواناي ئه وهيان تېدا بېت گروپېك بگه يه ننه دهسه لات، تواناي ئه وه شيان تيا دايه كه چاوديريان بكن و له ساته وهختى ناپاكى كردن له پرۆژهكان و به لېنهكان سزايان بدهن.

له هه رېمېكى وهك كوردستاندا خراپترين شت برىتیه له پشتكردنه ديموكراسى، برىتیه له دژايه تيكردنى ديموكراسى و گه پانه وه بۆ جهنگى ناوخۆ و له وېشه وه بۆ ديكاتوريهت و ديسپۆتيزم. لېره چهند ئه م مۆديلهى دوهم ئاماده بېت و كه لكى ليوربگيريت، هيندهش كولتورى ديموكراسى به نيو كۆمه لگه دا شوږده بېته وه و به ئاسانى كه سيك، گروپېك يان چهند حيزېك ناتوانن هاوكيشهكان بگۆږن.

بى متمانه يى ديموكرات به سى ميكانيزمى سه رهكى كاردەكات: يه كه ميان برىتیه له دهسه لاتى چاوديري كردن، دوهميان فۆرمه كانى پېگالېگرتن و سېهه ميشيان «ئيمتياحان كردن» ي بپياره كانى دهسه لاتدارانه^{١٣}. ئاماده يى ئه م ميكانيزمانه له هه ر كۆمه لگه يه كدا سيستمى سياسى ده پاريزيت له و شتهى كه زانسته كۆمه لايه تيهكان ناويده نين «ديموكراسى وه رزى»؛ واته ديموكراسيهك كه به پېى هه و، حه ز، به رژه وهندى و ئاره زوى كه سيك يان گروپېك كاردەكات و هه ركائى ويستان هه لېږاردن پېكده خه ن و هه ر كاتيكيش نه يانويست سه دان بيانوى

¹³ Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie. la politique à l'âge de la défiance*, Seuil, Paris, 2006, p.14.

وه‌ک: هه‌ره‌شه‌ له‌سه‌ر نیشتمان، مه‌ترسی له‌سه‌ر نه‌ته‌وه، جه‌نگی ناوخۆ، ئاماده‌نه‌بوونی هه‌لومه‌رجی باب‌ه‌تی،...، دروستده‌که‌ن و دوایده‌خه‌ن بۆ کاتیکی دیارینه‌کراو. له‌ دیموکراسی وه‌رزیدا که‌ هه‌لبژاردنیک کۆتاییپیدیت ئیت‌ر ته‌نها خوا ده‌زانیت که‌ی هه‌لبژاردنی داهاتوو ئه‌نجامده‌دریت و هه‌یچ که‌س و لایه‌ن و ده‌زگایه‌ک ناتوانیت به‌رواری هه‌لبژاردنی داهاتوو بزانی‌ت.

کوردستانی نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو باشت‌ترین به‌لگه‌یه‌. له‌ سا‌لی ١٩٩٢ دا‌یه‌که‌م هه‌لبژاردنی ئازاد ئه‌نجامده‌دریت، دواتر هه‌یچ ده‌سه‌لاتیک، ده‌زگایه‌ک، ئه‌کته‌ریک نه‌یتوانی به‌رواری هه‌لبژاردنی دووهم ده‌ست‌نیشانبکات. ئه‌م به‌رواره‌ نه‌ک هه‌ر ده‌ست‌نیشانه‌کرا، به‌لکو‌ خودی پرۆژه‌که‌ش وه‌ک ئۆتۆمۆبیلکی خراپ په‌کی که‌وت و تا ٢٠٠٥ نه‌که‌وته‌وه ئیش! پاراستنی کۆمه‌لگه‌ی کوردی له‌م جو‌ره‌ له‌ دیموکراسی، له‌ دیموکراسی وه‌رزى (وه‌رزانه)، و جیگیرکردنی دیموکراسییه‌کی هه‌میشه‌یی متمانه‌پیکراوی دامه‌زراو، یه‌کسانه‌ به‌ ئاماده‌یی به‌هیزی هه‌ر یه‌کیک له‌م سێ میکانیزمه‌. هه‌ر ئه‌کته‌ریک، هه‌ر گروپی‌ک، هه‌ر حیزبی‌ک، هه‌ر پیکخوا‌ییک دژایه‌تی ئه‌م میکانیزمانه‌ بکات، راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ، دژایه‌تی له‌دایک‌بوونی دیموکراسی و کولتووری دیموکراسی له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردیدا ده‌کات.

له‌ کۆمه‌لگه‌ی فه‌ره‌نسیدا، هه‌ر راقه‌کردنیک دیموکراسی، پرۆژه‌کانی، تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی، ئه‌کته‌ره‌کانی، راسته‌وخۆ ده‌مانباته‌وه سه‌ر میکانیزمه‌کانی بێ-متمان‌ه‌یی دیموکراتیک که‌ به‌شی‌که‌ له‌ سیسته‌مه‌ سیاسیه‌که‌ و به‌بێ تی‌گه‌شتن لی‌ی ناتوانین له‌ کۆمه‌لگه‌ی فه‌ره‌نسی تی‌گه‌ین. ده‌مه‌وێت ب‌لیم، وه‌ک چۆن حیزب، وه‌زاره‌ت، مل‌ملانی‌ی گه‌شتن

به دهسه لات فاکتی سیاسین، ئاواش هر یه کییک له میکانیزمه کانی بیج-
 متمانه یی دیموکراتیکیش (دهسه لات ی چاودیریکردن، فۆرمه کانی
 ریگالیگرتن، «ئیمتیحانکردن» ی بریاره کانی دهسه لاتداران) فاکتی سیاسین
 و له نیو کرده ی سیاسه تدا ده جولیینه وه^{١٤}.

ئهم رونکردنه وه یه دهدهم چونکه دهزانم له کۆمه لگهی کوردیدا زۆر
جار حیزبه سیاسییه کان جهنگیکی بیهوده به ناوی شه رعیه تی سیاسییه وه
به و ئه کته رانه ده فروشن که له نیو یه کییک له میکانیزمه کانی بیج-متمانه یی
دیموکراتیکدا کارده که ن و ده یانه وییت له م ریگایه وه سه رمایه ره مزیه
سیاسییه که یان برینداریکه ن. خستنه سه ر شانۆی ئهم ئه کته رانه وه ک
«نه فامی سیاسی» یان وه ک «موراهیقی سیاسی» جوریکه له گوناھ
به رامبه ر کرده ی سیاسه تکردن، سیسته می سیاسی و خودی دیموکراسیش
له کۆمه لگهی کوردیدا که گوئی دنیای که رکردوه به دروشمی یۆست
تۆتالیتاریزم و یۆست دیکتاتۆریه ت.

بیج-متمانه یی، وه ک دیارده یه کی مه زنی جیهانی، به ته نها له ئاستیکدا
 ئیشناکات، به ته نها گرفتی کیلگهی سیاسی نییه، به لکو له چه ندین
 ئاستی جیاواز و له نیو چه ندین کیلگه دا ئیشده کات. له کتیه به
 به ناوبانگه کهیدا (کۆمه لگهی ریسک) ئیولریش بییک به وردی باس له و
 هۆکارانه ده کات که وایانکردوه، له سه ر ته کنیک، کۆمه لگه کان له بهردهم
 مه ترسی هه میشه ییدابن و دواتر که س متمانه به که س نه کات. بییک له
 تیبینیه کی سه ره تاییه وه ده چیته نیو توژیینه وه که ی و پییوايه که

¹⁴ Marcel Gauchet, *La démocratie contre elle-même*, Gallimard, 2002.

يان سځ سالي هه لومهرجي ئابووري بکهن^{۱۶}. ئه و قهيرانه سه ختانه ي که له بانک کان ددهن، که ئه ژنوی شهریکه که وره جیهانییه کانیان شکاندووه، که دهرگا به هه زاران کارگه داده خن و هه زاران هه زار کریکار و فهرمانبر بی کارده کهن و فریایان ددهنه سهر شه قامه کان، ئه و قهيرانه ئابوورییانه ي که بازاره که وره کانی بۆرسه یان کردووه به کابینه ي سایکولوگه کان، مروقی مودیریان وهرگیپراوته سهر «مه خلوقیک» له بی-متمانیه ي سهرتاپاگیر: بی-متمانیه ي له بهرامبر پاره دا، له بهرامبر پروژه کاند، له بهرامبر به لینه کاند، له بهرامبر خاوه نکاره کاند، له بهرامبر موچه کاند. به کورتي بستیک له پووبه ری ئابووری نه ماوه که پرپه بوویت له بی-متمانیه ي هاوالاتیان^{۱۷}.

که وره تر له بی-متمانیه ي ته کنولوژی و ئابووری، بی-متمانیه ي کومه لایه تی که شتو ته ئاستیکی میژووی بی پیشینه . هه لومهرجي نوی مروقه کان دهستی خستو ته نیو هه ناوی هه موو په یوه ندییه کومه لایه تییه کانه وه و وهک لاپه ره ی ره شکراوه ي به کارهیئراو، یهک یهک دپاندوونی. له سهر ئاستی جیهان، زور که من ئه و مروقانه ي که متمان به مروقه کانی دیکه ده کهن. له ولاتیکی وهک به رازیلدا ته نها (۲,۸٪) ی

¹⁶ Charistian Chavagneux, *Une brève histoire des crises financière : des tulipes aux subprime*, La Découverte, 2011.

^{۱۷} کاتیک له سالی ۲۰۰۸ دا قهیرانیکی ئابووری سهرتاپای جیهان دهگریته وه، به شیکي گریگ له هاوالاتیه ئه مریکیه کان که کاره که ی له ده سترابوو، خانوه کانیان که به ده سده هه زار دۆلار کریبوو، به ده هه زار دۆلار فورششت! به پووبه ری گشتی کارگه یه کی فهره نسی، که تادیوینی به ئوتوموبیلی پورش نه بوایه ها توچوی نه ده کرد، که کارگه که ی نیفلاسیکرد، دواتر له سه نته ریکی کومه لایه تی بی لانه کاند خویبینه وه!

هاولاتیان پێیانوایه که ده‌توانن متمانه به خه‌لک بکه‌ن. واته زیاتر له نه‌وه‌د و هه‌شت له سه‌دی به‌رازلیه‌کان پێیانوایه که ناتوانن متمانه به‌وانیدیکه بکه‌ن^{١٨}. بێگومان به‌رازیل له خواری خواره‌وه‌ی په‌یژه‌که‌وه‌یه و ده‌کرێت وه‌ک هه‌لومه‌رجی‌کی ڕادیکال ته‌ماشای بکه‌ین، به‌لام ئه‌مه مانای ئه‌وه‌نیه که له ولاتیانی دیکه‌دا پرسى متمانه‌کردن پۆزه‌تیقبیست. له ولاتیکی وه‌ک فه‌ره‌نسادا ته‌نها بیست و دوو له‌سه‌دی هاولاتیان پێیانوایه که ده‌توانن متمانه به‌وانی دیکه بکه‌ن، واته له‌سه‌دا حه‌فتا و هه‌شتیان پێیانوایه که ناتوانن متمانه به‌وانی دیکه بکه‌ن^{١٩}.

له کوردستاندا ئه‌م هاوکی‌شه‌یه له ئاستی‌کی ته‌واو نزمدايه و پۆژ له‌دوای پۆژ، دیارده‌ی سیاسى و کۆمه‌لایه‌تى و ئابوورییه‌کان، لاپه‌ره‌یه‌ک له‌دوای یه‌که‌کانی متمانه ده‌درێن. به‌پێی ئه‌و توێژینه‌وه مه‌یدانییه‌ی که پیشتر ئاماژه‌مان پێدا، ئه‌و پینج هه‌زار و سی‌سه‌د و شه‌ست و شه‌ش که‌سه‌مان پوه‌پۆی پرسیارێک له‌سه‌ر «ئیشکالییه‌تى» متمانه کردووه‌ته‌وه:

متمانەت بە کام له مانەى خواره‌وه هه‌یه؟، له ولāmیشدا هه‌شت بژارده‌مان خستوه‌ته به‌رده‌ستیان:

¹⁸ Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie. la politique à l'âge de la défiance*, Seuil, Paris, 2006, p. 17.

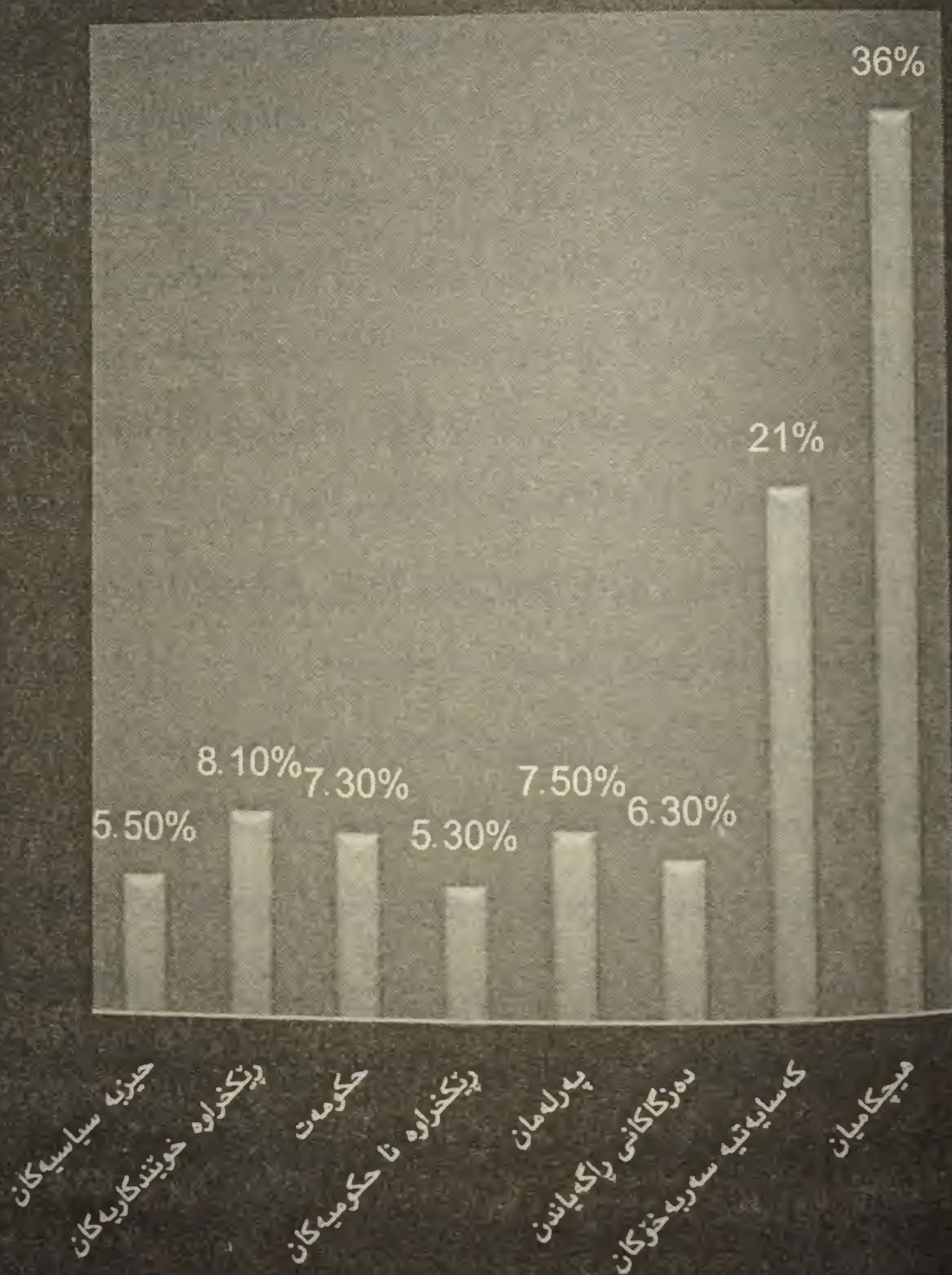
¹⁹ یه‌کی‌ک له‌و کاره زانستیه هه‌ره باشانه‌ی که له‌سه‌ر ئه‌م ئیشکالییه‌ته کراوه بریتیه له کتێبه به‌ناوبانگه‌کە‌ی ئالان ئیرون‌بیرگ به‌ناوی ماندووبوون له خود. پێموایه وه‌رگێرانی ئه‌م کتێبه بۆ زمانى کوردی ده‌بیست به‌یه‌کی‌ک له خزمه‌ته بپۆینه‌کان.

Alain Ehrenberg, *La fatigue d'être soi. Dépression et société*, Odile Jacob, 2000.

به تهنه نزيكه‌ي پيڼج له سه‌د متمان‌ه‌يان به حيزبه كوردپيه‌كاني نيو
 كيځگه‌ي سياسي كوردستان هه‌يه. تهنه نزيكه‌ي حه‌وت و نيو له سه‌د
 متمان‌ه‌يه‌نا به په‌رله‌مان هه‌يه، ده‌زگا‌كاني ږاگه‌ياندنپش به‌شيكن له بي
 متمان‌ه‌يي و تهنه نزيكه‌ي شه‌ش له سه‌دي متمان‌ه‌ي هاو‌لاتيانيان به‌ده‌ست
 هي‌ناوه. حكومه‌تي هه‌ري‌مي كوردستانپش له هه‌مان قه‌يراندايه و تهنه
 نزيكه‌ي حه‌وت له سه‌د متمان‌ه‌ي پي‌ده‌كه‌ن. به‌لام ئه‌وانه‌ي كه متمان‌ه
 به‌هيچ يه‌كيك له‌م ده‌زگا و ئه‌كه‌ترانه‌ ناكه‌ن سي و شه‌ش له سه‌دن. (
 بپروانه گرافيكي ژماره ۳).

گرافیکی ژماره ۳

متمانەت به‌کام له‌مانه‌ی خواره‌وه هه‌یه ؟

هه مان ئەم دەرئەنجامانە لە پڕیگای چاوپێکەوتنە راستەوخۆکانیشەو
 ئامادەن و پێماندەلێن کە پۆژ لە دواى پۆژ پەيوەندییە کۆمەلایەتیە
 کوردییەکان هەڵدەوێشێنەو و پەيوەندییەکانى هاریکاری ترادسیۆنى
 میکانیک دەدرێن. پەيوەندى منداڵان بە باوک و دایکەو، بەرزبوونەو
 ئاستى تەلاق، کۆچ بەرەو ئەوروپا، گەشتى مەوۆشى کورد بەبى خێزانەکەى
 بە ولاتاندا، دابەزینی پڕژەى منداڵ دروستکردن، پەلەنەکردن لە ژن هێنان
 و شوکردن، سەرھەلدانى شوقەى تاکە کەسى لە شارەکاندا،
 بەرزکردنەوێ ئاستى بەرخۆرى تاکە کەسى و ویناکردنى سەرمايە وەک
 تاکە پەنا و پالپشت،...، هەموو ئەمانە و چەندین دیاردەى دیکە
 دەمانبەنەو سەرئەوێ کە بى-متمانەى کۆمەلایەتى زۆر بەوردی لە
 خانەکانى کۆمەلگەى ئێمەدا ئێشەدەکات و نەبینینی و پاشان نەخویندەو
 و کارلەسەر نەکردنى، دواتر لەگەڵ کۆمەلگەى کە نەخۆشى بەرەلکراوى
 سپێردراو بە داھاتوییەکى پڕ لە مەترسیدا پووبەپروومان دەکاتەو.
 لە لیکۆلینەوێەکى مەیدانىماندا لەسەر کوردەکانى ئەوروپا، هەمان
 دەرئەنجام خۆى بەدەستەو دەدات. کانى، کچیکى تەمەن ۲۲ سالە، لە
 قوئاغى یەکەمى زانکۆ لە بەریتانیادا دەخوینێت، دوو برا و دوو خوشکى
 ھەيە، باوکى پارێزەرە، دایکى زیاتر لە کاریک دەکات، بەم شیوہیە باس
 لە ژيانى خۆى دەکات:

«من ھەست بەو دەکەم کە من و خێزانەکەم لە
 یەکتەرى تێناگەین. ئەوان بەجۆریک دنیا دەبینن و منیش
 بەجۆریکى تر دنیا دەبینم. بینینەکانمان زۆر جیاوازن.
 ئەمەش سەرچاوەى بەشیکی زۆر لە کێشەکانمانە. یەکەم
 بەرپرسيار لە ژيانى من خێزانەکەم نییە، من خۆم. بەلام

ئه‌وان پێیانوایه‌ که یه‌که‌م به‌رپرسیارن له‌ ژيانی من. من ده‌مه‌وێت وه‌ک مرۆڤێک ئازادبم له‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌دا که ده‌یانکه‌م، به‌لام ئه‌وان به‌شیوه‌یه‌کی پراکتیکی ئه‌و ئازادییه‌م لێ زه‌وت ده‌که‌ن...

هه‌ستبه‌وه‌ ده‌که‌م که پۆژ له‌دوای پۆژ په‌یوه‌ندییه‌کانمان کالده‌بنه‌وه‌. ئه‌و شتانه‌ی که به‌یه‌که‌مانه‌وه‌ ده‌به‌ستنه‌وه‌ که‌م ده‌بنه‌وه‌. زۆر جار به‌خۆم ده‌لێم: چی ده‌که‌م له‌م ماله‌دا؟ بۆ جانتاکه‌م کۆناکه‌مه‌وه‌ و بپۆمه‌ ده‌ره‌وه‌؟ ژیان له‌گه‌ڵ ئه‌م که‌سانه‌دا به‌که‌لکی چی دێت؟ گه‌ر ئه‌مرۆش ئه‌وه‌ پوونه‌دات، پۆژێک هه‌ر دێت پووده‌دات...».

گریمانه‌که‌ی کانی راست ده‌رچوو. چهند مانگی‌ک دوای ئه‌م قسانه‌ی، جانتاکه‌ی پێچایه‌وه‌ و ماله‌وه‌ی به‌جێهێشت. له‌ ماوه‌ی زیاتر له‌ سالی‌کدا زۆر به‌ ده‌گمه‌ن له‌گه‌ڵ باوکی دا قسه‌یکردوه‌، زۆر به‌ده‌گمه‌ن دوو وشه‌ی گه‌رموگورپی له‌گه‌ڵ دایکی‌دا گۆرپوه‌ته‌وه‌. کانی له‌گه‌ڵ خێزانه‌که‌یدا وامامه‌له‌ده‌کات وه‌ک ئه‌وه‌ی که ماله‌وه‌ زیندان و ده‌ره‌وه‌ پووبه‌ری ئازادی بێت.

«زۆر جار که گفتوگو له‌گه‌ڵ باوکم یان دایکه‌دا ده‌که‌م، به‌ هه‌را و ده‌نگه‌ده‌نگ و هه‌ندێک جاریش به‌ توندوتیژی کۆتایی پێدێت. نه‌ ئه‌وان ده‌توانن له‌ منی‌کی مرۆف و ئازاد تێبگه‌ن، نه‌ منیش ده‌توانم وه‌ک ئه‌وان بژیم و خۆم مه‌حکومی کولتووڕێک بکه‌م که به‌سه‌ر چووه‌...».

پروشه، کچيکي حه فده ساله، باوکی بئ کاره و دایکی له ویستگي شه مه نه فهر واگونه کان پاکده کاته وه. پروشه ته نها برایه کی بچوکی هیه. گرفتې ئه و له گه ل خیزانه که یدا بریتیه له هاورپیکانی:

«من دهمه ویت وهک هاورپیکانم بم. نامه ویت هه ندیک هه لسوکه وتبکه م که هه سته وه بکه ن که من له وان جیام. نه مه باوک و دایکم زور بیزار ده کات... نه وان ده یانه ویت که من وهک کوردستان بجولیمه وه، به لام شاری "پ" وهک هه ولیر نییه. نه وان نایانه ویت من هاورپی کوپم هه بییت، نایانه ویت له گه ل هاورپیکانمدا برپومه دهره وه. هه میشه ته له فونه که م، فه یسبوکه که م کونترولده که ن...».

ئه وهی که زور دایک و باوکی بیزار ده کات، لوته وانه که یه تی. وهک کچه نه وروپییه کانی هاورپی، پروشه لوته وانه یه کی له لوتدایه، پانوتوله که ی له سهر نه ژویدا چند درزیکي تیدایه، پیلاوی باسکیت له پیده کات، تاتویه کی له سهر پشتی ملی کردوه. ههر یه کی که له م نیشانانه پروبه ری چهندين ناکوکی توندوتیژن له نیوان خیزانه که یدا. باوکی هه پره شه ی ئه وهی لیده کات که گهر به رده وامبییت ناچارده بییت که جانتاکانی کوپکاته وه و ماله که ی به یه کجاری به ریته وه بو کوردستان! پاش ئه وهی که گفتوگوکان به بن به ست ده گن، وهک هه میشه دایکی به دهم گریان وه خه وده بیاته وه و سبه ینی، کاترمیر چواری به یانی له خه و هه لده ستیت، بوئه وهی خیرا نانی به یانی بخوات و کاترمیر پینج بگاته سهر کاره که ی.

لیره وه درانه کومه لایه تییه کان له نه وروپادا، زور به هیژتر و توندتر ناماده ن و له ناستیکی خه یاللی په له کردندا خویان به دیده هیئن. دهمه ویت بلیم: ئه وهی که ئیمه باسیده که ن، چند دوخیکی ریزپه پی نیو

پەراوئەكان نىيە، بەلكو دياردەيەكى كۆمەلگەيى گشتىيە و لە چەندىن
پروپەردا خۆى دووبارە دەكاتەو و ھەر ئەمەشە كە دەيكات بە بابەتتىكى
سۆسيۆلۆژى سەرەكى «قابىل» بە توؤژىنەو^{۲۰}.

²⁰ Emile Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique* (1989), Flammarion, 1999.

(۲)

بۆئەۋەي ديموكراسى ھىتلەر دروستنەكاتەۋە

يەككە لە پرسىيارە ھەرە گەرەكانى ديموكراسى لەسەر خۆى برىتتە لەۋەي كە چۆن بەدەستى خۆى تراژىدىا بۆ خۇدى دروستنەكات؟، چۆن دواتر پرۆژە جياۋازەكانى نەبن بە دروستكەرى گۆرستانى خۇيان؟، چۆن ديموكراسى جارىكى دىكە رېگا نەدات ھىتلەر، كە لەرېگاي ھەلبىزاردنەۋە گەشتە دەسەلات، دروستبىيىتەۋە؟، چۆن ديموكراسى ھۆلۆكۆست دووبارە نەكاتەۋە؟، چۆن سەرۋكى ھەلبىزىردراۋ نەبىت بەۋ خۇداۋەندە پىرۆزەي كە نابىت كەس باس لە دابەزىنى لەسەر عەرش بىكات؟، چۆن رېگا بگىرىت لەۋەي كە ديموكراسى نوخبەيەكى مافىا دروستنەكات؟، چۆن لە سىبەرى ديموكراسىدا چىنىكى كۆمەلايەتى^{۲۱}

^{۲۱} لە ترادىسيۇنى ماركىسىستدا چەمكى چىنە كۆمەلايەتتەيەكان لەسەر دوو بۆچۈنى سەرەكى دادەمەزىت. يەكەمىيان برىتتە لە دابەشكردنى كۆمەلگە بەسەر دوو گروپىدا، گروپى چىنى كرىكاران و گروپى چىنى سەرمايەداران، دوۋەمىشيان برىتتە لە پەيۋەندى مەملەنىگەراي ھەيمەنە و بەكارھىنان لەنىۋان ئەۋ دوو گروپەدا. لەم ترادىسيۇنەدا چىنە كۆمەلايەتتەيەكان ۋەك دوو دژە-بەرامبەرى كۆمەلايەتى-ئابۋورى

خراونه ته سهر شاتو، دوو دژ-به رامبه ركه كډى شته كان به په يوه ندى بينا كراو له سهر ململانتي نيوانيانه وه ده به ستيته وه و هيچ شتيك له م چوارچيويه ناروا ته دهره وه .
 نه م بيركړنه وه ماركسيه ريگامانيډه دات هه لومهرجه باب ته يه كان بكه ين به سهرچاوه ،
 بونموونه ريگامانيډه دات كه خاوه نداريتي كه ره سه كانى به ره مهينان جيا بكه ينه وه له
 كه سانه ي كه هه مان كه ره سه به كارده هينن، نه م بيركړنه وه په خوى "كامل" ده كات
 كاتيک كه خودگه راى/زاتيه تى/سوبژيكتيفيتي ته كتره كومه لايه تيه كان ده كات به
 سهرچاوه يه كى ديكى سهره كى، مه به ستمان " و شيارى چين" ه . ته نها نه مه شه كه ،
 پاش كارل ماركس، دهرگاي گفتوگومان بو ده خاته سهر پشت له گه ل بيريارى كى
 به ناويانگى وهك Nicolas Boukharine . نه م بيرياره جياوازي ده خاته نيوان
 "چين له خويده" و "چين بو خوى" و هه ولده دات تيشك بخاته سهر كرده ي
 گوزهر كړدن له نيوانياندا، به تاييه تى له چركه ي و شيارى بونه وه دا . هه ره له سهر هه مان
 ريگا جورج لوكاشيش، به تاييه تى له كتيبه به ناويانگه كه يدا (و شيارى بونه وه ي چين و
 ميژوو)، كليك له سهر فيتيشيزمى كالا و به شت كړدى په يوه ندييه كومه لايه تيه كان و
 پرسيار له خوكړدن له سهر تواناي پروليتاريا له ساتي پامان له دوخه تاييه ته كانيدا
 ده كات .

به دريژاي سده ي بيستم چه مكي چيني كومه لايه تى لاي كارل ماركس، كه چه مكى
 فره چوارچيويه يه، په خنه يليگيراه . سهره كيترين په خنه يه ك كه ناراسته ي نه م چه مكه
 ماركسيه كرابيت برتية له و تيبينييه مه يدانييه ي كه ده ليت: كومه لگه له سهر ناستي
 كونكريتي ململانتي نيوان دوو چيني كومه لايه تى دژ به يه ك پيكنه هاتوه، به لكو له
 ململانتي چندين گروهى كومه لايه تى پيكنه وه ژياو به لام له يه كجيا پيكنه هاتوه .

هه روه ها په خنه يه كى ديكى سده ي بيستم، له ماكس قيبه روه سهرچاوه ده گرنت،
 برتية له تيكه لكړدى چه مكي چين و چه مكي ستاتيو . قيبه ر نمونه به كريكاران
 ده هينيته وه و پيويه كه ته نها له هه لومهرجيكي تاييه تدا چه مكي چين و چه مكي
 ستاتيو لاي كريكاران تيكه ل به يه كده بن، بونموونه كو بونه وه ي كريكاران له جيگايه كى
 تاييه تدا، ته نها له م كاته شدا كرده ي ريخراوى چين ده بيت به نه گه ريكي كونكريتي

ئەگەرنا ئەو تېكەلبوونە سىفەتتىكى ھەمىشەيى نىيە و ئەم كىردەيەش ئەگەرئىكى كۆنكىرتى بەردەوام نىيە .

پەخنەيەكى دىكە كە لە كۆتايىيەكانى سەدەي بىستەمەو سەر ھەلدەدات برىتتە لە قسەكردن لەسەر كۆتايى چىنە كۆمەلەيەتتەكان، چ لەسەر ئاستى تىئورى و چ لەسەر ئاستى پىراكتىك . ئەم پەخنەگرانە پىيانوايە كە دەسەلات ئىتر بەتەنھا گىرەي نىوان چىنى سەرمايەدار و چىنى كرىكار نىيە، چونكە لە ئىستادا خودى ئەو دەسەلاتە بەسەر ھەموو كاتىگورىيە كۆمەلەيەتتەكاندا دابەشبوو ھەمووان پىكەو بەشدارن لە دروستكردنىدا، بەتايىيەتى لە كۆمەلگە دىموكراتەكاندا .

لەمۇدا، قسەكردن لەسەر "چىنە كۆمەلەيەتتەكان" ھەك قسەكردنىكى ئەركايىك دىتە بەرچاۋ . راستە لە ئىستادا ماركسىزم پىگەي لە زانستە كۆمەلەيەتتەكاندا لاۋازبوو ھەك سالانى شەستەكان و ھەفتەكان نەماو، بەلام ئەمە پەيوەندىيەكى راستەوخۆي بە چەند پەگەزىكەو ھەيە كە دەيانەوئىت دەرگا لەسەر چەمكى چىنە كۆمەلەيەتتەكان دابخەن .

يەككىك لەو پەگەزانە گۆرپانى سىتراكتورى كۆمەلەيەتى خودى كۆمەلگەيە . ئەم سىتراكتورە نويىيە ئىتر لە دابەشكردنى كۆمەلگە بەسەر دوو گروپدا جىگەي نابىتتەو . بىگومان ئەم گۆرپانەش بەرھەمى چۈنەدەرەوھى ئەو كۆمەلگەيانەيە لەو شتەي كە ناومان نابوو زەمەنى پىشەسازى .

پەگەزىكى دىكەي سەرەكى پەوانەي قۆرمە نوپكانى چەمكى مەملانىمان دەكات لەنىو خودى كۆمەلگە نوپكاندا: لەنىو دلى ژيانى كۆلىكتىفدا، ئىتر ناكىرت پىرۇلىتارىيە كرىكارى بىكرىت بە مەشخەلى گەشاوھى مەملانى كۆمەلەيەتتەكان . ئاخىر لەئىستادا چەندىن ئەكتەرى دىكە ھاتوونەتە سەر شانتو، ئەم ئەكتەرانە زىاتىر كۆلتوورىن تا كۆمەلەيەتى، بۆنموونە دەرگەوتنى بىزوتتەو ئاينىيەكان، بىزوتتەوھى ئافىرەتان، بىزوتتەوھى خويىندىكاران، بىزوتتەوھى ئەلتەرمۆندىيالىزم، ھتە . ھەموو ئەمانە پىگەي خۇيان لە چەمكى "چىنە كۆمەلەيەتتەكاندا" نادۆزنەو .

ئەوھىشمان لەبىرنەچىت كە تەنانتە خودى مەملانى كرىكارىيەكان، پەھەندە بونىفىئىسىلە ماركسىيەكەيان لەدەستداو ھەك لەئىستادا ئەوان گۆرپانى بۆ ئەو خەونە

نه بیټ به خاوه‌نی هه‌موو شتیک و چینیک دیکه هیچی نه‌بیټ؟، چوڼ به‌ناوی شهرعیه‌تی دیموکراسییه‌وه کۆمه‌لگه نه‌کریت به‌رانه مه‌ر و چینیه ده‌سه‌لاتداریش به‌شوان؟، چوڼ دیموکراسی ده‌توانیت پښگا له‌وه بگریټ حوسنی موباره‌کیکی دیکه له‌میسر، بن‌عه‌لییه‌کی دیکه له‌تونس دروستنه‌بیټه‌وه؟، چوڼ له‌لیبیادا جاریکی ترقه‌زافی دروستنه‌بیټه‌وه؟، چوڼ دیموکراسی ده‌توانیت پښگا له‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌دام حوسه‌ین بو ده‌سه‌لات بگریټ؟، که ئیمه هه‌موومان له‌نیو کولتووری به‌عسدا گه‌وره‌بووین، چوڼ دیموکراسی ده‌توانیت له‌تارماییه‌کانی تۆتالیتاریزم و دیکتاتورییه‌ت پزگارمانبکات؟.

بو کارکردن له‌سه‌ر ئه‌و «ئیشکالیه‌ته» ترسناکه‌ی له‌م پرسیاره توندانه دروستده‌بیټ، گه‌رانه‌وه بو زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و سه‌ره‌له‌نوئ خویندنه‌وه‌ی ئه‌و مه‌عریفه گه‌وره‌یه‌ی که له‌م به‌واره‌دا به‌ره‌میانیه‌ناوه

مارکسییه نالین که ده‌یوسیت کریکاران هه‌موو مرؤفایه‌تی له‌کوټ و زنجیری کۆیلایه‌تی پزگاربه‌کن.

چه‌مکی "چینه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان" له‌سه‌ره‌تادا له‌سه‌ر ویناکردنی په‌یوه‌ندی ململانیگه‌رای نیوان دوو گروپی کۆمه‌لایه‌تی جیگیر له‌نیو کۆمه‌لگه‌دا دامه‌زرا‌بوو و پرسیاره کۆمه‌لایه‌تیش گره‌وی سه‌رکی هه‌ردوو لایان بوو. به‌لام له‌م‌پۆدا خودی ئه‌و پرسیاره کۆمه‌لایه‌تییه نه‌ک هه‌ر له‌نیو په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌و دوو گروپه کۆمه‌لایه‌تییه‌دا دروستنابیت، به‌لکو له‌ئاماده‌نه‌بوونی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌دا دروستده‌بیټ. له‌ئێستادا خراپترین تراژیدیای پرۆلیتاریک بریتینییه له‌"ئیسٹیغلالکردنی"، به‌لکو بریتیییه له‌ئاماده‌نه‌بوونی "ئیسٹیغلالکردن"، بریتیه له‌په‌راوی‌زخستنی، فریدانه‌ده‌ره‌وه‌ی. تۆ که له‌ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگه بیټ، ئیتر چوڼ ده‌توانین په‌یوه‌ندی ململانیی له‌گه‌لدا دامه‌زینیت، چوڼ ده‌توانیت برۆیته نیو ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه. سه‌رچاوه : عادل باخه‌وان، ناین چییه؟، ده‌زگای سه‌رده‌م، ۲۰۰۸.

ده‌بیٚت به‌ فهرمانی یه‌که‌م. یه‌کیک له‌و میکانیزمانه‌ی ئه‌م زانستانه‌ پێشنیاریده‌که‌ن بریتیه‌ له‌: ده‌سه‌لاتی چاودێریکردن. هه‌ر ده‌سه‌لاتیک با له‌ پۆهی دیموکراسیشه‌وه‌ هاتبێته‌ ده‌ره‌وه‌، با له‌ پێگا دیموکراسیشه‌وه‌ هه‌موو یاریه‌کانی بردبێته‌وه‌، گه‌ر له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاتی چاودێریکردنی به‌رده‌وامه‌وه‌ هاوڕێیه‌تی نه‌کریت، له‌ هه‌ر چرکه‌یه‌کدا ده‌توانیت خۆی وه‌ربگێڕیته‌ سه‌ر پزیمیکی تۆتالیتاریست یان دیکتاتور.

گه‌ر هاوڵاتیانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی دیاریکراو مافی ئه‌وه‌یان هه‌بیٚت که‌ له‌ پێگای ده‌نگدانی ئازاده‌وه‌، گروپیکی سیاسی بگه‌یه‌ننه‌ ده‌سه‌لات، ده‌بیٚت مافی ئه‌وه‌شیان هه‌بیٚت به‌رده‌وام چاودێری پراکتیکه‌کانی هه‌مان ئه‌و گروپه‌ له‌ ده‌سه‌لاتدا بکه‌ن. له‌ هه‌ر کۆمه‌لگه‌یه‌کدا که‌ چیرۆکی په‌یوه‌ندی نیوان هاوڵاتیانی ده‌نگده‌ر و کاندیده‌ ده‌نگپێدراوه‌کان تا دوا‌ی هه‌لبژاردن بریکات، چانسی سه‌ره‌له‌دانی ده‌سه‌لاتیکی سته‌مکار، توندپه‌و، سو‌لته‌وی، زه‌بروزه‌نگاوی، پاونکار و خو‌یناوی له‌ ئاستیکی ته‌واو به‌رزدايه‌. لی‌ره‌وه‌ تیکۆشانی کۆمه‌لگه‌یه‌ک له‌ پیناوی به‌ده‌سته‌ینانی مافی چاودێریکردنی دیموکراسیدا ده‌بیٚت که‌متر نه‌بیٚت له‌ تیکۆشان له‌ پیناوی به‌ده‌سته‌ینانی خودی دیموکراسیدا.

هه‌لبژاردن وه‌ک فاکتیکی «پووتوقوت» هه‌لگری بونییه‌یه‌کی له‌رزۆکه‌ و ده‌رگا له‌ سه‌ر چه‌ندین گریمانه‌ی ترسناک ده‌کاته‌وه‌. هه‌لبژاردن وه‌ک فاکتی «پووتوقوت» ده‌کریت کۆمه‌لگه‌یه‌ک به‌ره‌و جه‌نگی ناوخۆ بیات (کورده‌ستانی نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی پابردوو)، ده‌کریت کۆمه‌لگه‌یه‌ک فریبدا‌ته‌ باوه‌شی پزیمیکی تۆتالیتاره‌وه‌ (ئه‌لمانیای هیتله‌ر)، ده‌کریت کۆمه‌لگه‌یه‌ک بخاته‌ نیو ده‌ستی پزیمیکی فاشیسته‌وه‌ (ئیتالیای مۆسۆلۆنی)، هه‌لبژاردن ده‌کریت بیٚت به‌ هۆکاری دروستکردنی جینۆساید

(کونگوي نه وده ده کاني سده دى پابردو)، هه لېږاردنى پووتوقوت ده کريت ببيت به يارى مندان (سهدام حوسه ين هه ميشه هه لېږاردنه کاني به پيژهي له سه د ٩٩ ده برده وه).

نه و کومه لگه يه ي که پيويو ايه هه لېږاردنى پووتوقوت به سه بئو وه ي پڙيم يکي ديموکراسي دابمه زرينيت، تا سر ئيسقان له وه همدا ده ژي، نه و کومه لگه يه ي که پيويو ابيت له پيگاي هه لېږاردنى پووتوقوت وه ده توانيت متمانه به نوينه ره کاني بکات، تا سر ئيسقان له وه همدا ده ژي، نه و کومه لگه يه ي که پيويو ابيت له پيگاي هه لېږاردنى پووتوقوت وه ده توانيت دلنيا بيت له وه ي که له نيوان دوو دهوره ي هه لېږاردندا ديکتاتور يک دروستنا بيت، تا سر ئيسقان له وه همدا ده ژي. له پڙيم يکي له م جوړه دا، هه موو چرکه يه ک ده توانريت په رله مان بکريت به ده زگايه کي کارتوني، وه زاره ته کان به ده زگاي داپلوسين و ئابووري ولات به جهنگي ململاني له گه ل نه ياره کاند.

بو به رجه سته کردنى نه م تيزه، ده کريت ليړه دا و به شيوه يه کي خيرا نمونه به نه زموني لوران باگبو، سه روکي پيشوي کوټ ديفوار (ساحيلي عاج^{٢٢}) بينينه وه. لوران که له ٣١ مایسي ١٩٤٥ دا له دايکبووه، يه کيکه له وه نه کتاره سياسيانه ي له زانکوکاني فهره نسادا خویندنى ته واوکردوه و هه موو ئاسته بالاکاني، قوناغ به قوناغ بريوه. به دريژايي نه وه ده کاني سده دى پابردو، خو ي وهک ديموکراتيترين نه کتري سياسي له نه فريقادا ده خسته سر شانوي سياسي و هه موو ميکانيزمه کاني پوبه پووبوونه وه ي

²² Auzias, D. (2013). Côte d'Ivoire (Paris: Nouvelles éd. de l'Université).

له‌گه‌ل سه‌رۆك كۆمارى وڵاته‌كه‌يدا ده‌خسته‌كار. به‌لێنه‌كانى لۆران باگبۆ به‌ ئیقفارییه‌كان؛ به‌لێنى دامه‌زاندنى كۆمه‌لگه‌یه‌كى دیموكرات، دابه‌شكردنه‌وه‌ى سامانى نیشتمانى له‌سه‌ر بنه‌مای دادپه‌روه‌رى كۆمه‌لایه‌تى، دابه‌زاندنى پێژهى هه‌ژارى به‌شیوه‌یه‌كى به‌رچاو، ئازادكردنى ژيانى حیزبى و پێكخراوه‌یى، چه‌سپاندنى مافه‌كانى مرۆف برپه‌ به‌ برپه‌، دروستكردنى یه‌كێتى نیشتمانى له‌نیوان باكور و باشورى وڵاته‌كه‌یدا، مامه‌له‌كردنى له‌گه‌ل ئیقفارییه‌كاندا له‌سه‌ر بنه‌مای هاوڵاتى مۆدێرن و سه‌دان به‌لێنى دیکه‌، دروست له‌ خه‌ونبینى ئیماندارێك به‌ به‌هه‌شته‌وه‌ ده‌چوون. له‌ سالى ٢٠٠٠ دا ئیقفارییه‌كان متمانه‌ى پێده‌به‌خشن و وه‌ك سه‌رۆك كۆمارى وڵاته‌كه‌یان هه‌لى ده‌بژێرن.

له‌و چركه‌یه‌وه‌ كه‌ دكتۆر لۆران باگبۆ، میژوونووسى په‌روه‌رده‌كراو له‌ به‌رده‌ستى زنا گه‌وره‌كانى فه‌ره‌نسادا، ده‌گات به‌ده‌سه‌لآت، كۆت دیقفوار پوبه‌پوى چه‌ندین قه‌یرانى سیاسى و سه‌ربازى و ئابوورى ده‌بیته‌وه‌ و، له‌نیو ئه‌م قه‌یرانانه‌شدا، جار له‌ دوا جار كاتى هه‌لبژاردنه‌كانى سه‌رۆكایه‌تى دواده‌خات. لۆران باگبۆ، كه‌ له‌پێگای هه‌لبژاردنه‌وه‌ گه‌یشته‌بووه‌ ده‌سه‌لآت، نه‌یده‌ویست جارێكى تر بپواته‌وه‌ به‌رده‌مى سندوقه‌كانى ده‌نگدان، ته‌نها ئه‌و كاته‌ نه‌بیته‌ كه‌ دله‌یاده‌بیته‌ له‌وه‌ى سه‌ركه‌وتن به‌ده‌سته‌ده‌هیته‌. له‌ ماوه‌ى یانزه‌ سالدا لۆران باگبۆ كه‌پبوو له‌ به‌رامبه‌ر په‌خنه‌كاندا، كوێربوو له‌به‌رامبه‌ر دیمه‌نه‌ تراژیدییه‌كانى وڵاته‌كه‌یدا، لالابوو له‌به‌رامبه‌ر هه‌ژمونی سه‌رتاپاگیرى هه‌ژارى وڵاته‌كه‌یدا. ئه‌وه‌ى بۆ ئه‌و گرنگ بوو كۆنترۆلكردنى ده‌سه‌لآت، هه‌موو ده‌سه‌لآته‌كان بوو.

له‌ماوه‌ى ده‌ سالدا، كۆت دیقفوار نه‌ك هه‌ر نه‌بوو به‌و به‌هه‌شته‌ى كه‌ لۆرانى میژوونووس باسیده‌كرد، به‌لكو بوو به‌و دۆزه‌خه‌ى كه‌ هه‌زاران

لۇران باكبۇ لە ساتەوۋەختى دەستكىركىرنىدا

لوران باگبۆ له پښتای هه لېژاردنه وه گه یشته دهسه لات، به لام له پښتای جهنگی سهربازی توند و خویناوییه وه، که فهره نسا به شداری تیداکرد، کۆشکی کۆماری به جیهیشت. له ١١ ئاقریلی ٢٠١١ دا باگبۆ دهستگیرده کریت و پهوانه ی دادگای لاهای له هۆله ندا ده کریت^{٢٣}!

ئیمه له م نه زمونه وه فیڤی نه وه ده بین که هه لېژاردنی پروتوقوت نه که هر کۆمه لگه یه کی دیموکرات دروستناکات، به لکو ده کریت ببیت به مندالدانی دروستکردنی دیکتاتوریک که ته نها و ته نها به زهبری ئاگر و ئاسن نه ببیت له سه ر کورسییه که ی نه یه ته خواره وه. به لام که ی و له چ کاتیکیدا و چۆن دیموکراسی ده توانیت نه م گریمانانه بخاته نیوان دوو که وانه وه؟.

دیموکراسی له هه لومه رجیکدا ده توانیت نه م هه موو گریمانانه ترسناکانه بخاته نیوان دوو که وانه وه، که له لایه ن کۆمه لگه ی مه ده نییه وه چاودیڤی بکریت و بخریته ژیر پاله په ستوی «جه بره» جۆراوجۆره کانه وه. ده سه لاتی چاودیڤیکردن بریتییه له کرده ی پشکنینی هه میشه یی پرۆه، بریار، پراکتیک و جولانه وه کانی نوینه ره ده نگپیڤدراوه کان و پاکیشانیان بۆ به رده م ده زگا جۆراوجۆره کانی لیڤرسیینه وه. لیڤره وه، ململانیکیکردن له پیناوی به ده سه ته یانی «پینگه کانی» ده سه لاتی چاودیڤیکردندا، که پښمی دیموکراتیک سه قامگیرده کات، هیچی که متر نابیت له ململانی له پیناوی به ده سه ته یانی پینگه کانی ده سه لاتدا.

له ولاتیکی وه ک عیراقددا که دیکتاتورییه ت برینی قولی له پۆهی هه ر عیراقیه کدا دروستکردوه، به بی دروستکردنی چه ندین میکانیزمی جیاوازی گومان له ده سه لات له لایه ن کۆمه لگه ی مه ده نییه وه، به بی

²³ Le Monde, 02 mars 2013.

كۆنترول كىردى دەسەلات، بەبى پشكىنى دەسەلات، بەبى ئەم
مىكانىزىمانە، لەسەر ئاستى بابەتى، نەك ھەر ئەياد ەللاوى، ئىبراھىم
جەغفەرى يان نورى مالىكى، بەلكو ھەر عىراقىيەك بە ئاسانى دەتوانىت
بىت بە سەدام حوسەينىكى تر^{۲۴} ! .

يەككە لە سىفەتە گىرگەكانى دەسەلاتى چاودىرىكىردى دىموكراسى
برىتىيە لەوھى كە ھەمىشەيە . بەپىچەوانەى ھەلبىزاردنەو كە دەكرىت بۆ
نمۇنە چوار سالل جارىك ئەنجامبدرىت، ئەم دەسەلاتە لە ھەموو
ساتەوختىكدا دەتوانىت لە كاركرىندا بىت . ھەروەھا سىفەتتىكى دىكەى
ئەوھىە مەرج نىيە بەردەوام لەسەر ئاستى كۆ كارىكات، چونكە ھەر
تاكىكى كۆمەلگە دەتوانىت بىت بە چاودىرىكى پۇژانە . لىرەو دەسەلاتى
چاودىرى بەنىو جەستەى تەواوى كۆمەلگەى مەدەنىدا دەكشىت و لە ھەر
شۆئىتىكدا دەسەلات ھەبىت، دەسەلاتى چاودىرىكىردىش ئامادە دەبىت .

بەلام ئايا دەسەلاتى چاودىرىكىردن بەتەنھا بەسە بۆئەوھى كۆمەلگە
خۆى لەو گریمانە كارەساتاويانە بپارىزىت كە پىشتر ئامازەمان پىدان؟،
بىگوما نەخىر . دەسەلاتى چاودىرىكىردن، بەبى دەسەلاتى سزادان ھىچ
مانايەكى نىيە . كۆمەلگەى زىندوى دىموكراتىك لەو ھاولاتيانە پىكدىت
كە چۆن نوینەرەكانىان ھەلدەبژىرن و چاودىرىيان دەكەن، ئاواش لەكاتى
ھەر «لادانىكدا» سزايان دەدەن . لىرەو دەسەلاتى سزادان وا لە
دەسەلات دەكات كە نەتوانىت بە ئاسانى بپىار لەسەر پىرۆژەكان بدات و
يارى بە ژيانى ھاولاتيان بكات .

^{۲۴} بگەپىرەو بۆ: عادل باخەوان، عىراق لە فەيسەلەو تا تالەبانى، چاپخانەى پەنج،
۲۰۰۶ .

له ژیر کارایی دهسه لاتی سزاداندا، کومه لگه ی مه دهنی ده توانیت حکومت به دادپه روه ری کومه لایه تی، به ململانی له گه ل گنده لیدا، به ریژگرتن له ژیانی هاو لاتیان، به گه پانه وه ی به رده وام بو به رژه ونه دیه بالاکانی کومه لگه ناچار بکات.

له ولاتیکی وهک فهرنسادا، کاتیک که سه رۆک وه زیران، دۆمینک دوفیلپان له سالی ۲۰۰۵ دا، پرۆژه یاسایه که سه ر کارکردنی لاوان پیشکesh به په رله مان دهکات، هه زاران لاوی فهره نسی ده رژی نه سه ر شه قامه کان و له ریگی خوپیشاندانه کانه وه، نهک هه ر پرۆژه که یان هه لوه شانده وه، به لکو هه موو داها تووی سیاسی "دۆمینک دوفیلپان" یان بو هه میشه فریډایه په راویزه کانه وه. تا پیش نه و پرۆژه یه سه رۆک وه زیران زۆرتین چانسی هه بوو که له بری سه رکۆزی بییت به سه رۆکی ولات، به لام له گه ل پیشنیارکردنی نه و پرۆژه یه دا که وته به ر نه فره تی ده سه لاتی سزادانی کومه لگه ی مه دهنیه وه و تا ئیستاش له په راویزه کانی سیاسه تدا نه هاتوته دهره وه.

ژیروم کاویزاک، یه کییک له به هیژترین وه زیره کانی فرانسوا هولاند، سه رۆک کۆماری ئیستای فهره نسا (۲۰۱۳)، وه زیری بوجه، که ته نها تارماییه که ی به شیکی زۆر له وه زیره کان و به ریوبه ره گشتیه کانی وه زاره ته کانی ده ترساند. له کۆتایی سالی ۲۰۱۲ دا پۆژنامه یه کی نه له کترۆنی فهره نسی به ناوی میدیا پارت، که به یه کییک له پۆژنامه هه ره «جدیدیه» فهره نسییه کان ناسراوه، بابه تییک له سه ر کاویزاک بلاوده کاته وه و باس له وه دهکات که نه م وه زیره به ریژه حسابیکی بانکی له سویسرا هیه و ۶۰۰ هه زار ئیرووی له سه ره. بیگومان نه م جوړه حساب به بانکیه نه له فهره نسادا به نایاسایی له قه له م ده درین و خاوه نه که ی ده خریته ژیر سهدان گومانی نهک هه ر یاسایی، به لکو نه خلاق و سیاسیشه وه.

گەپانە وەيەكى خىرا بۆسەر كرۆنلۆژىي پوداۋەكان لەسەر كاۋىزاك رەنگە وانەيەكى گرنگىت لە چۆنىيەتى چاودىرىكىردنى نوخبەى دەسلەت لەلايەن كۆمەلگەى مەدەنىيەو.

• ۰۴ دىسمبەر ۲۰۱۲

پۆژنامەى مىدىيا پارت پىدادەگرىت لەسەر ئەوەى كە لەسەرچاۋەيەكى نەينى باۋەپىكراۋەو كاسىتتىكى دەستكەوتوۋە كە تا سالى ۲۰۱۰ ژىرۆم كاۋىزاكى ۋەزىرى بوجە، حسابىكى لە بانكى UBS ى سويسرىدا ھەبوۋە ۋە شەش سەد ھەزار ئىرۋى لەسەر بوۋە. لەھەمان پۆژدا كاۋىزاكى ۋەزىر بەتوندترىن شىۋە ئەو تۆمەتە رەتدەكاتەو.

• ۰۵ دىسمبەر ۲۰۱۲

پۆژنامەى مىدىيا پارت ئەو تۆمارە دەنگىيە بلادەكاتەو كە تايىدا ژىرۆم كاۋىزاك باس لە حسابە بانكىيەكەى دەكات. چەند دەزگايەكى تاييەتمەند لە بوارى بەراۋردكىردنى دەنگدا دانبەۋەدا دەنن كە ئەو دەنگە پىك دەنگى كاۋىزاكى ۋەزىرە.

• ۰۶ دىسمبەر ۲۰۱۲

ژىرۆم كاۋىزاك لە دادگا شكات لە پۆژنامەى مىدىيا پارت دەكات ۋە بە ناۋزپاندن تاۋانبارى دەكات. پاشان ھىرشەكانى ۋەزىر بۆ سەر ھەمان پۆژنامە ۋە پۆژنامەنوسەكانى دەستپىدەكات.

• ۰۷ دىسمبەر ۲۰۱۲

دادگا مەلەفىكى سەرەتايى بۆ مەسلەكە دەكاتەو ۋە دەست بە لىكۆلىنەو دەكات. تائىرە پوداۋەكان بە ئاراستەى بەرژەۋەندى ۋەزىر پىدەكەن.

• ۱۹ دېسمبر ۲۰۱۲

كاويزاك داوا له بانكي UBS دهكات به لگه نامه يه كي بو بنيرن كه به هيچ شيو هيه ك حسابي لاي نه وان نه بووه و له نئستاشدا هيچ حسابيكي لاي نه وان نيه. به لام UBS وه لامي داواكه ي ناداته وه.

• ۲۱ دېسمبر ۲۰۱۲

نه كته ريكي سياسي به ناوي ميشيل گونيل ديتته سهر شانو و باس له وه دهكات كه نه و كاسي ته ي به ميديا پارت گه شتووه پاسته و خودي خوي سهر چاوه كه يه تي. ميشيل گونيل نه و نه كته ره سياسي هيه كه هه لبراردنه كاني له شاري فيلنوف دو لوت به ژيروم كاويزاك دوراند.

• ۰۸ ژهنيوهری ۲۰۱۳

ليكولينه وه كاني دادگا چند قوناغيك ده چنه پيشه وه و ورده ورده بازنه كه له دهوري كاويزاكي وه زير ته سكرت ده بيته وه.

• ۰۶ فيبريوهری ۲۰۱۳

پورنامهي لو ژورنال دو ديمانش پي له سهر نه وه داده گريت كه سويسرا دو كومينتيكي ناردووه بو حكومه تي فهره نسي كه باس له به رائه تي ژيروم كاويزاك دهكات. به لام پورنامهي ميديا پارت تومه ته كاني ناكيشي ته وه و زياتر پيان له سهر داده گريت.

• ۱۵ مارس ۲۰۱۳

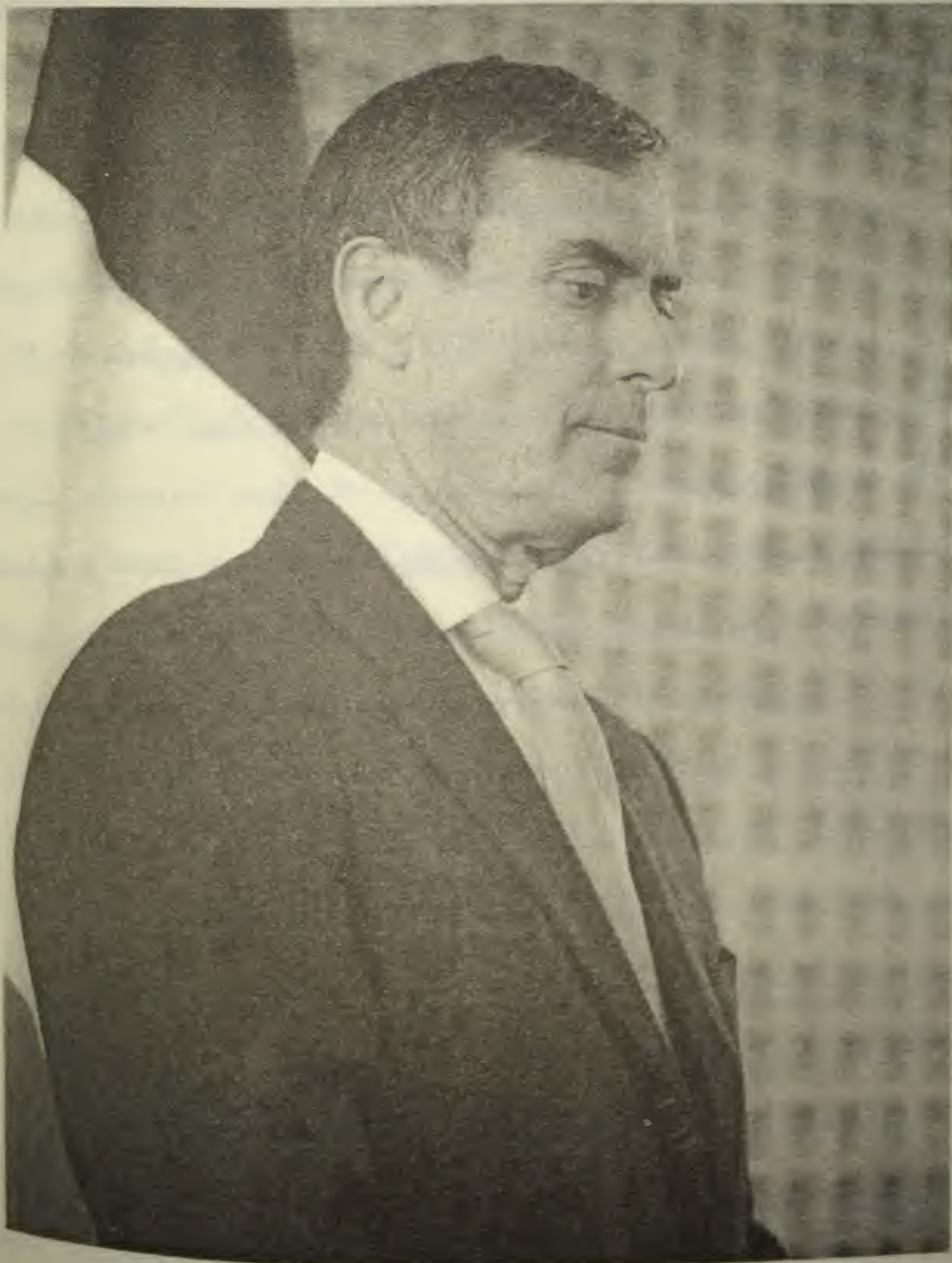
پورنامهي ميديا پارت هه موو لايه ك ناگادارده كاته وه له وه ي كه دهنگي تومار كراو سهد له سهد دهنگي ژيروم كاويزاكه و نه وشيان له پريگاي ميتوده زانستيه كانه وه سه لماندووه. له هه مانكاتدا كاويزاك له سهر ته له فزيونه كان، له به رده م په رله ماندا هاوارد دهكات و ده ليت: من راسته ده كم و ميديا پارت دروده كات.

• ۱۹ مارس ۲۰۱۳

خەبەرەكانى دەزگای پۆلیس دانبەوۋەدا دەننن كە ئەگەرئىكى نۆرگەۋرە
ھەيە كە دەنگى تۆماركراۋ ھەمان دەنگى كاۋىزاك بىت. لىرە بەدواۋە،
دادگا قۇناغى سەرەتايى لىكۆلئىنەۋەۋە دەگويزىتەۋە بۇ قۇناغى تۆمەتى
سپىكردنەۋەي پارەي رەش. لە ئىۋارەي ھەمان پۆژدا، ژىرۆم كاۋىزاك ۋاز
لە پۆستى ۋەزىرىي دەھىننيت ۋ دەگەرپىتەۋە بۇ مالەۋە. بەلام بەردەۋام
باس لە بەرائەتى خۇي دەكات.

• ۰۲ ئەفرىل ۲۰۱۳

لەم پۆژەدا ژىرۆم كاۋىزاك، لەبەردەم دادۋەرەكاندا دان بە راستىيەكاندا
دەننيت. دانبەۋەدا دەننيت كە تا سالى ۲۰۱۰ حسابىكى بانكى لە UBS
ھەبوۋە ۋ شەش سەد ھەزار ئىرۆي لەسەربوۋە. پاشان لەسەر سايتەكەي
خۇي پونكردنەۋەيەك بللۇدەكاتەۋە ۋ داۋاي لىبوردن لە سەرۆك كۆمار،
سەرۆك ۋەزىران، پەرلەمان ۋ ھەموو فەرەنسىيەكان دەكات.

ژیرۆم کاویزاک له ساته وهختی به جیهیشتنی وهزارهته کە ی و
مالئاواییکردنی له کێلگه ی سیاسی .

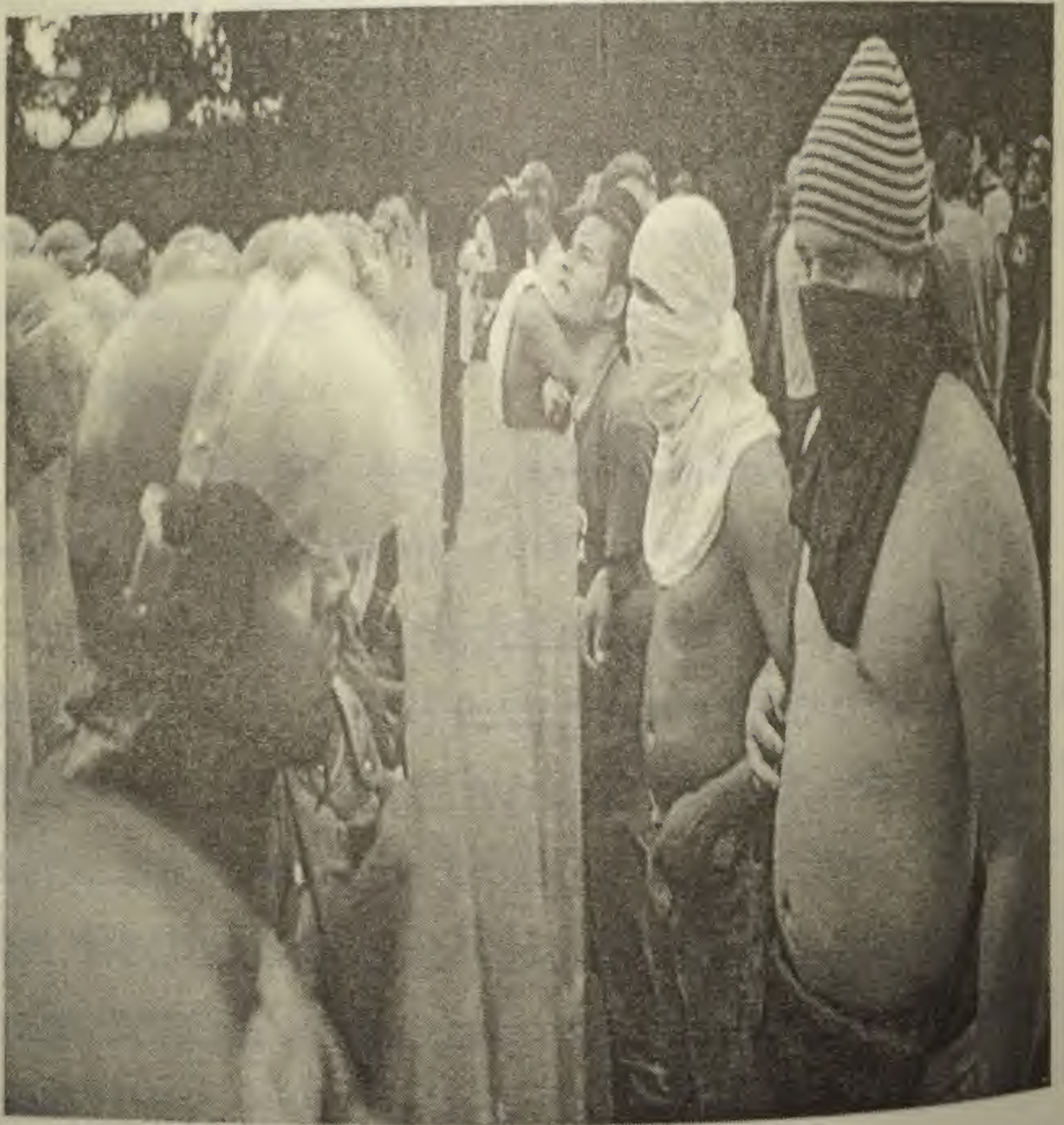
ئەم پۈدۈدۈپ نەك ھەر كاۋىزاكى فېئىدايە دەرەۋەي سىياسەتەۋە، بەلكو كاريگەرى لەسەر تەۋاۋى كۈلتۈرى سىياسى فەرەنسىيەۋە دانا. لە ئەمىرۇ بەدۋاۋە، ئەۋەي كە دەبىت بە ۋەزىر، دەبىت فىلس بە فىلس، خانو، موچە، كۆمپانىيا، زەۋى، تەنانەت ئەگەر گوڭرەكەيەكىشى ھەبىت دەبىت رايىگەيەنيت و بىخاتە سەر سايتى فەرمى حكومت بۆتەۋەي ھەموو ھاۋلاتيان بىيىنن. ئەمە ئەۋ دەسەلاتى سزادانەيە كە ئىمە لەم كىتەبەدا باسى دەكەين.

دەسەلاتى سزادان لە ھەمانكاتدا دەسەلاتى بىرھىنانەۋەشە، چونكە نوپنەرە دەنگىدراۋەكان تىدەگەيەنيت كە ئەۋان نەك ھەر بۆ ماۋەيەكى دىارىكراۋ لىرەن، بەلكو لەۋ ماۋە دىارىكراۋەشدا دەستيان كراۋەنيە و مافى ئەۋەيان نيە لەسەر ھەموو پەتەكان يارىبەكەن. ئەۋان لەم ماۋە دىارىكراۋەدا لىرن بۆتەۋەي بەللىن و پرۆژەكان جىبەجىبەكەن و ھىچى تر. ھەر چۈۋنە دەرەۋەيەك لەم چۈرچىۋەيە چەندىن جۆر لە سزادان بەدۋاۋى خۇيدا رادەكىشىت. لە ھەلومەرجىكى ئاۋادا، داھاتۋى ھەر سىياسىيەك پابەند دەبىت بە ئاستى رېزگرتن لە بەللىن و پرۆژەكان. حكومەتتىكى دىموكراتىك كە شەرەيەتى ھەلبىزاردن و نوپنەرايەتىكردى ھەيە، ھەمان ئەۋ حكومەتەيە كە ھىچ چركەيەك دۈورنيە لە دەسەلاتە جۇراۋجۆرەكانى «بەرەنگارى» ھىزە جىاۋازە كۆمەلايەتتەيەكان، رېكخراۋەكانى كۆمەلگەي مەدەنى، حىزبەكانى ئۆپۇزسىۋن، دەزگا ئابوورىيەكان.

لە كۆمەلگەي دىموكراتىكى زىندۈودا، شۈناسى سىياسى چەند بەرھەمى ھەلبىزاردنى ئازادانەي نوپنەرانە، ھىندەش بەرھەمى دەسەلاتى چاۋدىركردىن و فىتۈدانانى كۆمەلگەي مەدەنيە لەسەر بىرپار و پرۆژە لادەرەكانى ھەمان نوپنەران. بەبى دەسەلاتى فىتۋى كۆمەلگەي مەدەنى، دىموكراسى جگە لە

دهستنویژیکي شکاو جیدی نییه! دیموکراسی هه لېږاردن، به بی کولتووری دیموکراسی چاودیریکردن، به بی کولتووری په روه رده ی دیموکراسی، به بی ناماده یی پوحي دیموکراسی که ئه لف و باکه ی له ته قدیسکردنی مافه کانی مروقه وه ده سته پیده کات، کومه لگه کان ده باته وه سهر مودیلی قه نزویلا ی چافیز! له م ولاته دا، له ئه نجامی هه ر هه لېږاردنیکدا چهند مروقیک ده کوژدین و خوینیان ده پرژینه سهر شه قامه کان.

له ۱۴ ئه فریلی ۲۰۱۳ دا و پاش مهرگی چافیز دیسانه وه قه نزویلا پرؤسه ی هه لېږاردن ریکده خات. ململانیی هه لېږاردن له نیوان چه پ و راستدا ده سته پیده کاته وه. نیکولاس مادورو، کونه جیگری چافیز، به پرژه یه کی زور که م هه لېږاردنه کان ده باته وه. پوژیک دواتر، لایه نگرانی راستره وه دؤراوه کان، به هه زاران ده پرژینه سهر شه قامه کان و نایانه ویت دان به سهرکه وتنی چه پدا بنین. له ئه نجامی به ریه ک که وتنیان له گه ل ده زگا کانی پولیسدا حوت مروقی قه نزویلی به مهرگ ده سپیردرین و شه ست و یه ک که سیشیان لی بریندارده بیټ، و به لای که مه وه سه د و سی و پینج که سیش به ره و زیندانه تاریکه کان ده برین.

کاراکاسی پایتەختی قینزیولا، پاش ھەلبژاردن.

سەرۆکی راسترپه وهکان، هنریک کاپریلیس راسته وخو دهسه لات
تاوانبارده کات و پییوايه خودی نیکۆلاس له پشت داپشتنی پلانی
زه برونهنگ و خوینرپشتنه وهيه. سەرۆکی ههلبژێردراو، نیکۆلاس مadorو،
له سهر هه مان میتۆدی هیگو چافیز، دیسانه وه به رامبه رهکانی به
«فاشیست» و «کوده تاجی» ناوده بات و سیفه تی ناپاک و نوکهری
بیگانه یان دهخاته پال و هاورده کات:

«ئهوان سهری منیان دهویت؟ دهبا بیئ به دوامدا بگه پین و بمدۆزنه وه،
ئهوان چاک دهزانن من له کویم. گهر ئازان بابین به دومدا بگه پین! من
لیره م، گه لیکم به دواوه یه، سوپایه کم له بهرده ستدایه، گهر پیاون با بیئ و
به دوامدا بگه پین!»²⁵.

پاش ئه م لیدوانانه، چه ن دین باره گای حیزبه کان له چه پ و راست
سوتینران و کاراکاسی پایتهخت بوو به مهیدانی پیکدانان و به ریه که وتن.
من بئ هیچ راراییه ک، بئ هیچ ییچ و یه نایه ک راسته وخو ده لیم:
هه موو رژیمه کانێ جیهان، به ئاسمانی و دنیا ییه وه، به دیموکراسی
وتیۆکراسی و دیکتاتۆرییه وه، ئه و چرکه ساته ی که بوون به هوکاری
کوشتنی مرۆفیک ئیتر ده بیئت گومانیان له سهر دروست بکریئت. له نیو هه موو
رژیمه میژووییه کاند، بۆیه دیموکراسی ده کریئت جیگای ره زامه ندیی بیئت،
چونکه ته قدیسی مافه کانێ مرۆف ده کات، به لام ئه و چرکه یه ی به ناوی
دیموکراسییه وه مرۆف ده کوژریئت، خوینی ده رژیمه سهر شه قامه کان،
زیندانی ده کریئت، له هه لومه رجیکی ئاودا ده بیئت سهر له نوێ شته کان

راكىشىنەۋە نىۋ تاقىگە زانستىيەكانەۋە و بيانىشكنىنەۋە، بۆئەۋەى
تىبگەين سەرجاۋەى كارەساتەكە لەكوئدايە.

لە كاتىكدا سەرۆكى ولاتىك، ۋەك نىكولاس مادورۆ، بەناۋى
شەرىعتى دىموكراسىيەۋە دەگاتە دەسەلات و ۋەك شەقاۋەيەك
قسەدەكات، گەر بىت و ئەو مىكانىزىمانەى دژە-دىموكراسى كە ئىمە لەم
كتىبەدا باسياندهكەين ئامادەنەين، زۆر بە ئاسانى پەرىنەۋە بۆ
دىكاتۆرىيەت و بەجىھىشتنى دىموكراسى دەبىت بە بەھىزترىن گرىمانەى
ترسناك.

به‌شی دووهم

چاودیرکردنی دیموکراسی

- یه‌که‌م: میکانیزمی وریابوون.
- دووهم: میکانیزمی په‌خنه‌گرتن.
- سییه‌م: میکانیزمی نمره‌به‌خشین.

دیموکراسی چه‌مکیکی لاستیکی نییه و له‌نیو «ته‌جرید» دا کارناکات، به‌پیچه‌وانه‌وه چوارچی‌وه‌یه‌کی کۆنکریتی هه‌یه و ئه‌و چوارچی‌وه‌یه‌ش به‌کۆمه‌لێک بنه‌ماوه ده‌ناسریتته‌وه. یه‌کیک له‌و بنه‌ما سه‌ره‌کیانه‌ش بریتیه له‌کرده‌ی هه‌لبژاردنی کۆمه‌لێک ئه‌کته‌ری سیاسی که‌ بریاره‌ نوینه‌رایه‌تی خه‌ون، به‌رژه‌وه‌ندی، ئاره‌زوو، ئومید و چاوه‌پوانیه‌کانی گروپه‌ جیاوازه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان بکه‌ن.

تائیره‌ ئیمه‌ له‌ پروبه‌ری به‌لگه‌نه‌ویستداین و شته‌کان ته‌واو ئاسایین. به‌لام له‌و ساته‌وه‌خته‌وه که‌ گومان له‌م ئه‌کته‌ره هه‌لبژێراوانه ده‌که‌ین، ئیتر شته‌کان په‌هه‌ندی به‌لگه‌نه‌ویست له‌ده‌ستده‌دن و ئالۆزده‌بن. کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ده‌نگده‌ر، ده‌توانی‌ت چیبکات بۆئه‌وه‌ی ئه‌کته‌ره سیاسیه‌ ده‌نگپیداوه‌کانی ئه‌مپۆ، له‌ سبه‌ینییه‌کی نزیکدا، نه‌بنه‌وه به‌ ئه‌کته‌ره سیاسیه‌ گه‌نده‌ل و گومراکانی دوینی؟، ده‌توانی‌ت چی بکات بۆئه‌وه‌ی ئه‌کته‌ره سیاسیه‌ ده‌نگپیداوه‌کانی ئه‌مپۆ، له‌ سبه‌ینییه‌کی نزیکدا، نه‌بن به‌ توێژیکی ئه‌رستوکراتی له‌خۆگۆپاوی بێ یاده‌وه‌ری و بێ هه‌ست؟، که‌ هه‌موو بریاره‌ چاره‌نوسسازه‌کانی ئه‌ندامانی کۆمه‌لگه‌یه‌ک (برپاری ده‌سه‌لاتی کرپن، برپاری جه‌نگ و ئاشتی، برپاری دۆزینه‌وه‌ یان له‌ده‌ستدانی کار، برپاری گه‌شه‌کردن یان قه‌یران، برپاری دادپه‌روه‌ری یان سه‌مکاری،...) له‌ده‌ستی سه‌رۆکیک، سه‌رۆک وه‌زیرانیک و چه‌ند وه‌زیریک یان چه‌ند ئه‌ندامیکی په‌رله‌ماندا بی‌ت، کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ده‌توانی‌ت چی بکات بۆئه‌وه‌ی ئه‌م نوخبه‌یه‌ پارێزراوبن له‌وه‌ی که‌ یاری به‌ چاره‌نوسی بکه‌ن؟. کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ده‌توانی‌ت چی بکات بۆئه‌وه‌ی شۆرشگێره‌کانی نوینی، که‌ به‌ناوی شه‌رعییه‌تی دیموکراسیه‌وه جه‌نگی مان و نه‌مانیان له‌گه‌ل دیکتاتۆرییه‌دا ده‌کرد، ئه‌مپۆ که‌ به‌پێگای هه‌لبژاردن گه‌شتونه‌ته

دهسه لات، له سبه ينييه كي نزيكدا، نه بنه وه هه مان نه و ديكتاتورهي
 پوباريك خوينيان له پيناوي قه لاچوكرديدا به خشي؟. چي بكريت بوئه وهي
 سبه ينيي ديموكراتيكي نه بيت به په وتي بيناكرده وهي «نه ويتري»
 ديكتاتور؟. چي ريكا له وه ده گريټ كه هه لبرټردراويك گه نده لترنه بيت له
 خوسه پينه ريكي؟. ئايا كردهي هه لبرټاردن به سه بوئه وهي كه هه لبرټردراو
 بيت به نمونهي ده ستپاكي و ليټوردهيي؟.

بيگومان نه خير!

كه وه لامه كه مان نه خير بيت، ئيتړ له م ساته وه خته وه ئيشكالييه تي
 چاوډيريكردي هه لبرټردراوه كان له لايه ن كوومه لگهي مه ده نيه وه ديته وه
 پيشه وه و خوي به سهر هه موو نه و پرژيما نه دا كه هه لگري سيفه تي
 ديموكراتن فوزه كات. دهسه لاتي چاوډيريكردي، نه و هيزه كارايه يه كه
 ده توانيټ تيشك بخاته سهر ناوچه لاوازه كاني سيستمه
 نوينه رايه تيكردي، ده توانيټ ريكا بو چونه دهره وه له په شبيني
 ده ستنيشانبكات و هه لومه رجي دروستكردي متمانه ناماده بكات.

له پرژيما ناديموكراته كاندا نوخبه ي دهسه لاتدار هه موو ميكانيزمه كاني
 چاوډيريكردي كوومه لگه، جومگه به جومگه، ناوچه به ناوچه، بست به
 بست، تاك به تاك ده خاته كار و پووبه ريكي، هيچ پووبه ريكي به بي
 چاوډيري ناهي ليته وه، چونكه ده ترسيټ له هر چركه يه كدا پووبه ري
 فه راموشكروا بيت به لانكه ي ياخي بوون و ته قينه وه كان. له پرژيما
 ديموكراته كاندا، نه م هاوكيشه يه ش به گوشت و ئيسقانه وه ناماده يه، به لام
 به پيچه وانه وه. واته كوومه لگهي مه دهنه جومگه به جومگه، ناوچه به
 ناوچه، بست به بست، تاك به تاكي نوخبه ي دهسه لات ده خاته ريټر
 چاوډيرييه وه و هيچ پووبه ريكي ناخاته نه و ديوي كردهي

چاودیریکردنه‌وه‌وه، چونکه له هه‌ر ساته‌وه‌ختیکدا ده‌کریت له‌و پووبه‌ره‌دا لادانی گه‌وره پووبدات.

له‌پژیمی نادیموکراتدا سه‌رۆک یان حیزبی تۆتالیتار (شمولی) سه‌رچاوه‌ی «سه‌روه‌ری/سیاده»یه و هه‌موو شته‌کان یان له سه‌رۆکه‌وه، یان له حیزبه‌وه شه‌رعیه‌ت وه‌رده‌گرن. به‌لام له‌ پژیمه‌ دیموکراته‌کاندا ته‌نها هاوڵاتیان، واته کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی، ئه‌وه‌ی جاران پێیده‌وترا «گه‌ل» سه‌رچاوه‌ی سه‌روه‌ری و شه‌رعیه‌ته. لی‌ره‌وه ده‌سه‌لاتی چاودیریکردنی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی به‌سه‌ر نوخبه‌ی ده‌سه‌لاتدا، له دیموکراسی هه‌میشه‌ییدا، نه‌ک جیگای پرسیار نییه، به‌لکو بۆ به‌رده‌وامی خودی سیسته‌مه‌که پێداویستیه‌کی چاره‌نوسسازه.

ئێستا کاتی ئه‌وه‌هاتووه بپرسین: پاش گه‌یشتن به‌م ده‌ره‌ئه‌نجامه، له‌سه‌ر ئاستی پراکتیکی، ده‌سه‌لاتی چاودیریکردن له‌ چی پیکدیت و چۆن ده‌توانیت موماره‌سه‌ی خۆی بکات؟.

له‌ کۆی ئه‌و میکانیزمانه‌ی که زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌گشتی و پیه‌ر پۆزانفالۆن به‌تایبه‌تی پێشنیاریان ده‌که‌ن و باسیان لی‌وه‌کردوون^{۲۶}، ئێمه ته‌نها سیانیان هه‌لده‌بژێرین و هه‌ر یه‌کی‌ک له‌م سێ میکانیزمه، نه‌ک هه‌ر کارا و چالاکن، به‌لکو به‌ته‌واوی له‌گه‌ل هه‌لومه‌رجی ئه‌و شته‌شدا ده‌گونجین که ناومان نا «دیموکراسی کوردی»^{۲۷} و ده‌کریت به‌م شیوه‌یه پیزبه‌ندیان بکه‌ین:

²⁶ Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie, la politique à l'âge de la défiance*, Seuil, Paris, 2006.

^{۲۷} بێگومان ئاگام له‌و گوفتوگۆیه هه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئایا له‌ کوردستاندا دیموکراسی هه‌یه یان نا. ده‌زانم چه‌ند نووسه‌ریکی په‌خنه‌گری پادیکال، که تا

- میکانیزمی وریابوون.
- میکانیزمی په‌خنه‌گرتن.
- میکانیزمی نمره‌به‌خشین.

له ئیستا به‌دواوه هر یه‌کێک له‌م سێ میکانیزمه‌ی که ده‌سه‌لاتی چاودێری کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی به‌سه‌ر نوخبه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه پێکده‌هێنن، ده‌پشکنین و رایانده‌کێشه‌ینه نیو هۆلی تاقیکردنه‌وه‌ی پرسیاره بابه‌تییه‌کانه‌وه.

ئێستاش له ژێر کارایی فیکری نه‌وه فه‌لسه‌فیه‌که‌ی مایسی شه‌ست و هه‌شتی فهره‌نسیدان (میشیل فوکۆ، جاک دێریدا، جیل دۆلۆز، ژان فرانسوا لیوتار، پیه‌ر بۆردیۆ)، به‌توندی نه‌وه په‌ت ده‌که‌نه‌وه که له کوردستان دیموکراسی هه‌بێت. به‌لام من له‌گه‌ڵ ئەم بۆچونه‌دا نیم. پاسته‌ نه‌و دیموکراسیه‌ی له فهره‌نسادا هه‌یه، له کوردستاندا نه‌یه، به‌لام نه‌وه‌ش پاسته که سیسته‌میکی دیموکراتیکی تایه‌ت به هه‌لومه‌رجی کولتووری و کۆمه‌لایه‌تی کوردستانی له دروستبووندایه. پاسته‌ نه‌م سیسته‌مه‌ سه‌دان کون و که‌له‌به‌ری تیا‌دا‌یه، به‌لام نه‌وه‌ش پاسته که شتێک به‌ناوی دیموکراسی کوردیه‌وه داده‌مه‌زرێت. من پێموایه‌ خو‌ دوورگرتن له‌ بینێ نه‌م واقیعه نوێیه سیاسیه، جو‌ریکه له ته‌مه‌لی فیکری و دوورکه‌وتنه‌وه له توێژینه‌وه‌ی مه‌یدانی قوول. واته ئاسانه پۆشنبیری که په‌نا‌ی چه‌ند کۆنسیپتی که‌دا خو‌ی بشاریته‌وه و زه‌رب له کۆی واقیعه‌یک بدات، به‌لام خویندنه‌وه‌ی نه‌م واقیعه وه‌ک نه‌وه‌ی که هه‌یه کارێکی ئاسان نییه و پێویستی به‌ کات و خۆماندووکردنه. بێگومان پۆشنبیری کوردیش له نۆد حاله‌تا نه‌کاتی هه‌یه و نه‌ خو‌شی ماندوو ده‌کات.

(۱)

ھاۋالاتى وريا

لە سىستەمى دىموكراتىكدا جياۋازىيەكى گەۋرە لەنىۋان چەمكى
ھاۋالاتى و چەمكى «مىگەل» دا ھەيە . چەمكى مىگەل بۆ ئۇ كۆمەلگىيانە
بەكار دەھىنرىت كە خاۋەنى سىستەمىكى سىياسى/كۆمەلەيەتى
دىموكراتىكىن . «مىگەل» لە ئەندامانى ئۇ كۆمەلگەيە پىكىدىت كە
فەرماندە، سەرۆك، فەرمانرەۋايەكىيان ھەيە و ۋەك شۋان مامەلەي
لەگەلدەكەن . كۆمەلگەي مىگەل لە ۋە مەۋقائە پىكىدىت كە پىيانۋايە
سەرۆك لەبرى ھەموۋان بىردەكاتەۋە، لەبرى ھەموۋان ستراتىژ دادەنىت،
لەبرى ھەموۋان بىرپاردەدات، لەبرى ھەموۋان دىئاي سىياسى و كۆمەلەيەتى
پىكىدەخات . سەرۆك لە ھەموۋا لايەك پاكترە، پىرۆزترە، جوانترە، داناترە،
زاناترە، سىياسىترە . سەرۆك ھەموۋ سىفەتەكانى لە «ترانساندان»^{۲۸} ۋە

^{۲۸} ترانسانداس ۋاتە سەرى سەرۋە، ئاسمان، دىئاي غەيب، ھەموۋ ئۇ شتانەي لەۋ
پوبەرۋە دىنە خوارۋە . ئەم چەمكە لەلايەن ھەموۋ زانستە كۆمەلەيەتتەكانەۋە
بەكارھاتۋە . دۆركايم پىيانۋايە خۇداۋەند لەسەرەتادا لەنىۋ ئىمەنانسدا دروستدەبىت؛
ۋاتە لە خۋارى خوارۋە، لىرە، لە ئىستاي بەشەرەكاندا، لە دىئادا . بەلام دواتر
مەۋقەكان مەۋدا لەنىۋان خۋيان و ئۇي دروستكراۋدا دروستدەكەن و بۆ ئاستى

وهرده گريټ و ئيمه كه له نيو «ئيمه نانس» دا ده ژين ده بټ هه ميشه چاوه پټي ده ستي ميه ره باني ئه و بين.

كۆمه لگه ي هاو لاتي، ته واو به پيچه وانه ي كۆمه لگه ي ميگه له وه ره فتار ده كات. سه روک، ده سه لات، په رله مان، حكومه ت له نيو ئيستا و ئيره دنيا ييه كاندا، له نيو هه لومه رجه كۆمه لايه تي و ئابووريه كانى ئيستا و ئيره دا دروست ده بن و كو تاي شيان پي ديټ. مروقي ئه م كۆمه لگه يه «مى» يه ك نيه له ميگه ليك، به لكو هاو لاتي هه ميشه به خه به ره، هه ميشه زين دووه، هه ميشه له سه ر پټيه، هه ميشه وريايه و به وريايه وه له پرۆژه، له جولانه وه، له جيبه جيكر دنى ئه و كه سانه ده پروانيټ كه له پيگاي هه لباردن و نوينه رايه تيكردنه وه گه يشتونه ته ناوچه كانى ده سه لات. ئه م هاو لاتييه چاوه پروانى ميه ره بانيه كانى ده سه لات نيه، به لكو ده سه لات به خزمه تگوزارى خو ي ده زانيټ، توانا كانى بير كردنه وه ي به ده سه لات ناسپي رټ، به پيچه وانه وه، له هه موو چركه يه كدا به كار يانده هينيټ، بو ئه وه ي خودى ده سه لات تي بگه يه نيټ له وه ي كه ده سه لاتيكي ديكه، بو چاو دي ريكردنى، هه ميشه لي ره يه.

ئه م هاو لاتييه، كه له هه مانكاتدا ئه كتهرى يه كه مى ژيانى خو يه تي، به رپرسيارى يه كه مى چانس هه كانيه تي، بيناكارى يه كه مى داها تويه تي؛ ئاماده نيه چوار سال جار يك برواته به رده م سندوقيكي بي گيانى ده نگدان و كاغه زيكي بي گيان پر يكا ته وه و واژويه ك بكات و ته واو. ئاماده نيه تا چوار سالى ديكه چاوه كانى داخات، گو يچكه كانى كه ركات، بير كردنه وه ي سر يكات و

ترانس انداسى به رز ده كه نه وه. كاتي ك له وي وه دي ته وه بو نيو مروقه كان، ئيتر سيفه نه كانى نه و به رزاييه به خو ي ده به خشيت و خو ي به سه ر هه مو لايه كدا فه رز ده كات.

دنیا کۆمه‌لایه‌تی و ئابوورییه‌که‌ی به‌ نوینه‌ره‌کان بسپێریت. به‌پێچه‌وانه‌وه‌، په‌روه‌رده‌ی دیموکراسی وایلیده‌کات له‌یه‌ککاتدا ده‌نگ به‌ نوینه‌ریک بدات و کۆنترۆلیشی بکات. که‌ مروۆفی هه‌لبژێردراو ماریکی هه‌میشه‌یی بی‌ت بۆ پێوه‌دان، ئاگریکی هه‌میشه‌یی بی‌ت بۆ سوتان، ئاره‌زوویه‌کی هه‌میشه‌یی بی‌ت بۆ لادان، ئیتر چۆن هاوالاتی دیموکراتیک ده‌توانی‌ت ده‌ست له‌ ده‌سه‌لاتی چاودێری و کۆنترۆلکردنی هه‌میشه‌یی هه‌لبگریت!

دوو سه‌د و بیست و شه‌ش سال له‌مه‌و پێش، شوێرشیگێره‌ فه‌ره‌نسییه‌کانی سالی ۱۷۸۹ ده‌یانوت: گه‌لیکی ئازاد ئه‌و چاودێره‌ به‌رده‌وامه‌یه‌ که‌ هه‌موو شتی‌ک ده‌بینی‌ت، هه‌موو شتی‌ک ده‌بیستی‌ت، له‌ هه‌موو شوێنی‌که‌ و هه‌رگیز ناخه‌وی‌ت^{۲۹}. کێ ده‌توانی‌ت بلی‌ت له‌ پزێمه‌ دیموکراسیه‌کانی دنیای ئیستاماندا، به‌ دیموکراسی کوردیشه‌وه‌ که‌ په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆی به‌ ئیمه‌وه‌ هه‌یه‌، زیاتر له‌ هه‌ر کاتی‌کی دی‌که‌ ئیمه‌ پێویستمان به‌م په‌ره‌نسییه‌ نییه‌! کۆمه‌لگه‌ی پێکهاتوو له‌ هاوالاتی وریا، له‌ هاوالاتی هه‌میشه‌ به‌ خه‌به‌ر، چیتر ئه‌و کۆمه‌لگه‌ «خه‌وتوو» نییه‌ که‌ واقعی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابووری خۆی نه‌بینی‌ت، به‌لکو ئه‌و کۆمه‌لگه‌یه‌یه‌ که‌ له‌ هه‌ر چرکه‌یه‌کدا ده‌توانی‌ت هه‌ستی‌ته‌ سه‌رپێ و چاره‌نوسی پووداوه‌کان دیاریبکات. په‌نگه‌ ده‌سته‌واژه‌یه‌ک که‌ بتوانی‌ت گوزارش‌ت له‌ دۆخی ئه‌م کۆمه‌لگه‌یه‌ بکات، بریتی‌بی‌ت له‌: کۆمه‌لگه‌ی هه‌میشه‌ له‌سه‌ر پێ!، وه‌ک چۆن تفه‌نگی له‌سه‌ر پێ، هه‌میشه‌ ئاماده‌ی ته‌قه‌کردنه‌، ئاواش کۆمه‌لگه‌ی له‌سه‌ر پێ، هه‌میشه‌ ئاماده‌ی چاودێریکردنه‌.

²⁹ Anacharsis Cloot, *Ecrits révolutionnaires (1790-1794)*, Champ libre, 1979, p.110. In Pierre Rosanvallon, *La contre-démocratie, la politique à l'âge de la défiance*, Seuil, Paris, 2006, p.39.

هاولاتی هه‌میشه له‌سەر پێ، مەرج نییه ئەندامی حیزبێکی ئۆپۆزسیۆن بێت، نەك هەر مەرج نییه، بەلكو ئەو هاولاتییهی كه ئێمه باسی ده‌كه‌ین له خراپترین هه‌لومه‌رجدا ئەندامی حیزبێکی ئۆپۆزسیۆنە و له هه‌لومه‌رجی ئاساییدا ئەكتەریکی سەر‌به‌خۆی بێ بریاری پێشینه‌یه. ئیشی سەر‌ه‌کی له‌سەر‌پێبوونی بریتانییه له هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی ده‌سه‌لات، بردنه‌وه‌ی هه‌لبژاردن، گورزدان له حكومه‌ت، ئابروو‌بردنی وه‌زیره‌كان، پاشقوله‌گرتن له سەر‌وك، نه‌خیر ئیشی سەر‌ه‌کی ئەم هاولاتییه بریتانییه له «ئاماده‌بوونی» له‌نیو پانتاییه سیاسیه‌كاندا، ئاماده‌بوونیکی ئیجابییانه كه رێگا‌پێدە‌دات به‌شداری له دامه‌زراندن و پته‌وكردنی بنه‌ما‌كانی دیموكراسی له كۆمه‌لگه‌دا بكات.

هه‌میشه له‌سه‌ر‌پێبوون واته بیرخسته‌نه‌وه‌یه‌کی به‌رده‌وام، واته قسه‌كردن له‌گه‌ڵ یاده‌وه‌ری ده‌سه‌لاتداراندا كه «من»ی هاولاتی هه‌میشه لی‌ره‌م و چاودێریت ده‌كه‌م، واته «تۆ»ی ده‌سه‌لات ناتوانیت به‌بێ «من»ی هاولاتی ببیت به‌خاوه‌نی شه‌رعیه‌ت و پانتایی گشتی دروست‌بكه‌یت. ئەمه‌ش یه‌كێكه له‌و هیله‌ تۆخانه‌ی كه سنووری ئۆپۆزسیۆن و كۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی له‌یه‌كتری جیا‌ده‌كات‌وه. كۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی هه‌روه‌ك چاودێره به‌سەر‌ حیزبه ده‌سه‌لاتداره‌كانی ئەم‌پرووه، ئاواش له سبه‌ینییه‌کی نزیکدا ده‌بێت به‌ چاودێر به‌سەر‌ ئۆپۆزسیۆنی ئەم‌پرووه كه سبه‌ینی ده‌كریت بگاته ده‌سه‌لات. واته ئەوه‌ی لی‌ره‌دا جی‌گیره، ده‌سه‌لاتی چاودێر‌كردنی كۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه، چونكه «فاریابله‌كانی دیکه [ئۆپۆزسیۆن و ده‌سه‌لات]» له گۆرانی هه‌میشه‌یی‌دان و ده‌سه‌لاتداری ئەم‌رو ئۆپۆزسیۆنی كاتی سبه‌ینییه.

به‌پێچه‌وانه‌ی حیزبه‌كانی ئۆپۆزسیۆنه‌وه كه پێیان‌وايه ئەم جو‌ره له چاودێر‌كردن به ئاسانی له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاته‌وه م‌الیده‌كریت، چونكه هه‌لگری

سروشستیکی ده‌سته‌مۆکراوه، ئیمه پیمانوايه ئه‌م چوارچیویه به‌شیکه له «ئه‌کسیۆن»^{۲۰} یکی زیندوو، جولاو، به‌خه‌به‌ر، وشیار و به‌ ئاسانی خۆی

^{۲۰} ئه‌کسیۆن له زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا بریتیه له ده‌رکه‌وتنی مادی یان په‌مزی خواستی تاکیک یان گرووپیک له دۆخیکی کۆمه‌لایه‌تییدا. هه‌ر ده‌رکه‌وتنیکی ئه‌م خواسته، له‌سه‌ر ئاستی مادیداییت یان په‌مزی، له دۆخیکی کۆمه‌لایه‌تییدا ده‌کریت به ئه‌کسیۆن ناوینریت.

چه‌مکی ئه‌کسیۆن یه‌کیکه له چه‌مکه هه‌ره به‌هیزه‌کانی زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان. یه‌کیکه له‌و قووتبه به‌هیزانه‌ی که به‌ده‌وریدا ده‌سوپیته‌وه. مه‌یدانی زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌پیی ئه‌و مانایانه ده‌گۆریت که ده‌درین به‌م چه‌مکه.

سانت سیمۆن، هه‌ر له‌سه‌ره‌تای ده‌ستپیکردنی سۆسیۆلۆژیاوه گرنگیه‌کی ته‌واوی به چه‌مکی ئه‌کسیۆن داو کردی به سه‌نته‌ری کارکردنی. به‌تاییه‌تی له‌و کاته‌وه که ناپه‌زایی خۆی له‌سه‌ر پیناسه‌کردنی کۆمه‌لگه وه‌ک ریک‌خستنیکی سرووشتی ده‌ربیری و ئه‌و پێیوابوو ئه‌مه هه‌له‌یه، چونکه کۆمه‌لگه پیش هه‌موو شتیک ریک‌خستنیکی میژووبیه و ئه‌م تیزه‌شی پشته‌ستور ده‌کات به‌و ئه‌رگیومیئنه‌ی که له شۆرشی فه‌ره‌نسییه‌وه وریگرتن. ئه‌و کلیک له‌سه‌ر هه‌موو ئه‌و گۆرانه‌کاریه کۆمه‌لایه‌تییه‌یه ده‌کات که شۆرشی فه‌ره‌نسی به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌یدا. هیناوه‌وه هه‌موو ئه‌مانه‌ش ده‌به‌ستیته‌وه به چه‌مکی ئه‌کسیۆنه‌وه.

دواتر دوو ترادیسییۆنی گه‌وره له زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کاندا دین و به دوو شیوه‌ی جیا، به دوو مانای جیا، به دوو لیکدانه‌وه‌ی جیا باس له چه‌مکی ئه‌کسیۆن ده‌که‌ن. ترادیسییۆنی یه‌که‌م له مارکسه‌وه ده‌ستپێده‌کات و به دۆرکاییدا تیده‌په‌ریت و له په‌یر بۆردیۆدا ده‌گاته‌ لوتکه. ترادیسییۆنی دووهم له ماکس فیبه‌ره‌وه ده‌ستپێده‌کات و به ئه‌لفرید شووتزدا تیده‌په‌ریت و له گۆفماندا ده‌گاته‌ لوتکه.

قوتابخانه‌ی یه‌که‌م ئه‌کسیۆن چ له‌سه‌ر ئاستی تاک و چ له‌سه‌ر ئاستی گرووپ ده‌خاته‌ نێو "دیتیرمینیزم" یکی به‌هیزه‌وه. واته له‌هه‌ردوو ئاسته‌که‌دا ئه‌کسیۆن هه‌یج نییه

به ره می نه و ستراکتوره کومه لایه تیپانه نه بیټ که له نیو میژووی تاکیک یان گروپیکدا دروستیون.

قوتابخانه ی دووهم، ته و او به پیچ وانه ی "دیتیرمینیزم" وه، پییوایه که نه کسیون له نیستا و ئیره یه کی تاییه تدا دروست ده بیټ و مروف به شیوه یه کی نازادانه دایده ریژیت و پری ده کات له مانا.

بیگومان نه م جیاوازیه چیرۆکیک له جیاوازی میتودولوژیاش به دوا ی خویدا راده کیشت. له کاتیکدا که کارکردنی دۆرکایم ده بیټ به سۆسیؤلۆزیای شهرکردن، کارکردنی قیبه ر ده بیټ به سۆسیؤلۆزیای تیگه شتن.

له کاتیکدا بۆردیو کلیک له سهر نه و ستراکتوره ده کات که چوارچیوه کانی نه کسیون دیاریده که ن، گوفمان تیشک ده خاته سهر نه و نیستا و ئیرانه ی که نه کسیونی تیا دا به ره م دیت.

بۆردیو ده لیت: "نه کسیون زۆرجار له نیو مانای پراکتیکدا خوی ده بینیت وه و که متر ده پواته نیو چوارچیوه یه کی عه قلانییه وه". له زۆربه ی حاله ته کاندایه که نه کسیونی بکه ره کومه لایه تیبه کان گوزراشت نین له ئینعیکاسییه تی ئاماده باشی Réflexive de disposition، له ئینعیکاسییه تی هابیتیوسیک که له نیو کیلگه ی پراکتیکدا به ده ست هاتوه. بۆردیو ده یه ویت بلیت که نه کسیون، وه ک مهیدانی توژیینه وه ی سۆسیؤلۆگ، نه کاردانه وه ی روتوقوته نه عه قلانییه تی روتوقوت.

له ریگای بوونیه کانی په یوه ندییه وه cognitive Structure هابیتیوس دیت و پیمان ده لیت ئیمه ده توانین چی بکهین و چی نه کهین، واته هابیتیوس سهرله بهری ژبانی ئیمه داگیرده کات و له هه موو چرکه یه کدا ئاراسته ی رهفتاره کانی ئیمه دیاریده کات.

بۆردیو پیی وایه که بکه ره کان به بی ئامانج ناجولیتنه وه، به لام نه مه مانای نه وه نیبه که نه و بکه رانه کائینی عه قلانین و بۆ هه ر کرده یه ک پیوانه کانیان ئاماده ده که ن و بست به بست رهفتاره کانیان ده پیون و هه نگاهه کانیان ده ژمیرن. نه و پییوایه سهرچاوه ی نه کسیونه کانی بکه ره کومه لایه تیبه کان له هه ری می دیکه دان نه ک له نیو عه قلی ژماردندا، نه و هه ری مه ش بریتییه له و پانتاییه ی که ده بیته مهیدانی ململانی

نادات بەدەست ئۆپۆزسىيۇن و دەسەلاتەو. ئىمە چەمكى «ئەكسىيۇن»
لەبەرامبەر چەمكى «مەنگبۇون» دا بەكار دەھىنن. گەر مەنگبۇون
برىتېيىت لە وەستانىكى سارد، ئەو «ئەكسىيۇن» برىتېيە لە جولانىكى
گەرم و ھەمىشە لەو شوئەنەيە كە چاۋەپروانى ناكەين.

ئەم چوارچىۋەيە، لەدەرەوۋى ئىنتىما بۆ حىزبەكانى دەسەلات و
حىزبەكانى ئۆپۆزسىيۇن، پووبەرىكى دىكە لە كەردەي سىياسى دەخاتە
بەردەست ئەو ھەزاران ھەزار ھاۋالاتىيە كە دەيانەۋىت لە سىياسەتكەردنا

نىۋان سىستەمى ئامادەباشى بەدەستەئىنراۋى بىكەرەكان لە لايەك و ناۋەندە
كۆمەلەيەتتەكان لە لايەكى دىكەو. واتە ھابىتتوس.

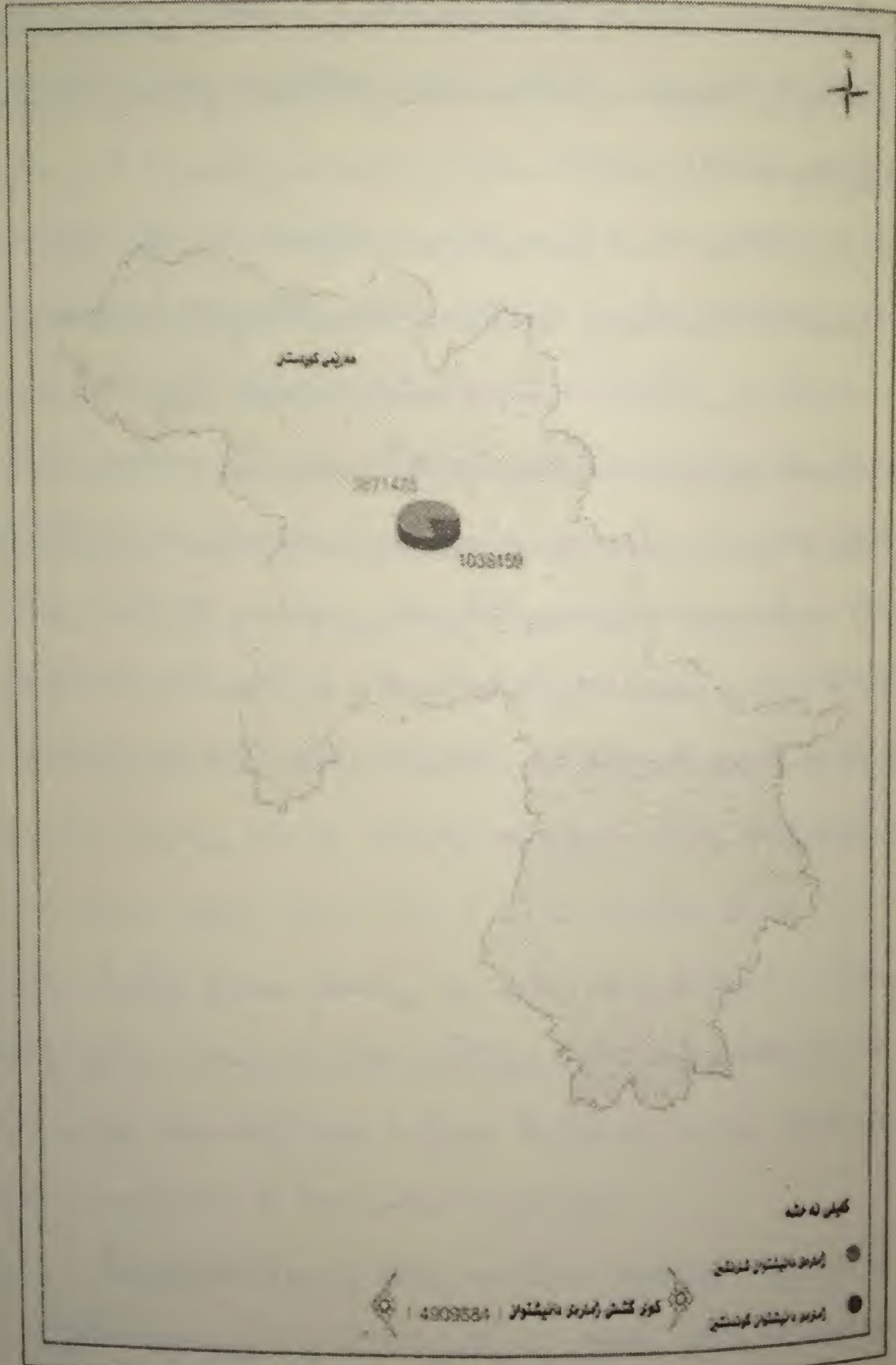
ئەم تىۋرەي بۆردىۋ تەۋاۋ دژە بە (تىۋرى ئەكسىيۇنى عەقلىنى) كە پىيۋايە كەردە
لەسەر خواست و ھۆشيارى ئەكتەرى كۆمەلەيتى دادەمەزىت و ئەكتەر بەو پەرى
ۋشيارىيەو كەردەكانى بەرھەم دىننىت و ھەموو كەردىكى ئامانجىكى لە پىشتەوۋەيە و
ھەموو ھەنگاۋىكى بەمەتر دەپىۋىت و دەزانىت لەكۈيۋە دەستپىدەكات و لەكۈيدا
كۆتاي پىدنىت.

بۆردىۋ بەتۈندى دژى ئەم تىۋرە دەۋەستىتەو و پىيۋايە ئەكسىيۇنى كۆمەلەيتى
بىكرىك پىچراۋە لە ھەموو مىژۋى ئەو بىكەرە. وە كەردەي كۆمەلەيتى بە پىي
بەزەۋەندىيەكانى ئىرە و ئىستا بەرھەم نايەت. راستە بىكەر لە ئىرە و ئىستايەكدا
دەجولنىت و كەردە بەرھەمدىننىت، بەلام ئەو پىرۋسەي بەرھەمەئىنەنە ھەكۈمە بە
مىژۋى ئەو تاك و گروپە و ئەو مىژۋە بۆ يەك چىركەش لىيان غافل نابىت. واتە
راستە من لە ئىرە و ئىستادا كار دەكەم، بەلام من مىژۋىيەكىش بەدوامەوۋەيە كە
كاركەردى من لە ئىرە و ئىستادا دىيارى دەكات. تەۋا بە پىچەۋانەي
ئەنتەر ئەكسىيۇنىستەكانى ۋەك كۆفمان و ئىتتۇمىتۆدۆلۆگەكانى ۋەك گارفىنكەلەو، كە
پىيان وايە ئەكتەرى كۆمەلەيتى مىندالى ئىستا و ئىرەيەتى و ئازادە لەو مىژۋەيە كە
ئاتوانىت خواستەكانى ھەنوۋكە پىۋەند بىكات.

به‌شداربن، به‌بی ئه‌وه‌ی هه‌لگری شوناسی حیزبکی دیاریکراوین. گهر له‌نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی رابردودا، له‌ژێر زه‌بری قه‌یرانه ئابوورییه سه‌خته‌کانی عێراق و کوردستاندا [هه‌رچه‌ند به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ناتوانین کۆی هۆکاره‌کان له ئابووریدا کورتبکه‌ینه‌وه، به‌لام ده‌توانین ئابووری وه‌ک ر‌ه‌ه‌ندیکی سه‌ره‌کی باسبکه‌ین]، بۆ ئه‌وه‌ی بتوانن ململانی له‌گه‌ڵ برسیته‌یدا بکه‌ن، هاو‌لاتیان ناچاربووین، پۆل پۆل، ببن به ئه‌ندامی حیزبه کوردیه‌کان، بێگومان له سالی ۲۰۰۳ وه دیارده‌ی وازه‌ینان له هه‌مان ئه‌و حیزبانه له ئاستی ماکرۆ سۆسیۆلۆژیدا تیبینی ده‌کریت. هه‌رچه‌ند ئیمه ستاتیستیکی وردی ئه‌ندامانی حیزبه‌کانمان له‌به‌رده‌ستدانییه، به‌لام ئه‌و ئاماژه‌ی که پارتی و یه‌کیته‌ی ده‌ینی‌رن، ژماره‌ی ئه‌ندامانی هه‌موو حیزبه‌کانی ده‌سه‌لات و ئۆپۆزیسیۆن زۆر که‌مت‌ره له‌وه‌ی که ته‌واوی کۆمه‌لگه‌ بگریته‌وه. به‌پێی ستاتیستیکه‌کانی ده‌زگای ئاماری حکومه‌تی هه‌ریم^{۳۱}، له سالی ۲۰۱۰ دا ژماره‌ی شارنشینه‌کانی کوردستان گه‌شته‌ته ۳۸۷۱۴۲۵ و ژماره‌ی گوندنشینه‌کانیش بریتیه له ۱۰۳۸۴۵۹ و کۆی هه‌ردوو لاش یه‌کسانه به ۴۹۰۹۸۸۴. گهر ژماره‌ی ئه‌ندامانی حیزبه‌کانی ده‌سه‌لات و ئۆپۆزیسیۆن بگاته ملیۆن و نیویکی‌ش، نزیکه‌ی سی ملیۆن و نیو هاو‌لاتی له ده‌ره‌وه‌ی پووبه‌ره‌کانی سیاسه‌ت‌کردنی حیزب ده‌می‌ننه‌وه!

^{۳۱} بۆ زانیاری زیاتر و بینی نه‌خشه‌کان خوێنه‌ر ده‌توانیت بگه‌ڕێته‌وه سه‌ر مائه‌په‌ری
 فهرمی ده‌زگای ئاماری حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان.
<http://www.krso.net/>

ژمارى دانىشتوانى شارنشىن گوندنشىن ۱ ھەرىمى كوردستان بۇ سالى ۲۰۱۰

به پي ئه و تووژينه وه مهيدانييه ي ۲۰۰۸، كه پيشتير به دريژي ئامارزه مانپيدا، هه لھاتن له حيزب، گه ران به دواي سه ربه خووييدا، دروستكردي مه وداي ره مزي و جوگرافي له گه ل حيزبدا، سنوره كانى په راويژ به جيده هيلايت و ده بيت به ديارده يه كي كوومه لگه يي هه ستيپكراو و تيبينكراو. يه كيك له و پرسيارانه ي كه ئاراسته ي جه ماوه ري كار له سه ركراو كراوه به م شيوه يه يه: ئايا ده ته ويت ببيت به ئه ندام له حيزبيكي سياسيدا؟ حه فتا و تو له سه دي وه لامده ره وه كان ده لئ ن نه خير و ته نها بيست و يه ك له سه ديان ده لئ ن به لئ. (بروانه گرافيكي ژماره ۴).

هه ر به دواي ئه م پرسياره دا راسته وخو پرسياركي ديكه له سه ر هوكاره كانى پشتكردي حيزبي سياسى له كوردستاندا ده كه ين و ده پرسين: ئه و ريگرانه چين كه واتليده كه ن كه نه بيت به ئه ندام له حيزبيكي سياسيدا؟ هوكارى يه كه مي پشتكردي حيزب بريتيه له گه نده لي (۲۲٪)، به دواي هوكارى خراپى ده سه لاتي سياسى كوردى و شكسته يه ك له دواي يه كه كانيه تي (۱۹٪). ئه وانه ي به ته واوي بروايان به كارى سياسى نه ماوه به پله ي سييه م دي (۱۰٪). (بروانه گرافيكي ژماره ۵).

موراد، لاويكي كورده، ته مه ني چل ساله، له هه له بجه له دايكبووه، له سليمانى ژيانى به سه ر ده بات، هه لگري بروانامه ي به كالوريوسه، چوار خوشك و دوو براى هه يه، به م شيوه يه گوزارشت له بي متمانه يي خو ي به رامبه ر به سياسه ت له كوردستاندا ده رده برييت:

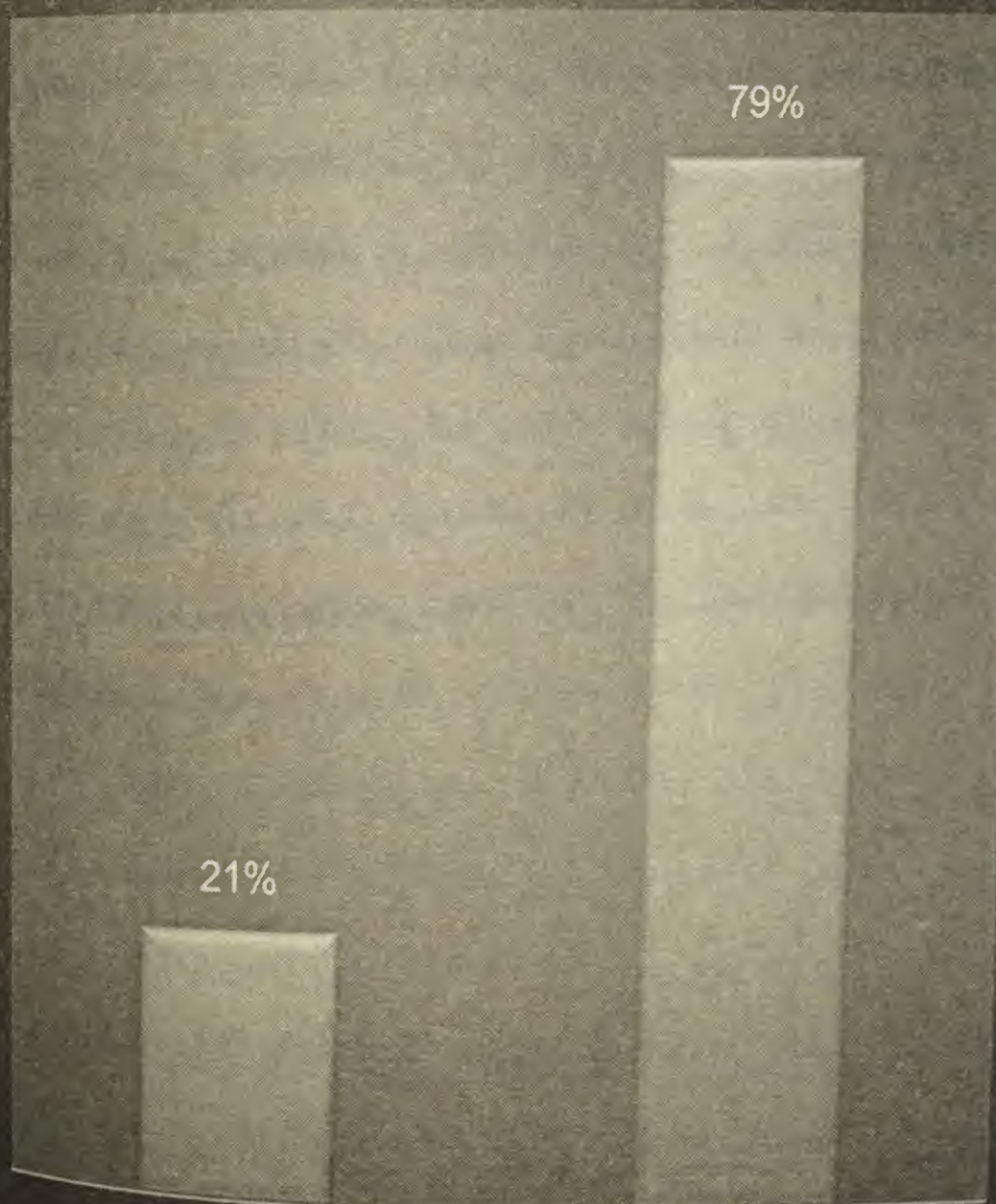
«سياسه ت لاي من فه ني مومكينه، هونه ري به پيوبردي
ژيانه، هونه ري سيستماتيژه كردي ژيانه. به لام به داخه وه
لاي ئيمه سياسه ت بووه به جوړي ك له بازركانى خراپ
به سه ر دابه شكردي خه ونى نيشتمانى خه لكه وه. سياسه ت

لاي ئىمە تەفسىرىك ياخود ويناكردنىكى ناشىرىنى
 ۋەرگرت. ئەۋەش واىكرد كە لەدۋاى پاپەپىن نەۋەيەكى گەنج
 لەدەرەۋەي سىياسەت كار دەكەن و ئىنتىمايان بۆ ھىچ
 حىزبىك نىيە. سىياسەت خۆى شتىكى جوانە، بەلام لە
 كوردستاندا پىسكرا!.

بەداخەۋە سەركرەدە سىياسىيەكانمان بوونەتە مافىا،
 بوونەتە كۆمەللىك بازىرگانى گەرە گەرە و ئەۋەندەي
 سەرگەرمى كەلەكەكردنى پارەكۆكردنەۋەن، نىو ئەۋەندە
 سەرگەرمى خزمەتكردنى كۆمەلگە نىن... كۆمەلگەي ئىمە
 پىۋىستى بەم جۆرە لە سىياسى نىيە، پىۋىستى بە جۆرىكىتر
 لە سىياسىيە، سىياسى كارىزمى، سىياسى پىرۋى ۋەك
 غاندى و خومەينى و دەلاي لاما. ئەمانە دەتۋانن
 كۆپانكارىي دروستبەكەن. بەداخەۋە لاي ئىمە ئەم پىاۋانە
 نىن...

گرافیکی ژماره ۴

ټایا ده ته ویت بېیت به نه ندام له حیزبیکي
سیاسیدا؟ بو نه و ۶۲% که حیزبینین

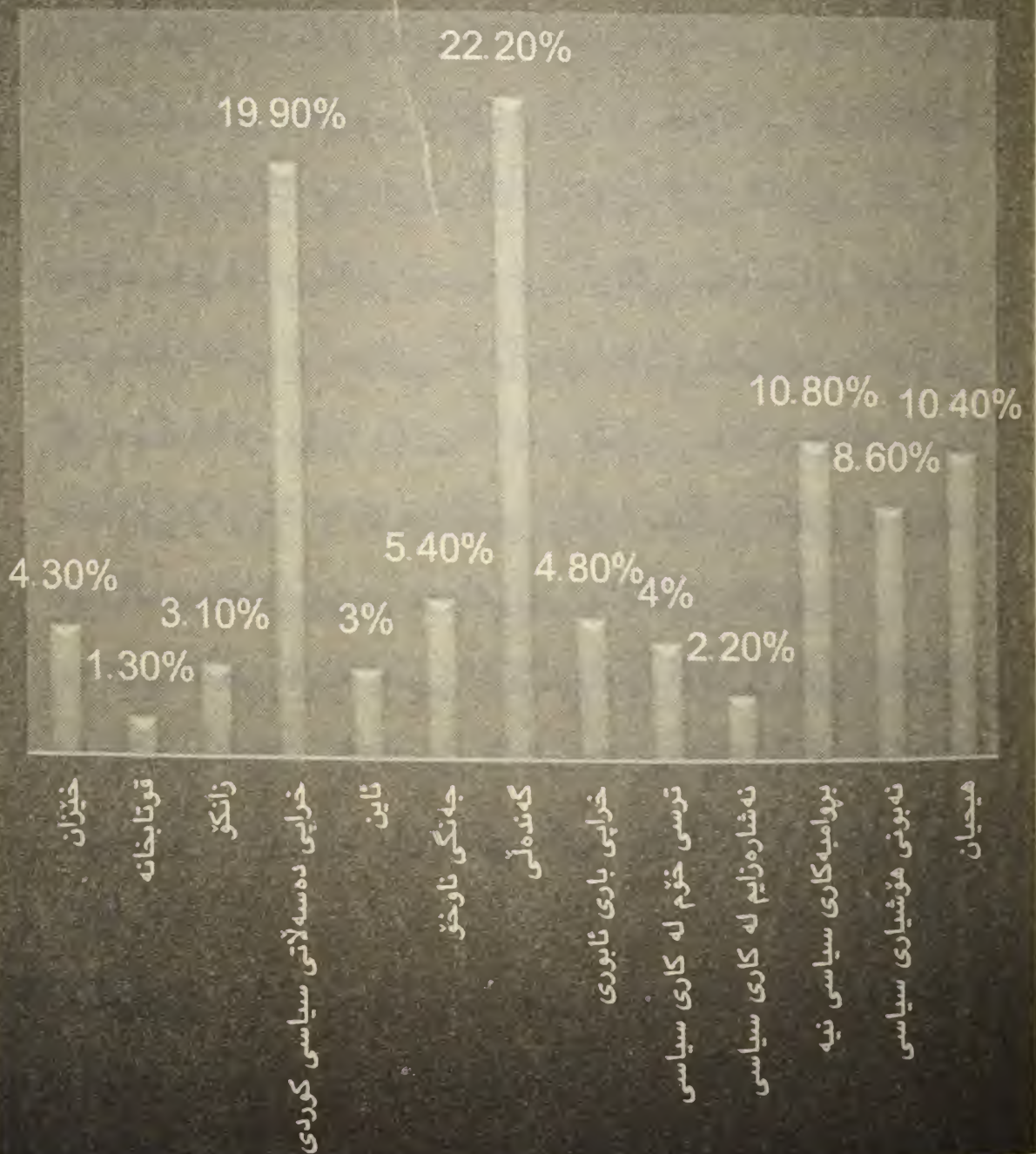

به

نه خیر

گرافىكى ژمارە ۵

ئەو پېكرانە چىن كە واتلىدەكەن نەبىت بە
ئەندام لە حىزبىكى سىياسىدا ؟

حېزب له هه موو دنيا دا ئهركى ئهويه كه ده زگاكانى
 ده ولت به پړوه به ريت، ئهركى ئهويه په فاهميهت و
 خوشگوزه رانى بؤ كومه لگا دروستبكات و گوځ له پاى
 گشتى بگريت و گوزانكارى بكات... به لام به داخه وه لای ئيمه
 حېزب نهك هر ئه مانه ناكات، به لكو پيچه وانه كه يان
 ده كات...

هه نديك مه سه له هه ن كه كه سى سياسى نابيت لپيان
 نزيكبيته وه و حرام و تابون. له وانه خيانه تى نيشتمانى،
 نيشتمان فروشتن، پشتكردنه گه ل، گوينه گرتن له پاى گشتى.
 به پاستى مومكين نيه پياوړكى سياسى بچيته
 مه رته به يه كه وه و سوارى سه ياره ي جام په شبيبت و نه زانئ
 كومه لگه كه ي چؤن ده ژى، ئه م جوړه سياسى يانه ده بئ
 دادگايى بكرين. له كومه لگه ي ئيمه دا سياسى يه كان هه ميشه
 نيشتمان نه فروشن و هه رگيزيش دادگايى ناكرين.

حبيبه كانى ئيمه به چى ده ناسرپنه وه؟ به زورترين شوقه،
 زورترين فيلا، زورترين عه سابه، به پاريزگار ي كردن له
 كورسى، له پرؤژه بازرگانى يه كان... به داخه وه دنياى ئيمه
 ناوا په شه!

ثالا، كچيكى گهنجى كورده، ته مهنى ۳۱ ساله، له سليمانى، گه په كى
 ئيبراهيم پاشا له دايكبووه، هه لگري پروانامه ي به كالوريوسه، باوكى كاسبه
 و دايكى ژنى ماله وه يه، سئ خوشك و سئ براى هه يه. چيرؤكى
 له ده ستداني متمانه ي خوى به سياسهت و بينا كردنى وينه يه كى په شى
 كومه لگه ي كوردى به م شيوه يه ده گيرپته وه:

«من له‌سه‌رده‌می‌کدا منالی خۆم تیپه‌پاند هه‌موو پوداوی
سه‌ختی سیاسی بوو. ئه‌وه ۳۱ ئاب، ئه‌وه شه‌پی ناوخۆ،
ئه‌وه پوداوی حیزبه ئیسلامیه‌کان و حیزبه‌عه‌لمانییه‌کان.
له‌م ولاته‌ی ئیمه‌دا ئه‌وه پوداوی به‌کاره‌ینانی منداڵ بو
شه‌پ...، ئه‌وه شۆردنه‌وه‌ی ده‌ماغی منداڵان له‌ پیناوی
ئامانجی سیاسیدا... ئه‌مانه هه‌موو پوداوی سیاسی
خراپ‌بوون. به‌لام ئه‌وه‌ی ته‌ئسیری راسته‌وخۆی لێ‌کردم
شتی‌کی تره‌...»

من براه‌کم له (ناوی یه‌کی‌ک له‌ حیزبه‌کان ده‌هینیت)
ئه‌ندام‌بوو. گرفتیک له‌نیوان حیزبی براه‌کم و حیزبی (ناوی
حیزبی‌کی دی‌که ده‌هینیت) دا دروست‌بوو. براه‌کم له‌و
حه‌ده‌سه‌یا تیا‌چوو، شه‌هید کرا! تۆ له‌به‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی
سیاسی براه‌کت له‌ ده‌ست‌بده‌ی! چ‌ه‌ند سه‌خته‌ شتی‌کی وا.
تۆ له‌ مو‌جته‌مه‌عی‌کدا‌یت که‌ ب‌پ‌یاره‌ دیموکراسی هه‌بی‌ت،
که‌ ب‌پ‌یاره‌ فه‌زایه‌کی ئازاد هه‌بی‌ت، قه‌راره‌ ده‌رب‌یرینی حور
هه‌بی‌ت، قه‌راره‌ ته‌عبیری جیاوا‌ز و ئایدیای جیاوا‌ز هه‌بی‌ت،
به‌لام له‌ هه‌مان ئه‌م مو‌جته‌مه‌عه‌یا، براه‌کت له‌سه‌ر
ناکۆکییه‌کی سیاسی ده‌کوژیت و پاشان ته‌رمه‌که‌شت
نایه‌نه‌وه و ده‌بی‌ت واسیته‌به‌ک‌یت تا ته‌رمی براه‌کت
ده‌ده‌نه‌وه، ئه‌مه‌ چ‌ مو‌جته‌مه‌عی‌که‌!».

له‌ زۆربه‌ی چاوپێ‌که‌وتنه‌کاندا که‌ گروپی تو‌یژینه‌وه‌که‌مان
ئه‌نجامیانداوه، ئه‌م چ‌یرۆکه‌ تراژیدیانه‌ دووباره‌ده‌بنه‌وه و هه‌ریه‌که‌یان
به‌جۆری‌ک با‌س له‌ پرۆسی‌سی چ‌ونه‌ ده‌ره‌وه له‌ متمانه‌ به‌ حیزب و

سیاسهت دهکات. دووباره بوونه وهی بهرده وامی ئەم څاربابله به شیوهیه کی سیسته ماتیک، له ههردوو تووژینه وه که دا (کالیتاتیف و کانتیتاتیف)، دهیکات به بابەتیک سۆسیۆلۆژی به هاداری کۆمه‌لگه‌ی کوردی، بابەتیک که ده‌بیت له یه‌ک کاتدا زاناکان و سیاسیه‌کان کاری له‌سه‌ر بکه‌ن. چی بکریت بۆنه وهی ئەم هاوڵاتیانه له پروسسێسی بی متمانه‌یی برۆنه ده‌ره‌وه؟.

له‌وه‌لامی ئەم پرسیاره‌دا، ئیمه‌ سه‌ر له‌نوی ئاماژه به‌و چوارچۆیه ده‌ده‌ین که به‌ درێژایی ئەم تووژینه وه‌یه کاری له‌سه‌ر ده‌که‌ین و پێشتر ئاماژه‌مان به‌ هیله‌ گشتیه‌کانی دا. ئەم چوارچۆیه ده‌توانیت ببیت به‌ پووبه‌ریکی گرنه‌گ بۆنه وه‌ی زۆرینه‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی له‌نیو سیاسه‌تدا بمی‌نیت وه‌ و دنیای سیاسه‌ت وه‌ک دنیایه‌کی گه‌نده‌ل و پیفۆرمه‌کراوی هه‌میشه‌یی نه‌بینیت. گه‌ر مرووفی کۆمه‌لایه‌تی پێش هه‌موو شتیک مرووفیکی سیاسی بیت، گه‌ر ئینتیما بۆ حیزبیکیش هه‌میشه‌ بژارده‌ی سه‌ره‌کی نه‌بیت، ئیتر چۆن میکانیزمی وریایی، هه‌میشه‌ له‌سه‌رپێبوونی هه‌مان ئەو مرووفه‌ نابیت وه‌ک «ئه‌وله‌ویه‌تی» بیناکردنی دیموکراسیه‌کی ته‌ندروست ته‌ماشابکریت!.

له‌ سالێ ۱۹۹۱ دا، که‌ چرکه‌ی پاپه‌پینه، کوردستانی عێراق کۆتایی به‌ میژوویه‌ک له‌ ده‌سه‌لاتی تۆتالیتاریزمی به‌عس و دیکاتۆریه‌تی سه‌دام حوسه‌ین ده‌هینیت. له‌سه‌ر ئاستی پراکتیک دیموکراسی وه‌ک سیسته‌می سیاسی «ته‌به‌نی» ده‌کریت و سالیک دواتر یه‌که‌م هه‌لبژاردن رێکده‌خریت، یه‌که‌م په‌رله‌مانی کوردستان و یه‌که‌م حکومه‌تی هه‌ریم داده‌مه‌زیت. سالیک دواتر نیشتمان، به‌ گوشت و ئیسقانه‌وه، پێده‌نیت نه‌و میژوویه‌کی نوێی جه‌نگی ناوخوی براکانه‌وه، جه‌نگی هه‌مووان دژ به‌

هه‌مووان. له‌ سیبهری دیموکراسیدا کۆلانه‌کانی شار بوون به‌ سه‌نگهری برا
توره‌کان، شه‌قامه‌کان پرپوون له‌ خوینی پژاوی ئه‌و پیشمه‌رگانه‌ی که‌ تا
دوینی خه‌ونیان به‌ نیشتمانیکی «پر له‌ گۆل و نه‌سرین» هه‌وه‌ ده‌بینی،
هه‌زاران ژن که‌ خۆیان ئاماده‌کردبوو بۆ وتنه‌وه‌ی سروودی ئه‌ی ره‌قیب، به‌
سه‌ر ته‌رمی می‌رده‌کانیادا پووباری فرمی‌سکیان هه‌لده‌پرشت، هه‌زاران منداڵ
که‌ چاوه‌پێی کردنه‌وه‌ی ده‌رگای قوتابخانه‌کانیان بوون، که‌وتنه‌ سه‌ر
شه‌قامه‌کان و بوون به‌ کالای کرپن و فروشتن! هه‌موو ئه‌و خه‌ونانه‌ی که‌
نه‌وه‌ی راپه‌رین به‌ دیموکراسییان سپاردبوو، یه‌ک یه‌ک له‌ بارچوون. راسته
به‌رپرسیاره‌کان زۆرن، راسته‌ هۆکاره‌کان، ئاسته‌کان فره‌ن، به‌لام ئه‌وه‌ش
راسته‌ که‌ ئاستی یه‌که‌م، هۆکاری یه‌که‌م، به‌رپرسیاری یه‌که‌م
ئاماده‌نه‌بوونی کۆمه‌لگه‌ی وریایه‌، کۆمه‌لگه‌یه‌کی وریا که‌ چاودێری هه‌موو
لایه‌ک ده‌کات و له‌ پێگای ده‌ستی‌وه‌ردانه‌ راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆکانیه‌وه‌،
سنور بۆ هه‌موو لایه‌ک ده‌ده‌نیت.

باشترین هه‌لومه‌رجی‌ک که‌ کۆمه‌لگه‌ی وریای تیدا ده‌رده‌که‌وێت
هه‌لومه‌رجی قه‌یرانه‌، هه‌لومه‌رجی ململانیی تونده‌. له‌ کاتی‌کدا که‌
پووداوه‌کان ده‌گه‌نه‌ کۆلانه‌ داخراوه‌کان، کۆمه‌لگه‌ی وریا دیته‌ ده‌نگ و
هه‌موو لایه‌نه‌ ناکۆکه‌کان له‌ سنوره‌کانیان ئاگاداره‌کاته‌وه‌. له‌ ولاتی
ئیمه‌دا، به‌ درێژایی نه‌وه‌ده‌کان له‌ قه‌یراندابووین، له‌ ململانی‌دابووین، به‌لام
له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی هه‌لومه‌رجی کۆمه‌لایه‌تیمان زیاتر له‌ چه‌مکی می‌گه‌له‌وه‌
نزیکبوو تا له‌ چه‌مکی هاوڵاتی، ته‌نها بۆ جارێکیش نه‌توانرا ئه‌کته‌ره‌کانی
ململانی ناچار به‌ شتی‌ک له‌ شته‌کان بکری‌ت.

(۲)

هاولاتی ره‌خنه‌گر

له میژووی کۆمه‌لگه‌ی کوردیدا هه‌میشه چه‌مکی ره‌خنه لکاوه به میژووی ئه‌و ئه‌کته‌ره کۆمه‌لایه‌تییه‌وه که پییده‌توریت «پۆشنبیر»، وه‌ک ئه‌وه‌ی که ته‌نها پۆشنبیر ئه‌م مافه‌ی هه‌بیّت و له‌ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و، که‌س نه‌توانیّت به‌کاری بیّنیت، یاخود وه‌ک ئه‌وه‌ی که ته‌نها پۆشنبیر خاوه‌نی «توانای» ره‌خنه‌گرتن و بیرکردنه‌وه‌ی هه‌بیّت و له‌بری هه‌موومان ئه‌و بیربکاته‌وه و ره‌خنه‌ش‌ب‌گ‌ریّت.

له سیسته‌می دیموکراتیکدا ئه‌م چوارچێوه‌یه گۆپانکاری پادیکالی به‌سه‌ردا دیّت. له‌م سیسته‌مه‌دا نه‌ ره‌خنه‌گر یه‌کسانه به‌ پۆشنبیر و نه‌ ره‌خنه‌گرتنیش یه‌کسانه به‌ پاگه‌یان‌دنی جه‌نگ [به‌شیکی زۆر له‌ پۆشنبیرانی کورد، جیاوازیه‌کی پوون له‌نیوان کرده‌ی ره‌خنه‌گرتن و کرده‌ی جه‌نگدا ناکه‌ن^{۳۲}]. ئه‌و ره‌خنه‌گرتنه‌ی که ئی‌مه‌ لی‌ره‌دا باسیده‌که‌ین بریتیه له‌ کرده‌ی ناساندنی شته‌کان وه‌ک ئه‌وه‌ی که هه‌ن، بریتیه له‌ په‌رده‌لادان.

^{۳۲} خۆینه‌ر ده‌توانیّت بگه‌رێته‌وه بۆ باب‌ه‌تیک که له‌ دواژماره‌ی گوڤاری په‌هه‌نددا به‌ناوی سیاسه‌تی پۆشنبیر و پۆشبیری سیاسیه‌وه بلّوم‌کرده‌وه.

له سهر شته كان، بریتیه له ئاشکراکردن، له پونکردنه وه، له باسکردن. ههروهها ئه و پهنه گره ی که ئیمه باسیده کهین بریتیه له ته وای هاوالاتیانی وریای کومه لگه. هاوالاتی له هه ر ئاستیکدا بیټ، خاوه نی هه ر پیشه یه ک، هه ر پیگه یه ک، هه ر بروانامه یه ک، هه ر ئه سلکی کومه لایه تی، هه ر ئاینیک، هه ر کولتوریکی بیټ ده توانیټ له هه موو کات و شوینی کدا «موماره سه ی» ئه م مافه بکات، به بی ئه وه ی پووبه پووی هیچ جوړه سزایه ک بیټه وه.

بیگومان جیاوازییه کی پوون له نیوان کرده ی پهنه گرتن و گه پان به دوا ی «فه زیحه ت/سکاندال/ئابرووبرن» دا هه یه. چه ند پهنه گرتن به شداریده کات له پرژه ی چاودیری کردنی دیموکراسی و جیگیرکردنی پایه کانی دا، هینده ش گه پان به دوا ی «فه زیحه ت/سکاندال/ئابرووبرن» دا گورز له سیسته می دیموکراسی ده دات و پایه کانی لاوا زده کات. یه کی ک له ده ر ئه نجامه هه ره خراپه کانی کرده ی «فه زیحه ت» بریتیه له وه ی که له په نای واقعی راسته قینه ی شته کاند ا واقعی کی سیبه ر دروستده کات و وامانلیده کات که هینده ی سه رگه رمی واقعی سیبه ربین، نیو ئه وه نده سه رگه رمی واقعی راسته قینه ی کومه لایه تی، سیاسی و ئابووریمان نه بین و به شیکی گه وره ی به رپرسیاریش ده که ویټه ئه ستوی ئه و گوڤار و پوژنامانه ی که به «بپیپول/بازاری» ناوبانگیان ده ر کردوه. ئه م گوڤار و پوژنامانه هینده ی به دوا ی «فه زیحه تی ک» دا ده گه پین، نیو ئه وه نده به دوا ی پهنه یه کی بابه تیانه ی بیلایه نانه له واقعی کی دیاریکراودا ناگه رین. ئه وان هینده ی به دوا ی به رزکردنه وه ی ئاستی فروشتنی ژماره کانیاندا ده گه پین، نیو ئه وه نده به دوا ی واقعی شته کاند ا ناگه پین.

دەكرىت لىرەدا نمونەيەك بە بايەخدانى پۆژنامەكان بە ژيانى شەخسى نووسەران بىننەو. ئىمە لە كوردستاندا چەند نووسەرىكى «جددى» مان ھەيە و سالانە چەند كىتەبىكى بايەخدار دەخەنە نىو كىتەبخانەى كوردىيەو. ئەو تىزانەى ئەم نووسەرانە بەرھەمىدەھىنن دەكرىت بىن بە مەيدانى چەندىن بەرنامەى تەلەفزيۆنى، سىمىنار، مىزگەرد، بەرنامەى رادىيۆى و رىپورتاژى و تويژىنەو. بەلام بەداخەو نەك ھەر نابىن بەم شتانە، بەلكو گوڤار و پۆژنامە بازارىيەكان دىن و خودى ئەم نووسەرانە دەخەنە نىو ھەمان پەوتى بەبازارىكردنەو. بۆنمونه، لەبرى قسەكردن لەسەر تىزەكانيان، دىن و قسە لەسەر ئەو دەكەن كە نووسەرى كىتەبى (....) لە ژنەكەى جىابوو تەو و ژنىكى تازەى ھىناو! نووسەرى كىتەبى (...) كچەكەى بەتەنيا لە ئەوروپا بەجىھىشتوو! نووسەرى كىتەبى (...) ژنىكى ئەوروپى ھىناو نەك كورد! دابەزىنى پۆژنامە و گوڤارە پىپۆلەكان بۆ ئەم ئاستە لە دروستكردنى «فەزىحەت» ھىچ نىيە جگە لە سەرگەرمكردنى كۆمەلگە بە واقىعى سىبەرەو نەبىت. لەبرى لىكدانەو ھى بابەتییانە و زانستییانەى مەوداى نىوان موچەى سەرى سەرەو ھى كۆمەلگەى كوردى و خواری خواریو ھەمان كۆمەلگە، لەبرى خستە پووى سەداتان داتا لەم بوارەدا، ئەوان دىن و باسى ئەو ھەمان بۆدەكەن كە چۆن نووسەرى پۆمانى (...) وازى لە ژنەكەى ھىناو! لە ھەلومەرجىكى ئاوادايە كە ئىمە پىمانوایە پەخنەى بىناكراو لەسەر «فەزىحەت» ھىچ سودىك بە دىموكراسى و ژيانى تەندروستى كۆمەلگەى مەدەنى ناگەيەنیت.

ھاوالاتى پەخنەگرى وریا ئامانجىكى خاوینى ھەيە و حىقد و دوژمنایەتى سەرچاوى جولانەو ھەكانى نىن، بەلام ئەكتەرى ئىشكەر لەسەر

«فهزیهت» له نیو رهوتی بریندارکردنی که سایه تییه کاندایه و ئامانجی سرکی بریتیه له ئابروبردن. هاوالاتی رهخنه گری وریا له په نای شهرعیه تی «شه فافیهت» دا به وردی چاودیری جومگه به جومگه ی ده سولات دهکات، به لام نه کتیری ئیشکهر له سهر «فهزیهت» به ناوی هه مان شهرعیه ته وه ریگا به خوی ده دات که ده سته ریته بۆ پووبه ره هه ره تاییه ته کانی ژیانی شه خسی که سیک. هاوالاتی رهخنه گری وریا ده یه ویت واقیعیکی بابه تییه نه به ته ندروستی بمینیتیه وه و له چرکه ی لادانیدا ریگای لیبرگیت، به لام نه کتیری ئیشکهر له سهر «فهزیهت» ده یه ویت بینینی مرۆقه کان له سهر که سیک یان شتیک ده ستکاری بکات، با ئه و ده ستکاری کردنه ش هیچ بناغه یه کی کونکریتی نه بیت؛ واته با دروستکراویش بیت!

ئه وه ی من و پیه ر پۆزانفالۆن له یه ک جیاده کاته وه پوانینمانه بۆ پۆلی «فهزیهت». له کاتی که دا ئه و هه ستی ئه وه مان لادروسته کات که ئه م لۆژیکه ش ده توانیت له چوارچیوه ی چاودیری کردنی دیموکراسیدا جیگای بیته وه، ئیمه پیمانویه که نه ک هه ر جیگای نابیتیه وه، به لکو زیانیشی پیده گه یه نیت. لۆژیکی «فهزیهت» کارکردنیکی تونده له سهر هه لوه شانیه وه ی نۆرم و پیکخستن و په یوه ندیه «کۆلیکتیفه کان»، په نابردنه بۆ ونبوون له کۆلانه کانی مۆدیرنیتیدا، دروستکردنی مرۆقی نه خۆشه له کۆمه لگه دا، به لام لۆژیکی هاوالاتی وریای رهخنه گر ئیشکردنه له نیو فراوانکردنی نۆرم و پیکخستن و په یوه ندیه کۆلیکتیفه کاند، گه رانه بۆ ده رچون له کۆلانه داخراوه کانی مۆدیرنیتیدا، خه ونبینینه به دروستکردنی هاوالاتی ته ندروستی کۆمه لایه تییه وه.

رهخنه گرتنی وریا چوارچیوه بۆ پاریزگاریکردن و به رده وامبوونی یاده وه ری کۆلیکتیفی کۆمه لگه داده نیت و له ریگای چاودیری کردنی و ده و

رەخنەي وشيارانەو نوخبەي سىياسى پادەكىشىتە بەردەم دادگاكانى يادەوهرى كۆلىكتىقى^{۳۳} كۆمەلگەو. لىرەو مىكانىزمى رەخنەگرتنى وريا

^{۳۳} مۆرىس ئەلفاكس، گەرەسۆسىۋلۆگى سۆسىۋلۆژىي يادەوهرى، لەھەردو كىتېبى (چارچىۋە كۆمەلەيەتتەكانى يادەوهرى) و (يادەوهرى كۆلىكتىقى)دا و، پاش پىشكىنىيىكى وردى ھەموو ئەو تىۋرانەي كەلەم مەيدانەدا بەرھەمھېنراون، دەگاتەئەو دەرئەنجامەي كە يادەوهرى ۋەك مەخزەنى كۆكردنەو ۋە خەزىكىردن ۋە پاراستنى روداۋەكان بوونى نىە. يادەوهرى ئەو ژورە شووشەيە نىە كە يادگارەكانى تىادا دابىرئىت ۋە ۋەك يەكەمىن جارى دروستبوونىان لەو ژورە شووشەيەدا نىمايش بىكرىن. بەپىچەوانەو، يادەوهرى بىرىتتە لە دەرئەنجامى بىناكردنەو پەيۋەندى مۇۋف بە رابردوۋە. واتە يادەوهرى بىرىتى نىە لە رابردوۋ، لە روداۋەكان، لە يادەوهرىيەكان، بەلكو بىرىتتە لە پەيۋەندى مۇۋف پىيانەو. ئەم پەيۋەندىيەش لەنىۋ ھەر "ئىرە ۋ ئىستا"يەكى مۇۋفەكاندا بەردەوام بىنادەكرىتەو. ئەم بىناكردنەو يەش بىگومان چوارچىۋەكانى لەنىۋ "گەردوونى ژياۋ"ى تاكەكانى گرۇپپىكى بەشەرىدا دىارى دەكرىت. تا ئىرە لەگەل مۆرىس ئەلفاكسدا ھاو دەنگم، بەلام لەو جىگايەدا كە ئەو دەۋەستىت، گەر ئىمەش بوۋەستىن، پىمۋايە ۋەك پىۋىست ناتوانىن لەپرسىيارى (چۆن مۇۋفەكان رەفتارو گوتار بەرھەمدىنن) تىبگەين. بۆيە بۆ ئەو پەيۋەندىيەش ئەلفاكس كاملىكەين، دەتوانىن بلىين، بىناكردنەو پەيۋەندى بەرپاردوۋە بەتەنھا لەنىۋ (گەردوونى ژياۋ)دا دىارى ناكرىت، بەلكو بەرژەۋەندىيەكانى مۇۋف لە (لەئىستا ۋ ئىرە) كانىشىدا بەشدارىيەكى زىندوۋ لەپروۋسەي بىناكردندا دەكەن. راستە مۇۋف مەخلوقى مېژوۋە كۆمەلەيەتتەكەيتى، بەلام ئەۋەش راستە كە ھەمان ئەو مۇۋفە كائىننىكى پراگماتىستە ۋ بەپىي بەرژەۋەندىيەكانى تىۋ ئىستا ۋ ئىرەي، مېتۇدى نوپى پەيۋەندى كىردن بە رابردوۋە دروستدەكات. لىرەو ئىمە ھەردوۋ گەرە ترادىسىۋونى سۆسىۋلۆژىيا بەيەكەۋەگرىدەدەين. مەبەستمان لەسۆسىۋلۆژىي رافەكىردن (ئوگست كۆنت، ئىمىل دوركھام، مۆرىس ئەلفاكس، پىەر بۆردىۋ، بىرنار لایر) ۋ سۆسىۋلۆژىي تىگەشتە (ماكس فىبەر، ئەلەفرىد شووتز، بىرگەر ۋ لوكمەن، ئىفرىن گوفمان،

خوځى جياده‌کاته‌وه له زمانى جنيودان که کار له‌سەر هه‌ميشه گه‌رم‌کردنى کولتور ده‌کات. گه‌ر جنيو بریتيبيت له وروژاندنى هه‌ستى که‌سيک، گروپيک يان ناوه‌نديک به‌سه‌لبى يان ئيجابى، په‌خه‌گرتنى وريا بریتيه له خواستى هه‌ميشه ئاماده‌ى ريفورم‌کردنى هه‌موو ئه‌و شتانه‌ى که پتيويستيان به‌ ريفورم هه‌يه. بۆنمونه جياوازيه‌کى زۆر له‌نيوان جنيودان به‌ گۆپى ژه‌نه‌رال به‌رزاني و په‌خه‌گرتن له‌ سيسته‌مى دابه‌شکردنى داهاى نيشتمانيدا هه‌يه. يه‌که‌ميان کار له‌سەر دروستکردنى حيق‌د و دووه‌ميشيان کار له‌سەر ريفورم‌کردنى سيسته‌مى سياسى ده‌کات.

به‌ديوپکى دیکه‌دا، وه‌ک به‌شيکى زۆر له‌ کۆمه‌لگه‌ جيهانيه‌کان، کۆمه‌لگه‌ى کورديش به‌ قوناغيکدا تیده‌په‌رپت که ده‌کريت ناويينن پۆست ئايدۆلۆژيا. هه‌ر له‌ ئايدۆلۆژياى مارکسيسته‌وه تا ده‌گاته ئايدۆلۆژياى ئيسلاميست له‌ کالبوونه‌وه‌يه‌کى خي‌راى به‌رچاودان و ته‌نانه‌ت خودى هه‌لگه‌ر مېژوويه‌کانى ئه‌م ئايدۆلۆژيايانه‌ش له‌ ليکدانه‌وه‌ى راديکالى جياوازي سه‌رمایه‌ په‌مزيه‌کانياندان، به‌شيوه‌يه‌ک که له‌گه‌ل دنياى نویدا بگونجيت. وه‌ک چۆن چه‌په‌کانى کوردستان چيدى باس له‌ دروستکردنى ديکتاتوريه‌تى پلوريتاريا ناکه‌ن، ئاواش ئيسلاميسته‌کانى کوردستان که‌شتونه‌ته ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ى که ده‌وله‌تى ئيسلامى داهينانتيکى سه‌يدقوتابيانه‌ى نيو زيندانه‌کانه و ته‌نها له‌ خه‌يال‌دانا ده‌کريت بوونى هه‌بيت. کۆى ئه‌م ئه‌که‌ترانه‌ هاوپان له‌سەر ئه‌وه‌ى که کۆمه‌لگه‌ى کوردى

گارفينکه‌ل، لوک بۆلتانسکى). سه‌رچاوه : عادل باخه‌وان، تيرۆريسم وه‌ک بيناکردنى کۆمه‌لايه‌تى، ده‌زگای سه‌رده‌م، ۲۰۰۷.

له ئیستا و ئیره‌دا پیویستی نه به دیکاتۆریه‌تی پلۆریتاریه نه به ده‌وله‌تی ئیسلامی، به‌لکو به ده‌وله‌تیکی مه‌ده‌نی خزمه‌تگوزار. به‌ریز سه‌لاحه‌دین به‌هادین، که دامه‌زینه‌ری یه‌کگرتووی ئیسلامیه و نزیکه‌ی نیو سه‌ده‌ی ته‌مه‌نی له‌گه‌ڵ پرۆژه‌ی ئیسلامی سیاسیدا به‌سه‌ر بردووه، به‌م شیوه‌یه باس له ده‌وله‌تی مه‌ده‌نی و به‌ره‌ی ئیسلامی ده‌کات:

«من له‌هه‌لومه‌رجی ئیستادا له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا نیم (به‌ره‌)یه‌کی هاوبه‌شی ئیسلامی دروستبکریّت و کوردستان له‌سه‌ر بنه‌مای ئیسلامی و عه‌لمانی جیابکریّته‌وه، ئه‌وه کاریکی هه‌له‌یه و ئیستا ئه‌و شیوازه کارکردنه به‌قازانجی لایه‌نه ئیسلامیه‌کان نییه، بگه‌ به‌زیانیش ده‌شکێته‌وه به‌سه‌ریاندا، چونکه گۆپینی پیزبه‌ندی به‌ره‌ی ئۆپۆزیسیون و به‌ره‌ی ده‌سه‌لات به‌ئیسلامی و عه‌لمانی له‌م هه‌لومه‌رجه‌دا زۆر به‌قازانجی ده‌سه‌لاته، واته په‌نگه هه‌ندیک لایه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی ئیسلامیه‌کان له‌لیستیکی داخراوی ئیسلامیدا قه‌تیسبکه‌ن، پیشیان خۆشبێت که ئیسلامیه‌کان ئه‌و ده‌ستپیشخه‌رییه بکه‌ن و به‌ره‌ی ئیسلامی و عه‌لمانی جیابکه‌نه‌وه، ئیستا له‌کوردستان کێشه‌کان له‌سه‌ر خزمه‌تگوزاری و چاکسازییه نه‌ک ئایدۆلۆژیا، ئه‌مه‌ش به‌و مانایه نییه که هاوکاری هیژه ئیسلامیه‌کان و کاری هاوبه‌شیان په‌تبه‌که‌نه‌وه، به‌لکو به‌جددی له‌گه‌ڵ کاری

هاوبه شی ئیسلامییه کانم به مەرجی ئەو هی له سەر حیسابی
هاوکی شهی سیاسی ئۆپۆزیسیۆن بوون نه بیټ^{۳۴}.

پشتکردنه دهوله تی ئیسلامی و تیکۆشان له پیناوی «دهوله تی-
خۆشگوزهرانی» دا، گەر به تهنها له گوتاری ئەکته ریکی سیاسی وهک به ریز
سه لاهه دین به هادین دا خۆی ده ربخستایه، له سەر ئاستی زانسته
کۆمه لایه تییه کان به هایه کی ئەوتۆی نه بوو، به لام دووباره بوونه وهی لای
به شیکی زۆر له ئیسلامیسته میسریه کان، تونسیه کان، مه غریبیه کان،
جه زائیریه کان، تورکه کان، ئەنده نوسییه کان، ...، وایلیده کات که بیکات به
دیاردیه کی جیهانی کۆمه لایه تی/سیاسی و شیاوی ئەوه بیټ که بیناکردنی
تیۆری له سەر بکریټ. واته قسه کردن له سەر کۆمه لگه ی پۆست ئایدۆلۆژیا
له سەر داتای کۆنکریټیه نهک له له سەر بۆشایی.

له هه لومه رچیک ئاوادا بیناکردنه وهی ستراکتۆری ده روونی و
کۆمه لایه تی مرۆفی کوردستانی وهک هاوالاتی وشیار ی پهنه گر؛ که له هر
چرکه یه کدا ده کریټ موماره سه ی خواست، خه ون، به رژه وهندی و
ستراتیژییه کانی خۆی بکات، ده بیټ به فه رمانی سه ره تای سه ره تاکان. له
کۆمه لگه ی پۆست ئایدۆلۆژیا دا، هینده ی گلۆپه کان له سەر پووبه ره کانی
هاوالاتی وشیار وهک که سی تاک داده گیرسیڻ نیو هینده له سەر چوارچیه
ده سه ته جه معیه کان دانا گیرسیڻ. پاسته کۆمه لگه ی کوردستانی تا ئیستاش
له نیو ماکرۆ ستراکتۆریکی زه به لاهه یه، به لام ئەوه ش پاسته که
سه ره تاکانی چونه ده ره وه له م ماکرۆ ستراکتۆره زه به لاهه ده ستپیکردوه.
پاسته چونه ده ره وه له م ماکرۆ ستراکتۆره زه به لاهه کاریکی ئاسان نییه و

³⁴ <http://www.lvinpress.com/newdesign/Drejeb.aspx?jimare=1167>

میژوویه‌کی درێژی ده‌وێت، به‌لام ئه‌وه‌ش پاسته‌که‌ هه‌لومه‌رجی کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی و ئابووری، له‌سه‌ر ئاستی بابیه‌تی، جگه‌ له‌م چونه‌ده‌ره‌وه‌یه‌ گریمانه‌یه‌کی دیکه‌ی به‌هیزی له‌به‌رده‌ستدا نییه‌.

له‌ ساته‌وه‌ختی گه‌رانه‌وه‌ بو‌ داتا‌کانی توێژینه‌وه‌ مه‌یدانییه‌که‌مان، تیبینی ئاره‌زوویه‌کی توندی چونه‌ده‌ره‌وه‌ له‌م ما‌کرو ستراکتۆرانه‌ ده‌که‌ین؛ چونه‌ده‌ره‌وه‌یه‌ک که‌ ده‌سته‌ویه‌خه‌ خۆی له‌گه‌ڵ چه‌ندین به‌ره‌نگاریدا ده‌بینێته‌وه‌: به‌ره‌نگاری له‌لایه‌ن ده‌زگا‌کانی وه‌ک خێزان، حیزب، مزگه‌وت، خێل، قوتابخانه‌، زانکۆ، ...، به‌بێ ئه‌وه‌ی بتوانێت ده‌ستکاری ئه‌و ئاره‌زووه‌ تونده‌ بو‌ چونه‌ده‌ره‌وه‌ بکات. ئه‌و «موئه‌شیره‌/ئه‌ندیکا‌تۆر»ی که‌ ده‌مانباته‌وه‌ سه‌ر پرۆسیسی چونه‌ده‌ره‌وه‌ له‌ ما‌کرو ستراکتۆرانه‌کان بریتیه‌ له‌: بیئومیدی/په‌شبینی. په‌شبینی له‌به‌رامبه‌ر پابردوویه‌کدا که‌ خودی ئه‌م ما‌کرو ستراکتۆرانه‌ دروستیانکردووه‌، په‌شبینیش به‌رامبه‌ر به‌ داها‌تویه‌ک گه‌ربێت و له‌ژێر هه‌ژمونی هه‌مان ئه‌م ما‌کرو ستراکتۆرانه‌دا بێت. دیارده‌ی په‌شبینی به‌ته‌نها په‌هه‌ندیکی نیگه‌تیفی نییه‌، به‌لکو په‌هه‌ندیکی پۆزه‌تیفیشی هه‌یه‌ که‌ بریتیه‌ له‌ ده‌رخستنی توانا‌کانی هاو‌لاتیانی کۆمه‌لگه‌یه‌کی ناره‌زا، په‌خنه‌گر، دژه‌عه‌قلیه‌تی میگه‌ل. له‌ وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیا‌ری: ئایا گه‌شبینیت به‌رامبه‌ر ئاینده‌ی گۆپانکارییه‌ سیاسیه‌کان له‌ کۆمه‌لگه‌ی کوردیدا؟ چه‌ند کاتیگۆرییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی دینه‌ ده‌نگ.

(.٤٨،٥) ژنان به‌هیچ شی‌وه‌یه‌ک گه‌شبین نین به‌ ئاینده‌ی

گۆپانکارییه‌کان و ته‌نها (.٨،٢) زۆر گه‌شبینن له‌به‌رامبه‌ر داها‌تودا.

(.٤٦،٧) پیاوان چاوه‌پوانی هیچ ئاسۆیه‌کی گه‌ش له‌ ئاینده‌ی گۆپانکارییه‌

سیاسیه‌کان نا‌که‌ن و ته‌نها (.١١،٢) چاوه‌پوانی شتی جوان له‌ داها‌توو

ده‌که‌ن. پێژیه‌ی په‌شبینی ئه‌و که‌سانه‌ی که‌ ته‌مه‌نیان له‌ خوار بیست

ساله وهیه، که نه وهی داهاتووی کۆمه لگهی کوردی پیکده هیئن، زیاتر له و
که سانهی که ته مه نیان له سه روی ۳۰ ساله وهیه! (۴۶،۸٪) که متر له
بیست سالان به هیچ شیوه یه که گه شبین نین به رامبه ر به داهاتووی
گۆرانکاریه سیاسیه کان له کوردستاندا و به ته نها (۱۰،۶٪) گه شبین.
ئه وانهی ته مه نیان له سه روی ۳۰ ساله وهیه پێژهی په شبینیان ده گاته
(۳۹،۶٪) و پێژهی گه شبینیشیان ده گاته (۱۹،۸٪).

واته ئه و نه وهیهی که له نه وه ده کانی رابردودا له دایکبووه؛ نه وهی
جهنگی ناوخوی شاره کان، نه وهی گه مارۆی ئابووری، نه وهی له تکردنی
کوردستان، نه وهی قوولبوونه وهی نایه کسانی کۆمه لایه تی، نه وهی کۆتایی
پێژمه کهی سه دام حوسهین، نه وهی هه لبژاردنه یه که له دوا یه که کانی
کوردستان، نه وهی نه وت و ئۆتۆمۆبیلی مۆدی ل به رز، نه وهی پۆژنامه ی
ئازاد، نه وهی فه یسبوک په شبینتره له ئه و نه وهیهی که له سه ره تای
هه شتاکاندا له دایکبووه؛ واته نه وهی ئه نفال، نه وهی کیمیایی هه له بجه،
نه وهی جهنگی عێراق/ئێران، نه وهی شوێشی نوێ، نه وهی ئاواره ی
ئۆردوگا کان، نه وهی نیو زیندانه کانی ئه شکه نجه دان!

گه ر نه وهی پێش راپه رین خه ونی به ئازادی کوردستانه وه بینیبیت و
ژیانی خۆی بو پزگاریبون له داگیرکردنی نیشتمان ه که ی ته رخان کردبیت،
ئه وه نه وهی نوێی پاش راپه رین خه ون به ئازادییه کانی خۆیه وه ده بینیت
و ژیا نی خۆی بو چونه دهره وه له هه ژمونی ماکرۆ ستراکتۆره کان
ته رخانه کات.

کێن ئه وانه ی ده بن به قوربانیی ئه م چونه دهره وهیه؟ چه ند نه وه ده بن
به قوربانی؟ کێن ئه وانه ی له سه ر ئاستی په رمزی، خوێنیان ده پێژته سه ر
شه قامه کان، له زیندانه کاندایان ده سپێرن، سه دان که ره سه ی

ئەشكەنجه دانيان لەسەر تاقىدە كرىتەو؟ كىن ئەوانەى ئەم پەرىنەوہىيە دەيانكات بە «قوربانى» مانا ھاوبەشەكان، يادەوہرى كۆلىكتىف، جەستەى كۆمەلایەتى گونجاوى گونجاوكرائى گونجاوكار؟

لەپاستىدا چەندىن جار ئەم پرسىيارانە لە زمانى پۆشنىيران، پۆژنامەنوسان، لاوانى نەوہى نوئ بە كچ و كورپەوہ ئاراستەمكراوہ، بەتايبەتى لە كاتى گەرانەوہ بەردەوامەكانمدا بۆ كوردستان. كەمن ئەو كەسانەى كە لە پانتايىيە جياوازەكاندا دەيانىنم و بە زمانى خۆيان ئەم پرسىيارانەم لىنەكەن. من لە قولایى ئەو پرسىيارانەدا ھەست بە جوړىك لە پەشبىنى، بى ئومىدى خاوەنەكانيان دەكەم؛ بەلام بەداخەوہ من نە لەبەردەم ئەواندا و نە لەنىو ئەم دەقەنەشدا ناتوانم وەلامىكى يەكلایىكەرەوہيان بەدەمەوہ. تەنھا دەتوانم ئاماژە بەوہبەدەم كە ژمارەى قوربانىيەكان لە ئاستىكى بەرزدا دەبن و چۆنىيەتى بوون بە قوربانىش چەندىن چوارچىوہى تراژىدى لە خۆى دەگرىت و تەنھا داھاتووش دەتوانىت شتەكانمان وەك خۆيان بۆ پونىكاتەوہ.

(۳)

هاولاتی نمره‌به‌خش

پروسیسی چاودیریکردنی سیستمیکی سیاسی بیناکراو له‌سه‌ر دیموکراسی ناتوانیت ئامانجه‌کانی خوی بییکییت به‌بی ئاماده‌بوونی به‌هیزی هاولاتی‌ه‌کی «وریا» و «ره‌خنه‌گر». به‌لام به‌ته‌نها ئه‌م دوو ره‌هه‌نده‌ش به‌سنین بۆئه‌وه‌ی دیموکراسییه‌ک بتوانیت به‌شیوه‌یه‌کی ته‌ندروستانه ژیا‌نی گشتی کۆمه‌لگه‌یه‌ک پیکبختات و دریزه به ته‌مه‌نی خوییدات. به‌بی ره‌هه‌ندی سییه‌می هاولاتی (که ئیمه لی‌ره‌دا ناویده‌نیین هاولاتی نمره‌به‌خش)، کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتیک ده‌بی‌ت به کۆمه‌لگه‌ی شه‌ره جنیو، ده‌مه‌قالی، هاوارکردن، ده‌نگه‌ده‌نگ، فه‌رتنه‌ی سه‌ر ته‌له‌فزیۆنه‌کان، ئاژاوه‌ی ناو رادیۆکان، پیپۆرتاژی نیو پۆژنامه‌کان، به‌بی ئه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌مانه بتوانن ده‌ستکاری پیگه‌کان بکه‌ن، گۆپانکاری ستراکتۆرال دروستبکه‌ن و ئاپاسته‌ی شته‌کان بگۆپن.

سیستمی دیموکراتی زیندوو هه‌میشه له‌لایه‌ن کۆمه‌لگه‌یه‌که‌وه چاودیریده‌کریت که هه‌موو جومگه‌کانی به‌رده‌وامده‌خاته نیو کرده‌ی «هه‌لسه‌نگاندن» و «نمره‌به‌خشین» هه‌وه. هه‌لسه‌نگاندن بریتیه له پشکنینی بیناکراو له‌سه‌ر دۆکۆمینت، ته‌کنیک و نمره‌به‌خشین. هه‌ر

نمره یه ک که به نه کته ریځ، ده زگایه ک، ئورگانیک، خزمه تگوزاریه ک، گروپیک، حیزیک ده به خشریت ده بیت چەندین به لگه ی به هیژ، بابته ی و وردی له پشته وه بیت. بیهوده نییه که له دیموکراسییه گه وره کانی وهک نه وروپا و نه مریکای باکوردا هه زاران ده زگای تایبته به هه لسه نگاندن و نمره به خشین دامه زاون و پوژانه چاودیږی ولاته کانیان ده کەن و له پږگای نمره کانیانه وه ئاراسته ی پووداوه کان ده گوږن.

کرده ی هه لسه نگاندن و نمره به خشین له دوو ئاستدا جیبه جیده کریت. له ئاستی ده زگا و له ئاستی هاوالاتی ئاساییشدا. له هه ریه کیځک له م دوو ئاسته دا (ده زگا/هاوالاتی) چەندین چوارچیوه ی یاسایی و میتودۆلۆژی هه ن و ده بیت کاریان له سه ر بکریت و هه ر کرده یه ک بکه ویتته ده ره وه ی نه م چوارچیوانه وه نه بایه خی یاساییده بیت نه بایه خی میتودۆلۆژی. بیگومان نه وه ی ئیمه لیږه دا کاری له سه ر ده کهین چۆنییه تی دروستکردنی هاوالاتی ئاسایی وهک هه لسه نگینه ری پیشه یی نییه؛ چونکه هه رگیز ناتوانین کۆی کۆمه لگه یه ک له سه ر بنه ما یاسایی و میتودۆلۆژیه کان بکهین به هه لسه نگینه ر و ته نانه ت له دیموکراسییه گه وره کانیشدا شتیکی وا به شیځه له موسته حیل. نه وه ی ئیمه کاری له سه ر ده کهین، ئاماده یی هاوالاتیه کی وریا و په خنه گر و نمره به خشه له ئاسته گشتیه کاندای.

بۆ دووباره نه کردنه وه ی کۆمه لگه ی ئاژاوه، کۆمه لگه ی هاش و هوش، کۆمه لگه ی جه نجالی دروست وهک نه وه ی که ئیستا له جیهانی عه ره بیدا پوده دات (تا ده توانی هاواریکه، جنیو به به رامبه ره کهت بده، له سه ر ته له فزیۆن هه ره شه ی لیځکه، ته نانه ت ده مانچه ی لیډه ریښه، جنیو به کۆری باوکی بده،....)، له دیموکراسی کوردیدا ده بیت هاوالاتیان هه لومه رگی بابته تیانه ی نمره به خشین ئاماده بکهن، به ومانایه ی که

چەند مەودای نیوان هەمان پرۆژە و هەمان واقع در یژببیتەوه هیئەدەش
نمرە ی نزمی پیدە بە خشریت و گەر سیستەمی دیموکراتیکی کوردی
پینگەشتوشبیت، ئەم نمرە نزمە دەتوانیت نوخە ی دەسەلات ناچار بە
برپاری سەخت بکات، بە هەلۆەشانەوه ی حکومەتیشەوه .

پروپەری دووہەمی هەلسەنگاندن و نمرە بە خشین بریتە لە
چاودیری کردنی پە یوہندیەکانی نیوان ئەو «ئامانج»انە ی کە نوخە ی
دەسەلات دەستنیشانیا ندەکات. گەر ئەم ئامانجانە لە نیو یە کە یەکی
هاوئاہەنگدانە بن دواتر نە ک هەر بە دینایەن بە لکو قەیرانی گەرەش
دروستەدە کەن. بۆنمۆنە: کاتی ک نوخە ی دەسەلات یەکی ک لە ئامانجە
سەرەکیەکانی دەکات بە بەرتەسک کردنەوه ی مەودای نیوان چینی
خوارەوه ی کۆمەلگە و چینی سەرەوه ی کۆمەلگە، بە لام لە هەمانکاتدا
ئامانجیکی دیکە ی بریتە لە دروست کردنی بازاریکی ئازاد کە تیایدا داہاتی
سالانە ی کە سیکی سەرەوه ی کۆمەلگە دەتوانیت بە پادە یە ک
بەرزببیتەوه (پینج سەد ہزار دۆلار) کە یە کسانبیت بە داہاتی چل و یە ک
سالی کە سیکی دیکە خوارەوه ی کۆمەلگە (دوانزہ ہزار دۆلار لە
سالی کدا). واتە داہاتی تەنہا یە ک سالی کوردیکی سەرەوه ی کۆمەلگە
یە کسانە بە داہاتی چل و یە ک سالی کوردیکی دیکە ی خوارەوه ی
کۆمەلگە! لە بازارە ئازادەکاندا گەر تەمەنی هاوالاتیە ک ہەشتا سال بیت،
یە ک سال کار کردنی کوردیکی سەرەوه ی کۆمەلگە یە کساندە بیت بە نیوہ ی
تەمەنی کوردیکی دیکە! لە سیستەمیکی دیموکراتیکدا، کۆمەلگە ی وشیار
و پەخنە گر بە وردی چاودیری ئەو لی کدزییە لە نیوان ئامانجەکانی نوخە ی
دەسەلاتدا دەکات و پاشان هەلیدەسەنگینیت و نزمترین نمرە ی
پیدە بە خشیت.

پووبه‌ری سییه‌می هه‌لسه‌نگادن و نمره‌به‌خشین بریتیه له ئاماده‌کردنی ئامانجه‌کان به‌پیی ئه‌و که‌ره‌سه و تواناییانه‌ی که له‌به‌رده‌ستدان. کاتی‌ک که نوخبه‌ی سیاسی کوردی گه‌رانه‌وه‌ی که‌رکوک بۆ‌سه‌ر کوردستان ده‌کات به‌یه‌کی‌ک له ئامانجه‌سه‌ره‌کییه‌کانی ماوه‌ی ئه‌و چوار ساله‌ی که ده‌نگی پێ‌ده‌دری‌ت، کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی وریا و په‌خنه‌گر مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه که به‌وردی ئه‌م ئامانجه‌هه‌لبسه‌نگی‌نیت و بزانی‌ت تا چه‌ند، له‌سه‌ر ئاستی واقع، ئه‌م نوخبه‌یه‌خواه‌نی هه‌موو ئه‌و که‌ره‌سانه‌یه که پرێ‌گای پێ‌ده‌ده‌ن هه‌ر به‌پاستی که‌رکوک بگه‌رپێ‌ته‌وه‌سه‌ر کوردستان. واته به‌راورد‌کردنی ئامانجه‌کان به که‌ره‌سه‌کان، خوین‌دنه‌وه‌ی ئامانجه‌کان له‌پرێ‌گای که‌ره‌سه‌کانه‌وه، بریاردان له‌سه‌ر ئامانجه‌کان له‌تاقیکردنه‌وه‌ی که‌ره‌سه‌کانه‌وه کاریکی ئاسایی و هه‌میشه‌یی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نییه. به‌بی پشکنینی که‌ره‌سه‌کان، به‌بی ورد‌کردنه‌وه‌ی تواناکان، هه‌ر حیزبی‌ک ده‌توانی‌ت سه‌دان ئامانجی جوان بخاته به‌رنامه‌کانییه‌وه و له دنیای تیۆریدا کوردستان بکات به به‌هه‌شت. ئه‌و کۆمه‌لگه‌یه‌ی که‌ره‌سه‌کان و تواناکان هه‌لناسه‌نگی‌نیت، ده‌بی‌ت به‌باپه‌تی یاریپێ‌کردن و ده‌ستاوده‌ستپێ‌کردن له‌لایه‌ن نوخبه‌ی ده‌سه‌لاته‌وه.

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی له‌به‌رامبه‌ر نوخبه‌ی سیاسی کوردیدا، هاو‌لاتیانی

کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ده‌بی‌ت هه‌میشه‌خواه‌نی ئه‌م شه‌ش پرسیاره‌بن:

- چی: له‌سه‌ر چ پرۆژه‌یه‌ک قسه‌ده‌که‌ین؟
- کێ: کێن ئه‌و ئه‌کته‌رانه‌ی که ئه‌و پرۆژه‌یه‌جێ‌به‌جێ ده‌که‌ن؟
- چۆن: چۆن پرۆژه‌که‌ جێ‌به‌جێ‌ده‌کری‌ت؟
- کوێ: له‌کوێدا پرۆژه‌که‌ جێ‌به‌جێ‌ده‌کری‌ت؟
- که‌ی: که‌ی پرۆژه‌که‌ جێ‌به‌جێ‌ده‌کری‌ت؟

● له بهرچي: له بهرچي پر وژه که جيبه جیده کړیت؟.

هر کومه لگه یه ک فیری نه وه بېیت که به رده وام و له سره هموو
 جومگه کان نوڅبه ی دسه لات رابکیشیتته نیو هو له کانی تاقیکردنه وه ی نه م
 شه ش پرسیاره وه، ده توانین بلین چانسی پاریزگار یکردن له
 دیموکراسییه کی ته ندروست به شیوه یه کی گرنګ به رزده کاته وه. به
 ناراسته ی پیچه وانه شدا، له ناماده نه بوونی نه م پراکتیکه دا، گه رانه وه بو
 دیکاتوریه ت، توتالیتاریزم، سته مکاری گریمانه یه کی هه میشه
 ناماده ده بیت!.

بەشى سىيەم

كىن ئەوانەى چاودىرىى ديموكراسى دەكەن؟

ئەكتەرى يەكەم: بزوتنەو كۆمەلایەتییە نوئیەكان.

ئەكتەرى دووہم: ئىنتەرنىت و تۆرە كۆمەلایەتییەكان.

ئەكتەرى سىيەم: گروپى تايىبەتمەندە جياوازەكان.

له لاپه‌ره‌کانی سه‌ره‌وه‌دا تیگه‌شتین له‌وه‌ی که دیموکراسییه‌کی ته‌ندروست به‌بێ هه‌ر سێ میکانیزمی «وریابوون/ په‌خنه‌گرتن/ نمره‌به‌خشین» ناتوانیت درێژه به‌ته‌مه‌نی خۆی بدات و له ئاماده‌نه‌بوونی ئه‌م سێ میکانیزمه‌دا ده‌کریت به‌ئاسانی سه‌ری له‌ تۆتالیتاریزم یان دیکتاتۆریه‌ته‌وه‌ ده‌ربجیت. ئیستا کاتی ئه‌وه‌هاتوه‌ که تیگه‌ین له‌وه‌ی کین ئه‌وانه‌ی چاودێری دیموکراسی ده‌که‌ن؟ کین ئه‌وانه‌ی که په‌یامی درێژه‌دان به‌ میژووی دیموکراسی له‌ ئه‌ستۆی خۆیان ده‌گرن؟.

چه‌ند دیموکراسی له‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی ئالۆزدا و وه‌ک پرۆسیسیکی ئالۆز خۆی به‌دیپینیت، هینده‌ش په‌وتی چاودێریکردنی دیموکراسی ئالۆزه‌بیست. چه‌ند دیموکراسی پووبه‌ره‌کانی خۆده‌رخستنی له‌ «موفرده» وه‌ بکات به‌ «جه‌مع»، هینده‌ش په‌وتی چاودێریکردنی دابه‌شده‌بیست. دیموکراسی هیلکی درێژبووه‌وه‌ به‌نیو میژوودا نییه‌، به‌لکو ئه‌و جیهانه‌ ئالۆزیه‌ که تیایدا چه‌ندین هیلکی به‌کتر بر، چه‌ندین لیکدری، چه‌ندین پارادوکس به‌یه‌کده‌گن. له‌ هه‌لومه‌رجیکی ئاوادا، ئه‌کته‌ره‌کانی چاودێریکردنی دیموکراسی ته‌نها ئه‌گه‌ریکیان له‌به‌رده‌ستدایه‌ که بریتیه‌ له‌ ده‌رکه‌وتن له‌ ئاستی «فره‌یی»دا. چه‌ند پراکتیککردنی دیموکراسی «فره‌» بیست هینده‌ش ئه‌کته‌ره‌کانی چاودێریکردنی فره‌ده‌بن.

له‌ سه‌ده‌کانی رابردوودا دوو ئه‌کته‌ری به‌هێز چاودێری دیموکراسییان کردوه‌ و هه‌نگاو به‌ هه‌نگاو هاوپه‌یه‌تیان کردوه‌. ئه‌کته‌ری به‌که‌م بریتیبووه‌ له‌ میمبه‌ر. میمبه‌ری شاعیران، په‌رله‌مانتاره‌کان، مه‌لا و قه‌شه‌کان، سیاسییه‌کان. میمبه‌ر واته‌ شوینی وتاردان، ئه‌و پانتاییه‌ی که ئه‌کته‌ریک تیایدا ده‌رده‌که‌ویت و پووبه‌پووی جه‌ماوه‌ریک گوزارشت له‌ بۆچونه‌کانی له‌کات. ئه‌م چوارچێوه‌یه‌ له‌ هاوپه‌یه‌تی دیموکراسی هه‌ر له‌ سه‌رده‌می

دیموكراسى ئىغرىقيه كانه وه ئامادهى هه بووه و تا ئىستاش بهرده وامه .
 ئەكتەرى دووهه مېش برىتیه له قه له م. مېژووى قه له م و مېژووى دیموكراسى
 پىكه وه لكاون. قه له م هه رگیز نه یهیشتووه دیموكراسى به ئاسودهى
 بخه ویت، هه مېشه تیگه یاندووه له وهى كه نه و لیڤهیه بو چاودیرىکردنى و
 سه ده له دواى سه ده گه شهى به م پۆله جه وهه ریهى خوى داوه .

به لام له سه ره تاكانى سه دهى بیست و یه كه وه، به تایبه تی پاش سه ر
 هه لدانى ئینته رنیت به رپژه یه كى فراوان، پاش ده ركه وتنى به هیڤى
 بزوتنه وه تازه كۆمه لایه تییه كان، پاش دروستبوونى ئازانسه كانى
 نمره به خشین، ئیتر نه و دنیا یه كۆتایى پیدیه یت كه به ته نها مېمبه ر و قه له م
 چاودیرى دیموكراسیان ده كرد. ئیتر نه و دنیا یه كۆتایى پیدیه یت كه به ته نها
 رپپورتاژه كانى نیو یۆرك تایمز یان لۆمۆند كۆتایى به ژیانى ده سه لاتدارىك
 ده هینا و ژیانیان به ده سه لاتدارىكى دىكه ده به خشى .

كۆتایى نه م دنیا كلاسیكه و سه ره هه لدانى دنیاى نوئى، له پال هاوالاتى
 وریا و په خنه گر و نمره به خشدا (كه له به شه كانى رابردوودا به وردى
 باسمانكرد) چه ندین ئەكتەرى نوئى چاودیرىکردنى دیموكراسى به ئیمه
 ده ناسینیت و ئیمه له م تووژینه وهیه دا ته نها ئاماژه به سى ئەكتەرى
 سه ره كى ده كه ین. بیگومان ده كرىت لیسته كه دريژبكه ینه وه، به لام پیمانوايه
 نه م سى ئەكتەره (له گه ل هاوالاتى وریا و په خنه گر و نمره به خشدا)
 به شیوه یه كى گشتى گوزارشت له چوارچىوه گشتیه كه ده كه ن و تیشك
 خستنه سه ریان رپگامانپیدیه دات له خودى پرۆسیسه كه تیگه ین.

ئەكتەرى یه كه م: بزوتنه وه كۆمه لایه تییه نوئیه كان.

ئەكتەرى دووهه م: ئینته رنیت و تۆره كۆمه لایه تییه كان.

ئەكتەرى سییه م: گروپى تایبه تمه نده جیاوازه كان.

(1)

بزوتنه وهی کۆمه لایه تی چیه ؟ له چی هه لومه رجی کدا دروست ده بیته ؟ کۆ
 دروستیده کات ؟ به چی گرد بوونه وهیه کی مروفه کان ده و تریته بزوتنه وهی
 کۆمه لایه تی ؟ په هه نده کانی بزوتنه وهی کۆمه لایه تی کلاسیکی کامانه ن ؟

له کويډا و چوڼ و کهی بزوتنه وهی کؤمه لایه تی نوی، له بزوتنه وهی کؤمه لایه تی کلاسیکی جیاده بیته وه؟ چوڼ، کهی، به چی و له چ ریځایه که وه بزوتنه وه کؤمه لایه تییه نوییه کان ده توان چاودیږی دیموکراسی بکه ن؟ کوردستان له کوی بزوتنه وه کؤمه لایه تییه نوییه کاندایه؟ دیموکراسی کوردی چوڼ ده توانیت له گهل سهره لدان و کارابوونی ئەم بزوتنه وه کؤمه لایه تییه نوییه ده مامه له بکات؟ ئەم پرسیارانه کوی ئەو چوارچیوه «ئیشکالییه» پیکده هیڼن که ږووبه ری لیکدانه وه کانی ئەم بابه ته ن و سهره تا له پیناسه کردنی بزوتنه وهی کؤمه لایه تییه وه ده ستيډه که یڼ.

بزوتنه وهی کؤمه لایه تی ناسایی (کلاسیکی) بریتیه له کوی هه موو ئەو دؤخانه ی که گروپیک له مروقه کان پیکه وه کؤده کاته وه و پیکه وه ده یانجولینیت و له سهر چه ند شیوازیکی دیاریکراو رهفتاریانیډه کات. ئامانجی ئەم بزوتنه وه کؤمه لایه تیانه بریتیه له گوماندروستکردن له سهر رهه نديک له رهه نده کان یان ته وای په هه نده کانی سیسته میکی کؤمه لایه تی/سیاسی و پاشان هه لوه شان وهی و دواتر گوږینی بو سیسته میکی دیکه. ستراکتوری بزوتنه وهی کؤمه لایه تی له سهر به های هاوبه ش و هاریکاری هاوبه ش خو ی بیناده کات و له کات و شوینی پیوستدا و له پیناوی مه سه له چاره نوسسازه کان و پرسه بالا کاندای خو ی «ته عبئه /مؤبیلیزه» ده کات؛ ئەمه ش له ریځای چه ندين چوارچیوهی جیاوازی ناره زاییده برپینه وه. لیږه وه بزوتنه وهی کؤمه لایه تی ده بیته به هه لگری ئەم گریمانانه ی خواره وه:

• پرۆژه‌ی کۆمه‌لگه‌یی:

ئەندامانی بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هه‌موو ئەو که‌سانه‌ن که‌ خاوه‌نی پرۆژه‌یه‌کی هاوبه‌شن و له‌پیناوی به‌دییه‌نانیدا «ئەدقی‌رسی‌ر/خه‌سم» ی‌کیان هه‌یه و ململانیی له‌گه‌ڵدا ده‌که‌ن. ئەم «ئەدقی‌رسی‌ر/خه‌سم» هه‌روه‌ک ده‌کریت خاوه‌ن کارێک بێت، ئاواش ده‌کریت ده‌زگایه‌ک یان ده‌سه‌لاتی سیاسی بێت. چه‌ند درۆیه‌کی گه‌وره‌یه‌ که‌ ده‌وتریت بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ده‌ستوه‌رناداته‌ کاروباری سیاسیه‌یه‌وه‌!، نه‌ک هه‌رد ده‌ستیتۆه‌رده‌دات به‌لکو به‌ پۆح و لاشه‌یشیدا ده‌چیته‌ خواره‌وه‌ و ئیسقان به‌ ئیسقانی تیکه‌لی ده‌بیت.

• هاریکاری له‌نیوان ئەندامه‌کانیدا:

ئەندامانی بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، له‌پێگای هه‌ستکردن به‌ ئینتیمایه‌کی هاوبه‌شه‌وه‌، په‌یوه‌ندییه‌کی دامه‌زراو له‌سه‌ر هاریکاری (سۆلیداریتی) به‌یه‌کیانه‌وه‌ ده‌به‌ستیت‌وه‌. له‌ساته‌وه‌خته‌ پێویسته‌کاندا به‌ده‌میه‌کتریه‌وه‌ دین و وه‌لامی پێداویستییه‌کانی یه‌کتری ده‌ده‌نه‌وه‌. له‌ سیبه‌ری میکانیزمی هاریکاریدا، ئەندامانی بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی زۆر به‌ ئاسانی ده‌توانن، له‌ کاته‌ پێویسته‌کاندا، «ته‌عبئه‌ی» خۆیان‌بکه‌ن و پێکه‌وه‌ کۆبینه‌وه‌. بێگومان بۆئه‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی بتوانیت درێژه‌ به‌ ته‌مه‌نی خۆی‌بدات، پێویسته‌ چه‌ندین چرکه‌ساتی تایبه‌تی جۆش‌دراو بۆ کۆبوونه‌وه‌ و به‌یه‌که‌گه‌شتنی ئەندامه‌کانی دروست‌بکات. به‌بێ چرکه‌ساتی جۆش‌دراو بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی ناتوانیت له‌ مه‌یدانه‌که‌دا بمینیت‌وه‌.

• کهرسهکانی خۆرځخستن و کار:

چوارچيۆهکانی نارهزایدهربړینی بزوتنهوهیهکی کۆمهلایهتی ههمهجوړ و
فرهن: واژوکردنی بهیاننامه، مانگرتنی گشتی، مانگرتن له خواردن،
یاخیبوونی مهدهنی، داگیرکردنی شوینی گشتی، داگیرکردنی هیلی
سهرهکی گواستنهوه، لافیتته ههلواسین، دهرکهوتن لهسهر شاشه
تهلهفزیونهکان، بلاوکردنهوهی وتار له پوژنامهکاندا، رځخستن گهوره
تۆره کۆمهلایهتییهکانی وهک فهیسبوک، هتد. بیگومان ههریهکیک له
پووبهراڼه سیسته می رځخستن دامةزراو لهسهر کوډی تاییهتی ههیه و
برپاره بزوتنهوهی کۆمهلایهتی دهسته موی کردن.

لیږهوه سهرکهوتنی بزوتنهوهیهکی کۆمهلایهتی راستهوخو دهلکیت به
توانایی «تهعبئه» کردنی جهماوهرهوه، دهلکیت به توانایی کوکردنهوه و
هاندان و بهکارهینانی جهماوهر لهپیناوی بهرگریکردن له ههلویت و
بهژدهوندییه هاوبهشهکانی ئەندامانی بزوتنهوهکهدا. بزوتنهوهی
کۆمهلایهتی کلاسیکی له ئاستیکی تهواو بهرزدا رځخراوه و له ئان و
ساتیکدا دهتوانیت زۆربهی ئەندامهکانی برژینیتته سهر شهقامهکان.

بیگومان ئیمه بهتهنها بزوتنهوهیهکی کۆمهلایهتیمان نییه، بهلکو
چهندین بزوتنهوهی کۆمهلایهتیمان ههیه. سهدهی نۆزده و بیست مهیدانی
سهرههلدانی دهیان بزوتنهوهی گهورهی کۆمهلایهتی تهمن دريژبوون،
بهتاییهتی له ولاته پيشهسازیهکاندا. له کوتاییهکانی سهدهی
بیسته میشدا چهندین چوارچيۆه دیکهی بزوتنهوهی کۆمهلایهتی نوئ
سهریانههلدا که کهمتر ماتریالیستبوون و زیاتر لهسهر بههاکان
کاریاندهکرد. ئەم بزوتنهوه کۆمهلایهتییه نوپیاڼه لهبری خوبیناکردن
لهسهر شوناسی چین به مانا مارکسیهکهی هاتن و خویان لهسهر بنهمای

ئىنتىما بۆ گروپىكى كۆمه‌لايه‌تى بىناکرد، وه‌ك له‌م نمونانه‌ى خواره‌وه‌دا تىبىنىده‌كه‌ين.

● بزوتنه‌وه‌ى فيمىنىست:

راسته له‌ دوا چاره‌كه‌ سه‌ده‌ى بيسته‌مدا بزوتنه‌وه‌ فيمىنىسته‌كان به‌و په‌رى ه‌يزه‌وه‌ ده‌رده‌كه‌ون و خۆيان به‌سه‌ر كىلگه‌ جياوازه‌كاندا فه‌رده‌كه‌ن، به‌لام ئه‌وه‌ش راسته‌ كه‌ ره‌گورپيشه‌كانى ئه‌م بزوتنه‌وانه‌ ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ سه‌رده‌مى شو‌رشى فه‌ره‌نسى، به‌تايبه‌تى له‌ ساته‌وه‌ختى جاپنامه‌ى مافه‌كانى مرو‌فه‌وه‌؛ كه‌ ئىشكالييه‌تى يه‌كسانى نىوان ژن و پياو وه‌ك ده‌رهاويشته‌يه‌كى گرنگ تىبىنىده‌كريت. هه‌ر له‌و ساته‌وه‌خته‌وه‌، فه‌ره‌نسا، به‌ريتانيا، ئه‌مه‌ريكا و چه‌ندىن ولا‌تى دىكه‌ى پيشه‌سازى ده‌بن به‌ مه‌يدانى سه‌ره‌ل‌دانى گفتوگۆى به‌ه‌يز له‌سه‌ر يه‌كسانى نىوان ژن و پياو. له‌ شه‌سته‌كانى سه‌ده‌ى رابردوودا ويلايه‌ته‌ يه‌كگرتووه‌كانى ئه‌مه‌ريكا ده‌بىت به‌ پروبه‌رى سه‌ره‌ل‌دانى بزوتنه‌وه‌يه‌كى كاراى كۆمه‌لايه‌تى به‌ناوى «بزوتنه‌وه‌ى ئازادىخوازى ژنان»، كه‌ ده‌كريت وه‌ك يه‌كىك له‌ ده‌ركه‌وته‌ هه‌ره‌ تونده‌كانى بزوتنه‌وه‌ى فيمىنىست بناسي‌نریت. هه‌روه‌ها له‌سه‌ره‌تاي حه‌فتاكانى سه‌ده‌ى رابردوودا و له‌ فه‌ره‌نسادا بزوتنه‌وه‌يه‌كى دىكه‌ى رادىكالى فيمىنىست به‌هه‌مان ناوه‌وه‌ (بزوتنه‌وه‌ى ئازادىخوازى ژنان) له‌دايكه‌ده‌بىت. ئامانجه‌ سه‌ره‌كويه‌كانى ئه‌م بزوتنه‌وانه‌ برىتين له‌: يه‌كسانى كار و موچه‌ له‌نىوان ژن و پياودا، مافى كۆنترۆلكردنى لاشه‌ى ژنان له‌لايه‌ن ژنان خۆيانه‌وه‌، ململانى دژ به‌ لاقه‌كردن، مافى له‌باربردنى منال، مافى به‌كاره‌ينانى حه‌بى مه‌نع، ململانى دژ به‌ ناچاركردنى ئافره‌ت به‌ شوكردن، تىكۆشان له‌پىناوى به‌ده‌سته‌ينانى پۆستى سياسى، هتد.

• بزوتنه وهی په شپږسته کان:

ئهم بزوتنه وهی هـیچ په یوه نـدیـه کی به مـلـمـلـانـیـی چـیـنـه
کومه لایه تییه کانه وه نییه و له دهره وهی کارل مارکس خوی پیکده خات.
ئامانجی سهره کی ئهم بزوتنه وهی بریتیه له سرپینه وهی ئهو جیاکارییه
سهخت و زه بروزه نـگـاویـه ی که له نیوان په شپږسته کان و سپیپسته کاند
ده کریت. چـنـد ئهم بزوتنه وهی سهرکه وتوبیت له کور تکرده وهی مه و دای
نیوان سپیپسته کان و په شپږسته کاند، هیڅدهش له به دیهینانی
ئامانجه کانی نزیکه بیته وه. ئهم بزوتنه وهی سهره تا له ئهمریکا دا
سهره لده دات و پاشان به ولاتانی پوژئاوادا بلاوده بیته وه.

• بزوتنه وهی په راویز خراوه کان:

له کومه لگه پوژئاواییه کاند پرسى «که وتنه سهر شه قام» یاخود
له ده ستدانی کار که له زوره ی دوخه کاند به کسانه به له ده ستدانی مال و
پاشان هـلـود شـانـه وهی خیزان و دواتر له ده ستدانی هـمـو و شـتـیک و که وتنه
سهر شه قام، بو یه ک ساتیش بیده نـگـنـابـیت. ئهم پرسه هـمـیـشه ئاماده یه،
هـمـیـشه لیـره یه و پوژ له دواى پوژ له زیاد بووندا یه. ئهوانهش که ده که ونه
سهر شه قام سهر به هـمـو و کـاتـیـگـوریـه کومه لایه تییه کانس. هر له
موسیقاریکه وه بیگره تاده گاته کریکاریک، هر له کادریکی بالاوه بیگره
تاده گاته قاپشوریک، پیکه وه له به رده م گریمانه ی که وتنه سهر شه قام،
که یه کسانه به دوور خستنه وه و که وتنه په راویزه کانی ژیانى کومه لایه تی.
له هـلـومـه ر جیـکـی ئاوادایه که ولاتانی پوژئاو دهن به سهرزه مینی دهیان
بزوتنه وهی گهره ی کومه لایه تی که ئامانجی سهره کیان بریتیه له
به رگریکردن له مافه کانی هـمـو و ئهـوانـه ی که ده چنه خانه
په راویزیکراوه کانه وه. ئهم بزوتنه وانه به هیزن و ده توانن کاریگری به سهر

نوخبه‌ی ده‌سه‌لات و ته‌نانه‌ت ته‌واوی کۆمه‌لگه‌شه‌وه دابنن، بئگومان کاریگه‌ری دانان مانای چاره‌سه‌رکردنی رادیکالانه‌ی ته‌واوی کیشه‌که‌نییه، به‌لکو ده‌رکردنی یاسا و پئیداگرتن له‌سه‌ر جیبه‌جی‌کردنی هه‌موو ئه‌و پرۆژانه‌ی که له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌م کاتیگۆرییه کۆمه‌لایه‌تییه‌دان.

• بزوتنه‌وه‌ی کۆچبه‌ران:

له‌دوای جه‌نگی جیهانی دووه‌مه‌وه و به‌تایبه‌تی له‌حه‌فتاکانی سه‌دی رابردووه‌وه، له‌ولاتانی ئه‌وروپادا و له‌ئاستی جیاوازا، چه‌ندین بزوتنه‌وه‌ی کۆچبه‌ران له‌دایکه‌ده‌بن. ئامانجی سه‌ره‌کی ئه‌م بزوتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه‌انه بریتیه له‌مملانی له‌گه‌ڵ راسیزمدا. راسیزمیک که‌که‌سی کۆچبه‌ر ده‌کات به‌نیشانه و راسته‌وخۆ ده‌بی‌یکت. له‌م راسیزمدا کۆچبه‌ر وه‌ک سه‌رچاوه‌ی هه‌موو کاره‌ساته‌کان، قه‌یرانه‌کان، مه‌ترسییه‌کان، درنده‌یییه‌کان، له‌ده‌ستدانه‌کان و تاوانه‌کان ده‌ست‌نیشاندە‌کری‌ت. له‌به‌رامبه‌ر راسیزمیک له‌م شیوه‌دایه که بزوتنه‌وه‌ی کۆچبه‌ران ده‌توانی‌ت، بۆنمونه له‌ولاتیکی وه‌ک فه‌ره‌نسادا، زیاتر له‌سه‌د هه‌زار هاوالاتی بێنیته سه‌ر شه‌قامه‌کان و گورزی سه‌خت له‌بناغه دامه‌زراوه‌که‌ی راسیزم بدات. تراژیدیای کۆچبه‌ران له‌وه‌دایه که له‌هه‌ر ساته‌وه‌ختیکی هه‌لبژاردنه‌کاندا، به‌بێ خواستی خۆیان، ده‌بن به‌بابه‌تی پۆژ، به‌تایبه‌تی لای راسپه‌روه‌کان که ده‌یانه‌وی‌ت ئه‌ژدیهایه‌ک، دیوێک له‌که‌سی کۆچبه‌ر دروستبکه‌ن؛ دیوێک که له‌هه‌ر ساتیکدا ده‌توانی‌ت په‌لاماری ئه‌وروپییه‌ک بدات و به‌زیندوویی قوتی بدات. فه‌ره‌نسییه‌کی لادی که ته‌نها له‌ته‌له‌فزیۆندا کۆچبه‌ری بینیه‌وه، له‌به‌رامبه‌ر وینه‌یه‌کی له‌م شیوه‌یه‌دا، زراوی ده‌توقی و ته‌نها و ته‌نها راسپه‌روه‌کان وه‌ک فریادپه‌رس ده‌بینی‌ت و ناچار ده‌نگیان پێ‌ده‌دات. لی‌ره‌وه ئه‌رکی بزوتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان چه‌ند هینده‌یتر سه‌خت و ئالۆزتر ده‌بی‌ت.

• بزوتنه وهی ژینگه پارړزی:

له سهره تاي حهفتاكانی سده دی پابردووه تا ئیستا و له سهر ئاستی جیهان سهدان بزوتنه وهی کومه لایه تی ژینگه پارړز دروستبوون و له چهندين ولاتدا خویان وهرگیپراوه ته سهر حزبی سیاسی. ئامانجه کانی سهره کی ئه م بزوتنه وانه بریتین له بهرگریکردن له ژینگه، گه شه کردنی کومه لگه کان له سهر بنه مای سهرچاوه سروشتیه کان، داهینانی سهرچاوه ی وزه ی به دیل. به لام به پیی گه شه کردنی فیکری و سیاسی ئه م بزوتنه وه کومه لایه تیپانه، ئه و ئامانجانان ش گه شه ده کهن، بونمونه له ئیستادا بهرگریکردن له وکسانه ی که هیچ مافیکی په نابهریتیان پینادریت و به بی «وهره قه» ناوبانگیان دهرکردووه بووه به به شیکی دانه پراو له ئامانجه کانیان، ههر وهک بهرگریکردن له هومؤسیکسیواله کان به شیکی گرنگه له بهرنامه کانیان.

• بزوتنه وهی ئه لته ر گلؤبالیزه یشن:

میژووی ئه م بزوتنه وهیه ده گه پیتته وه بو هه شتاکانی سده دی بیسته م، به تاییه تی ئه و کاتانه ی که سهدان هزار مروقی ئه وروپی و ئه مه ریکی، دژ به قه رزارکردنی له راده به دهری ولاتانی جیهانی سییه م له لایه ن بانکی نیوده وله تیپه وه، خویان «ته عبئی» ده کهن و دهرپژینه سهر شه قامه کان. له گه ل سهره لدانی جیهانگیریدا (گلؤبالیزه یشن)، که بناغه سهره کییه که ی بریتیه له تهماشاکردنی جیهان وهک بازارپکی گه وره، ئه م بزوتنه وهیه زور به هیژتر له جارن خوی پیکده خات و بانگه شه بو جیهانگیرییه کی دیکه ی جیاوازده کات. جیهانگیرییه کی بیناکراو له سهر دادپه روهی کومه لایه تی و به ها مروییه کان. له م جیهانگیرییه نوییه دا پروسیسی گه شه کردن به جوریک خوی به دیده هیئت که ده کریت

مروغه‌کان، به‌بێ پیشی‌لکردنی به‌ها سه‌ره‌کیه‌کانیان، پشتیوانی لی‌بکه‌ن، مه‌روه‌ها ده‌زگا گه‌وره جیهانییه‌کانی وه‌ک سندوقی دراوی نی‌وده‌وله‌تی [International Monetary Fund (IMF)] که وه‌ک حکومه‌تی جیهانی نوێ ناسراوه و پێ‌کخراوی بازرگانی جیهانی [World Trade Organization (WTO)] دیموکراتیزه‌بکری‌ن و به‌هه‌موو توانایه‌که‌وه پشتیوانی له‌و وڵاته‌ن بکری‌ت که له‌سه‌ر پێ‌گای گه‌شه‌کردنی ئابوورین.

فره‌یی بزوتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان یه‌کسان نییه به‌ لی‌کچون و هه‌ماهه‌نگیه‌کی ئۆتۆماتیکی له‌نیوانیاندا. به‌پێچه‌وانه‌وه، چه‌ند ئه‌م بزوتنه‌وانه فره‌ جو‌ربن، هی‌نده‌ش ئاماده‌یی گری‌مانه‌ی لی‌کدرژی له‌نیوان ئامانجه‌کانیاندا به‌هێزتر ده‌بی‌ت. ده‌کری‌ت بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی به‌ناوی شه‌ریه‌تی پارێزگاریکردن له‌ ژینگه‌وه، زۆر به‌توندی دژایه‌تی به‌کاره‌ینانی ئۆتۆمۆبیل بکات، به‌لام له‌هه‌مانکاتدا بزوتنه‌وه‌یه‌کی دی‌که به‌ناوی شه‌ریه‌تی کار و پارێزگاریکردن له‌ کری‌کارانه‌وه، به‌توندی به‌رگری له‌ به‌ره‌مه‌ینانی ئۆتۆمۆبیل بکات. واته‌ ئاماده‌یی چه‌ند بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی له‌ پروبه‌ری‌کدا مانای یه‌کی‌تی ئامانج و به‌رنامه و میتۆده‌کانیان نییه، به‌پێچه‌وانه‌وه، مانای ئاماده‌بوونی به‌رگری‌کردنه له‌ به‌رژه‌وه‌ندی جیاواز، خه‌ونی جیاواز و چاوه‌روانی جیاواز.

بزوتنه‌وه کۆمه‌لایه‌تییه نوێیه‌کان، ته‌واو به‌پێچه‌وانه‌ی تیزه‌کانی کارل مارکسه‌وه که پێ‌یوابوو په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌سه‌ر بنه‌مای «نیستی‌غلال» دامه‌زراون، دین و وه‌ک ما‌کس فی‌بهر مامه‌له له‌گه‌ڵ په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌که‌ن؛ به‌ومانایه‌ی په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌شی‌وه‌یه‌کی گشتی له‌سه‌ر بنه‌مای «هه‌یمه‌نه» خۆیان

بيناده کړن. له م پوانگه يه وه ململانې سهره کی ئه وان چيدی له پیناوی دابه شکردنه وهی داهاتدا نییه، به لکو له پیناوی دابه شکردنی دادپه روه رانهی دهسه لاتدایه. بیگومان له نیو ئه م چوارچیوه گشتیه دا ده کریت چندیڼ په گزی ریزپه ر «نیستیسنا» ش بدوژینه وه. واته تابلوک به تهنه یه ک پهنگی نییه، هرچند مۆرکه سهرکیه کی قیبه رییه تا مارکسی.

ئالان تورین، سۆسیؤلۆگی گهره ی فهره نسی، له هفتاکانی سه ده ی رابردووه وه، سی بنه مای سهره کی بو دروستبوونی هر بزوتنه وه یه کی کومه لایه تی، له نیو کومه لگه پوست پیشه سازییه کانداه سنیشانکردووه که ده کریت وه ک چوارچیوه یه کی گشتی و فراوان بو ناسینه وه ی بزوتنه وه یه کی کومه لایه تی به کاربهنرین.

● بنه مای یه که م: شوناس

ئهم بنه مایه پرسیارى «کى ململانې دهکات؟» له خوی دهکات. شوناس بریتیه له و شته ی که گروپیک خوی پی پیناسه دهکات و پاشان له لایه ن به رامبه ره کانیه وه به و «شته وه» ده ناسریتته وه. شوناسه دهسته جه معیه کان ده کریت له سهر بناغه ی پیشه، ئه سلی کومه لایه تی، ته مه ن، سیکس، ئینتیمای ئاینی یان ئیتنی خویان دابه زرینن. ئه ندامانی هر گروپیک وشیارن به و شوناسه ی که خویان به هه لگری ده زانن. واته به بی وشیارى له سهر شوناسی هه لگيراو، گردبوونه وه یه کی به شهرى ئه ستمه بتوانیت خوی وه ربگیړیتته سهر بزوتنه وه یه کی کومه لایه تی.

● بنه مای دووه م: ئوپوزسیون

گهر بنه مای شوناس به پرسیارى «کى ململانې دهکات؟» ده ستیپیکات، بنه مای ئوپوزسیون کار له سهر پرسیارى «کى ململانې ده کریت؟» دهکات. واته به رامبه رى بزوتنه وه ی کومه لایه تی کییه؟ ئالان

تورین پییوایه گردبوونه‌وه‌یه‌کی به‌شهری نابیت به بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی
گه‌رییتو نه‌توانیت ناوی ئه‌و به‌رامبه‌ره‌ی ده‌ستنیشانبکات که هه‌لگری
سیسته‌میکی دیکه له به‌هایه و ئاماده‌یه به‌رگری لیبکات. لی‌ره‌وه ململانی
ده‌بیت به منداللدانی دروستبوونی ئه‌ویتری به‌رامبه‌ر و بیناکاری وشکاری
ئه‌کته‌ره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان.

● بنه‌مای سییه‌م: گشتگیری (تۆتالیتی)

پرسیاری سه‌ره‌کی بنه‌مای سییه‌م بریتیه له «ململانی له
پیناویچیدا؟». دیسانه‌وه تورین پییوایه که بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی
له‌پیناوی کۆنترۆلکردنی ئاراسته‌ی پووداوه گه‌وره‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌کدا
ململانی ده‌کات و ئه‌مه‌ش ناوده‌نیّت دروستکردنی میژوو. کۆنترۆلکردنی
کۆمه‌لگه به‌شیوه‌یه‌کی تۆتال/گشتگیر به‌و مانایه‌ی که بزوتنه‌وه‌ی
کۆمه‌لایه‌تی ده‌یه‌ویت. من پیموایه ئه‌م بنه‌ما تۆرینییه جیگای گفتوگۆیه و
ئه‌سته‌مه که بزوتنه‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی بتوانیت به‌ته‌واوی کۆنترۆلی
کۆمه‌لگه‌یه‌ک بکات و له چرکه‌ساتی کۆنترۆلکردنیشیدا ده‌کریت کاره‌ساتی
گه‌وره دروستبکات. پیموایه له‌هر شوینیکی هیزیکی کۆمه‌لایه‌تی یان
سیاسی هه‌ژمونبکات به‌سه‌ر ته‌واوی پووبه‌ره‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌کدا، له‌و
شوینه‌دا گریمانه‌ی تۆتالیتاریزم و دیکتاتۆریه‌ت ته‌واو به‌هیزه^{۳۰}.
نایا له کوردستاندا بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، به‌و شیوه‌یه‌ی که زانسته
کۆمه‌لایه‌تییه‌کان باسیانکردوه، ئاماده‌یه؟.

من پیموایه له کوردستاندا بزوتنه وهی کۆمه لایه تی کلاسیکیمان نییه .
 واته بزوتنه وهیه ک که له سهر مملانیی چینایه تی به مانا مارکسیه که ی
 خوی پیکهیناییت. کۆمه لگهی کوردی به بی ئه وهی به قوناغی پیشه سازی
 مه زندا تیپه ریپیت، به گوشت و ئیسقانه وه پیناوه ته نیو قوناغی
 جیهانگیریه وه . له م قوناغه دا چهند رهوتی دیموکراسی کوردی
 به ره و پیشه وه بیچیت، هیندهش رهوتی سهره لدانى بزوتنه وه کۆمه لایه تییه
 نوییه کان به ره و پیشه وه دهچیت. له هه لومه رچیکی ئاوادا، ئیمه ده توانین
 سهره تاکانی سهره لدان و ده رکه وتنی شهرمانه ی چوار بزوتنه وه ی
 کۆمه لایه تی کوردی ده ستنیشانیکه ی^{۳۶}.

• یه که م: بزوتنه وه ی ژنان

ئیمه درۆیه کی گه وره ده که یین گه ر پیمانوابیت که بزوتنه وه ی ژنانی
 کوردی له ئاستی بزوتنه وه ی ئازادیخوازی ئه مه ریکی یان فه ره نسیدایه .
 به لام درۆیه کی گه وره تر ده که یین گه ر پیمانوابیت بزوتنه وه ی ئازادیخوازی
 ژنانی کوردی بوونی نییه (وهک به شیکی له پۆشنبیران باسیده که ن). ئه م
 بزوتنه وه یه نه ک هه ر بوونی هه یه، به لکو تا ئاستیکی تیپینیکراو توانای
 ته عبئه کردنی هه موو ئه و که سانه ی هه یه که به رگری له مافی ژنان
 به گشتی و یه کسانى ژن و پیاو به تایبه تی ده که ن.

^{۳۶} خوینهر ئاگادارده که مه وه که کتیبی داهاتومان ته رخانه بو توێژینه وه یه کی مه یدانی
 قول له سهر سی مه یدان: هه لومه رچی ژن له کوردستاندا، نه وه ی نویی کوردستانی
 پاش راپه رپین، شوناسی ئیسلامیه کان له یاده وه ری عه لمانییه کاندای و شوناسی
 عه لمانییه کان له یاده وه ری ئیسلامیه کاندای. بۆیه له ئیستا و ئیره دا ته نها
 سهره داوه کان ده خه یه به رده ست خوینهران و نارپۆینه نیو ورده کارییه کانه وه .

• دووھم: بزوتنەوھى پۆشنېيران

بەھىزتر لە بزوتنەوھى ژنان، پىموايە بزوتنەوھى پۆشنېيرانى كوردى
لە ئاستىكى بەرزتردا تواناي «تەعبئەكردنيان» ھەيە و كايگەرييان
بەسەر چۆنيەتى دروستكردنى برپارەوھە فاكتيكى تېبينيكراوھە. بەشيكي
زۆرى ئەم بزوتنەوھىە لە ھەموو ئەو كەسانە پىكدىت كە دەكرىت بە وردە
پۆشنېير ناويانبەرين؛ بەومانايەى كە ناوى گەورە نين و بەرھەمى
گەورەيان نىيە، بەلام كۆبوونەوھيان لە بزوتنەوھىەكى كۆمەلەيەتيدا
ھىزىكى تايبەتيان پىدەبەخشىت.

• سىيەم: بزوتنەوھى خويندكاران

قەيرانى سەرھەكى بزوتنەوھى خويندكاران برىتيە لە ئىشكالىەتى
حىزىبىوون. واتە بەشيكي زۆر لەو پىكخراوانەى كە برپارە نوينەرايەتى
خەون و خواستەكانى خويندكاران بکەن، لەبناغەدا حىزبين و كار لەسەر
كۆنترۆلكردنى خەون و خواستەكانى خويندكاران دەكەن. لەپەناى ئەم
قەيرانە بەھىزەشدا، ھەستبەوھەدەكەين كە لە ئاستىكى تەواو نزمدا، شتىك
بەناوى بزوتنەوھى خويندكاران ھەيە و ھەولەدەدات لە حىزىبىوون
بىتەدەرەوھە. من دلنيام لەوھى كە لەگەل بەرھەوپيشوچونى ديموكراسيدا،
ئەم پىكخراوانە گەر خويان يەكلایينەكەنەوھە و نەبن بە نوينەرى
پاستەقینەى خويندكاران، لەناودەچن و جىگا بۆ دروستبوونى پىكخراوى
دىكەى بابەتيانە چۆلدەكەن.

• چوارەم: بزوتنەوھى لاوان

بزوتنەوھى لاوانىش ھەلگى ھەمان قەيرانى بزوتنەوھى خويندكارانە و
لە ھەمان قۇناغى ئەودايە و ھەمان گریمانەى ئەويشى لەبەردەستدایە.
لەكاتىكدا دەكرا ئەو ھەزاران ھەزار لاوھە كوردەى كە بەرەلای نىو

کۆلانه کانی جیهانگیری کراون، خویان ریکبخستایه و بزوتنه وهیه کی
کۆمه لایه تی به هیژیان دروستبکردایه، به پیچه وانه وه، ئه وان شه رمنتزین و
لاوازترین بزوتنه وهی کۆمه لایه تین له کوردستاندا، هه رچه ند دلنایام له وهی
که ئه م شه رمنی و حیزیبووونه له داها تودا به رده وامنابیت و گرمانه ی
کارابوونی ئه م بزوتنه وهیه ته و او به هیژه .

ئایا ئه م چه ند دێره به سه بوئه وهی که ئیمه له و چوار بزوتنه وه
کۆمه لایه تی کوردیه تی بگه یین؟ بیگومان نه خێر. ته نها توێژینه وهیه کی
مهیدانی سۆسیۆلۆژی له سه ر هه ردوو ئاستی چۆنایه تی و چه ندایه تی
ریگامانی ددهات که ببین به خاوه نی مه عریفه یه کی بابه تی یانه له سه ر ئه م
بزوتنه وه کۆمه لایه تی یانه و ئه مه ش ئیشکالیه تی سه ره کی ئه م توێژینه وهیه ی
ئیمه نیه . ئه وهی ئیمه به دوایدا ده گه ریین شتیکی دیکه یه که ده کریت
ناوینیین: رۆلی ئه م بزوتنه وه کۆمه لایه تی یانه له چاودێرکردنی
دیموکراسی کوردیدا.

بایه خی سه ره کی بزوتنه وه کۆمه لایه تییه نوێیه کان بو ئه م
توێژینه وهیه ی ئیمه له وه دایه که هه ریه کی که له م بزوتنه وانه (ژنان،
پۆشنبیران، خوێندکاران، لاوان) ده توانن له یه ککاتدا ئه کته ری هه ر سێ
میکانیزمی چاودێرکردنی دیموکراسیین: وریابوون، په خنه گرتن،
نمره به خشین. ئه م بزوتنه وانه هه میشه له سه ریین، وریان، به خه به رن و
به وردی چاودێری جومگه به جومگه ی ئه و نوخبه یه ده که ن که له
ده سه لاتدان. ده کریت لیڤه دا نمونه به ئه و پرۆژه یاسایه بیئینه وه که
په یوه ندی به پرۆژنامه نوسانه وه هه بوو. هه ر له سه ره تای ئه م پرۆژه یه وه،
بزوتنه وه کۆمه لایه تییه کان به گشتی و بزوتنه وه ی پۆشنبیران به تایبه تی،
به و په ری وریاییه وه ئه م پرۆژه یه ی خسته ژێر چاودێریه وه. له قوناغی

دووه‌میشدا ده‌یان ره‌خنه‌ی بابه‌تییه‌ی لیگرت و له‌ قۆناغی سییه‌میشدا نمره‌ی باشی و خراپی پییه‌خشی. له‌ده‌رئه‌نجامدا کاریگه‌ری پاسته‌وخۆی به‌سه‌ر پرۆژه‌که‌وه‌ دانا.

ئه‌م بزوتنه‌وه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌، به‌پیچه‌وانه‌ی بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی کرێکارانه‌وه‌ که‌ له‌ سه‌ده‌ی رابردودا ده‌یوسیت خودی سیسته‌مه‌که‌ هه‌لبوه‌شینیته‌وه‌ و ده‌سه‌لات بگریته‌ ده‌ست، هه‌روه‌ها به‌پیچه‌وانه‌ی حیزبه‌کانی ئۆپۆزیسیۆنه‌وه‌ که‌ ده‌یان‌ه‌وێت به‌ هه‌ر پێگایه‌ک بووه‌ حیزبی ده‌سه‌لاتدار شکسته‌پییێن، ده‌یان‌ه‌وێت چاودێربن به‌سه‌ر ئه‌و نوخبه‌یه‌وه‌ که‌ پیشه‌وه‌ی بگات به‌ ده‌سه‌لات ده‌یان پرۆژه و ئامانجی پیشنیارکردوه‌ و سه‌دان به‌لێنی به‌ هاوڵاتیان داوه‌. چاودێریکردنی ئه‌م نوخبه‌یه‌ به‌مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه‌ که‌ تا چهند پرۆژه‌کانی، به‌لێنه‌کانی جیه‌جیده‌کات و تا چهند مه‌ودای نیوان تیۆری و پراکتیک کورتده‌کاته‌وه‌.

ئه‌م بزوتنه‌وانه‌ ده‌توانن په‌رده‌ له‌سه‌ر گه‌نده‌لی لایه‌ن، درۆکان بخه‌نه‌ به‌ر خۆر، لایه‌نه‌کان ده‌ستنیشانبه‌کهن، ناته‌واوییه‌کان بنوسنه‌وه‌، ببن به‌ گروپی پال‌ه‌په‌ستۆ، پرۆژه‌ یاساکان پشکنن، جه‌ماوه‌ر بیینه‌ سه‌ر شه‌قامه‌کان، سه‌رکردایه‌تی مانگرتنه‌کان بکه‌ن و ده‌یان پێگای دیکه‌ بگره‌ به‌ر. له‌ئاماده‌بوونی به‌هیزی ئه‌م بزوتنه‌وه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ نویانه‌دا کۆمه‌لگه‌ی کوردی ده‌توانیته‌ گه‌شبینیته‌ به‌ داها‌توی دیموکراسی، به‌بی ئه‌وه‌ی ئه‌رزشدا‌بنیته‌ بۆ ئه‌وه‌ی کێ له‌ ده‌سه‌لاتدایه‌ و کێ هه‌لبژاردنه‌کان ده‌باته‌وه‌.

بێه‌وه‌نییه‌ که‌ یه‌کیک له‌ سیفه‌ته‌ به‌ناوبانگه‌کانی ده‌وله‌ته‌ شمولییه‌کان بریتییه‌ له‌وه‌ی که‌ به‌هیچ شیوه‌یه‌ک و له‌ هیچ هه‌لومه‌رجیکدا پێگاناده‌ن به‌ دروستبوونی بزوتنه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی. له‌ ولاتیکی وه‌ک کۆریای باکوردا،

هر قسه كردنك له بزوتنه وهی كومه لایه تی یه كسانه به له سیداره دان، له ولاتیکی وهك چیندا، سالی ۱۹۸۹ بزوتنه وهی خویندكاران كه تنها خویشاندانیکی نه جامدا، له نیو خوین و ئاگر و ئاسندا كوتایینیها. نه و قه سابخانه یه كه نوخبه ی دهسه لاتداری چینی، له نیوان ۱۵ نه قریل ۱۹۸۹ و ۴ ژون ۱۹۸۹ دا دروستیكرد، تا ئیستاش برینه كانی سارپژنه بوون. چند دهسه لاتیکی سیاسی زه بروزهنگ به رامبه ر به بزوتنه وه كومه لایه تییه كان به كاربینییت، هیندهش له پوچی دیموكراسی دوورده كه ویته وه و له توتالیتاریزم نزیكده بیته وه.

لیره وه یه كك له هوله كانی تاقیكردنه وهی دیموكراسی كوردی بریتیه له مه مه له كردنی له گه ل بزوتنه وه كومه لایه تییه كوردیه كاندا. دیموكراسی تنها كومه لیک دروشم نییه كه له سه ر شاشه ی ته له فزیونه كان به رده وام دوباره بكرینه وه، به لكو كومه لیک پراكتیکی ژیانی پوژانه شه و به بی ریژگرتن لیان، دروشمه تیورییه كان، یهك له دوا ی یهك به تالده بنه وه.

(۲)

تۆرە كۆمەلایەتییەكانى سەر ئىنتەرنىت

كامەيە سىروشتى ئەو پەيوەندىيە ئەفسوناويەي كە لە سەدەي نویدا ديموكراسى و ئىنتەرنىت پىكەو دەبەستىتەو؟ لە سەردەمي ھەژموني ئىنتەرنىتدا چۆن و بە چ رىگايەك ديموكراسى دەتوانىت خۆي بەدبيىنىت؟ چۆن و كەي و لەكویدا ئىنتەرنىت دىت و پووبەرەكانى چاودىرىي ديموكراسى بىنا دەكات؟ كامانەن ئەو بنەمايانەي كە ئەكتەرە كۆمەلایەتییەكان، لەچركەساتى بەكارھيئەتەي ئىنتەرنىتدا، بەكارىاندەھيئەن و كاريان لەسەردەكەن؟...

بەسنورى درىژبوونەوھي لىستى پرسىارەكان و دەرکەوتنيان لە ئاستى جىاوازدا، لىستى وەلامەكانىش درىژدەبيتەو و لە ئاستى جىاوازدا دەرەكەون. چەند پرسىارەكان ھەلگري لىكدژبين، ھىندەش وەلامەكان ھەلگري ھەمان ئاست و جۆرى لىكدژين.

ئىنتەرنىت بەتەنھا «شتىك» لە شتەكان نيە تا وەك يەكەيەكي گونجاوي گونجاوکار مامەلەي لەگەلدا بكەين. بەلكو لەيەككاتدا چەند شتىكە: ئىنتەرنىت كەرەسەيەكي تەكنىكيە، ميدىايە، پانتايى گشتىيە، چەكىكى سىياسىيە، پەيوەندى كۆمەلایەتییە، دروستكەر و

هه لوه شینه ره وهی خیزانه، پووبه ری په روه رده ی به رزه، پووبه ری به یه ک
 گه شتنی فروشیار و کریارانی سیکسه، بازارپکی نویی گه ورده ی ناوخوای و
 ناوچه یی و جیهانییه، ...، به کورتی ئینته رنیت هه موو نه و شته لیکدره
 بی سنورانیه که کومه لگه کان به گشتی و نه وهی نویی به تاییه تی به
 گوشت و ئیسقانه وه تیکه لی ده بیت.

بیگومان نه وهی لیره دا ئیشکالیه تی ئیمه یه، هه موو نه و پووبه ره
 لیکدرانه نین که نیشتمانی نویی ئینته رنیت پیکده هیئن. هه رچه ند نه مه
 ده کریت وهر بگیپردریته سهر تویرینه وه یه کی وردی سووسیولورزی، به لام
 نه وهی که ئیمه به دوایدا ده گه ریین، په یوه ندی ئینته رنیت به
 دیموکراسیه وه. ئینته رنیت پیشنه وهی هه رشتیک بیت، پیشنه وهی هه ر
 کاریک بکات، پیشنه وهی هه ر پووبه ریک دروستبکات، ده توانین وه ک
 به لگه نه ویستیک بلین: گه دهی هه رسکردنی کوډه کانی سیاسه ته،
 دروستکردنی که ره سه کانی چاودیږیکردنی دیموکراسیه، چوارچیوهی
 کوونترولکردنی نوخبه ی ده سه لاته، کردنه وهی زمانی هاوالاتی بیزمانه و
 هه موو نه مانه ش واما نلیده کات که نه سه ته مبیث له ئیستا و ئیره دا بتوانین
 وینای کومه لگه یه کی سیاسی و دیموکراتیک به بی ئینته رنیت بکه ی.

له نیو هه موو نه م پراکتیکه فره، جیاواز، لیکدره ی که ئینته رنیت و
 سیاسه ت، ئینته رنیت و دیموکراسی پیکه وه ده به ستیته وه، ئیمه چوار
 بنه مای سه ره کی بو تیگه شتن له سروشتی نه م په یوه ندیه، له
 ستراکتوره کی، له چوونیه تی کارکردنی، له دهره نجامه کانی
 پیشنیارده کین. بیگومان هه ریه کی که له م چوار بنه مایه ده کریت ژیره
 بنه مایان هه بیت، به لام بو دروستکردنی چوارچیوهی که
 «کونسپتبول/چه مکه را» ی گشتی ئیمه له سنوری هیله گشتیه کانا

دەمىننەۋە . بىنەما گىشتىيەكانىش برىتتىن لە : بىنەماي يەكسانى، بىنەماي خودگەرايى، بىنەماي خوارەۋەي كۆمەلگە، بىنەماي خىلە نوپىيەكان .

• بىنەماي يەكسانى:

يەككىك لە دروشمە مىژۋويىيەكانى دىموكراسى مۇدىرن برىتتىە لە بىنەماي يەكسانى لەنىۋان ھاۋلاتياندا . دىموكراسى ھەمىشە خۇي ۋەك سىستەمى ھەموو ئەۋكەسانە خىستۋەتە سەر شانتۇ كە چانسى قىسەكردىيان لە پانتايىيە گىشتىيەكاندا لە ئاستىكى نىزمدايە . گەر لەم گۆشەنىگايەۋە بۇ ئىنتەرنىت برۋانىن، دەتۋانىن بە ئاسانى تىبىنى ئەۋەكەين كە ئەم دروشمە مىژۋويىيە دىموكراسى، ئەم ئايدىيالەي دىموكراسى لە نىشتىمانى ئىنتەرنىتدا گەشتۋەتە لوتكە . واتە ئىنتەرنىت نەك ھەر بەيەكسانى مافى قىسەكردن بە كۆي ھاۋلاتيان دەبەخشىت، بەلكو مافى چاۋدىرىكردنى دىموكراسى و پەخنەلىگرتنى و پاشان سزادانىشى ۋەك يەك بە كۆي ھاۋلاتيان دەبەخشىت . ۋەك چۆن لەبەردەم خوادا ھەموو مۇۋقەكان يەكسانن، ئاۋاش لەبەردەم ئىنتەرنىتدا سۆسىۋلۇگىك و شۋانىك، سەرۋكى كۆمار و تەماتەفرۇشىك، ژەنەرالى سوپا و شاعىرىكى ھەستناسك، ئىپىستىمۇلۇگىك و گاۋانىك يەكسانن .

بەلام يەكسانى ماناي يەك ئاستى نىيە، يەكسانى ماناي يەك پىگەيى نىيە! راستە لەسەرەتاۋە و كاتىك ھەموومان لە سەر سنورى نىشتىمانى ئىنتەرنىتتىن، ھىچ ئەرزىشك بۇ پىگە كۆمەلايەتى، سىياسى، ئابۋورى و ئاينىيەكانمان دانانىت، بەلام ئەۋەش راستە كە، لەپىگاي ئەۋەي كە دواتر لە نىشتىمانى ئىنتەرنىتدا دەينوسىن، ئەنجامىدەدەين و بەرھەمىدەھىنن، بەشىۋەيەكى خۇرسكانە، جۇرىك لە پلەبەندى دروستدەيىت . ئەم پلەبەندىيە پەيۋەندى بەۋەۋە نىيە كە تۇ چىت، بەلكو پەيۋەندى بەۋەۋە

ههيه كه تۆ چيدهكهيت! واته، بۆئوهى ئهرزشت بۆدابنيّت ئينتهرنيّت
پرسىارى ئوه له تۆ ناكات كه تۆ چيت، بهلكو پرسىارى ئوهت ليدكهات
كه تۆ چيدهكهيت.

ليّرهوه، هه موو ئهوانهى كه ئينتهرنيّت بهكاردههينن له هۆلى
تاقيكردنهوهى بهردهوامى خودى ئينتهرنيّتان؛ بهو مانايهى كه ههر
يهكك له ئيمه دهتوانيت تواناكاني خۆى تاقيبكاتوه و خۆى وهك
ئهكتهرى يهكه مى ژيانى خۆى بسهلمينيت و پاشان بيّيت به
«پهقيب» يكي هه ميشه يى به سهر دنياى دهوروبهريهوه، بهتايبهتى
دهوروبهري سياسى. پهقيبيك كه خاوهنى دهسهلاتى پهتكدنهوهى
سيفهتهكاني وهك باوك، براگه وره، زانا، پاعى، سهروكه و هه موو
چاوديريكاوهكان تهنها وهك هاولاتى و له ئاستى خۆيدا دهبينيت.
بۆئوهى گوزارشت له خۆى بكات، ئهويترو وهك پيگه نابينيت، بهلكو وهك
كهسيك كه پييدهوتريت مروفيكى يهكسان به هه موو ئهوانيترا.

پهنگه هه نديك پييانوابيّت بنه ماى يهكساني بريتيه له دروستكردنى
هه لومهرجى گه په لاوزه يى بى مانا! پهنگه ئه مه تا رادهيهك پاستبيّت، ههر
بۆيه له ههر بستيكا يهكساني ئاماده بيّت، كاركردنيش بۆ نرخاندنى گياني
«به پرسىارى» لاي تاكهكان ئاماده يه. بارودۆخى ئايدىالي ئينتهرنيّت
بريتيه له تاكي يهكسان، كه ده مانبات بۆ تاكي به پرسىار، كه ده مانابت
بۆ تاكي هه لويستدار. بيهوده نيه كه له سهر توپه كوومه لايه تيهكان
جهنگيكي هه ميشه يى له نيوان دهنگدار و بيدهنگهكان، هه لويستدار و
بيه لويستهكان، به پرسىار و نابه پرسىارهكاندا له ئارادايه. بيهوده نيه كه
چالاكهكاني نيو توپه كوومه لايه تيهكان بهردهوام سهرگهرمى بى به هاكردنى
مروڤه نه رمهكانن.

ئايا بىنەماي يەكسانى مۇقەكان لەبەردەم ئىنتەرنىتدا پەنگدانەۋەي
 ۋاقىيىكى كۆنكرىتى كۆمەلەيەتتە؟ بىگومان نەخىر. ئەم بىنەمايە
 پەنگدانەۋەي ئايدىيالىكە كە «مۇنەزىرەكان/تىۋرىستەكان»ى ئىنتەرنىت،
 لەسەر ھەمان مېتۇدۇلۇژىيە قىبەرى، دەستىشائىدەكەن. گەرنالە
 ساتەۋەختى پوبەپوۋوبوۋنەۋە لەگەل تۇرپكى كۆمەلەيەتتە، بۆنمۇنە
 فەيسبوك، تەۋاۋى نايەكسانىيە كۆمەلەيەتتەكان، كە سەرمايەي پەرمى
 ھەر تاكىك بە مېتۇدۇلۇژىيە بۆردىۋىيەكەي پىكدەھىنن، خۇيان دەخەنە بەر
 خۇر و بەپونى تىبىنى دەكرىن. مامەلەي كچىك لەگەل فەيسبوكدا كە
 بەكالۇرىۋسى تەۋانەكردوۋە، باوك و دايكىكى نەخوینەراۋرى ھەيە، لە
 گەركىكى داپزاۋدا دەژى، سنورى جولانەۋەي سى كۆلان تىنپەپىننىت،
 بەھىچ شىۋەيەك ھەمان مامەلەي كچىكى دىكە نىيە كە دكتوراي لە
 ئەدەبى ئىنگلىزىدا ھىناۋە، باوكى پارىزەرە، دايكى مامۇستايە،
 لەگەرەكىكى پاقى شاردا دەژى و ھەلگىرى ھەردوۋ جنسىيەي عىراقى و
 ھۆلەندىيە و تىكۆشان لەپىناۋى بەدپەننى دىروشمە فېمىنىستىيەكاندا
 ھەموۋ ژيانى داگىركردوۋە. پاستە كە لەبەرامبەر ئىنتەرنىتدا ئەم دوۋ كچە
 يەكسانن، بەلام ئەۋەش پاستە كە تەۋاۋى نايەكسانىيە كۆمەلەيەتتەكان،
 تەۋاۋى نايەكسانى سەرمايە پەرمىيەكانىيان، لە چركەساتى چاۋدىرىكىردى
 دىموكراسىدا (ورىيى، پەخنەگرتن، نەمەبەخشىن) خۇيان دەردەخەن.
 ئىمە دەتۋاننن گوزارشتىكى دىكە بەكاربىننن كە دەكرىت بەمشىۋەيە
 داپرېژىن:

يەكسانى لەبەردەم ئىنتەرنىتدا تەۋاۋى نايەكسانىيە شاراۋە
 كۆمەلەيەتتەكانى پى لەنىۋ نابرىت، بەلام لەپىگاي بەشدارىكىردى
 چركەساتى ھەموۋانەۋە، دەتۋاننىت تا ئاستىكى بەرز كەمىانبكاتەۋە.

چه مکی هاوبه شیکردن دوو فەرمانی هه نوکه یی ده سه پینیت. فەرمانی یه که م په یوه ندی به سه رمایه ی په مزنی به هیژه وه هه یه و داوایلیده کریت، له کاتی گوزارشتکردن له خویدا له عهرشی زمانه سهخته زانستییه کان بیته خواره وه و به جوړیک بدویت که هه موو لایه ک تیښگه ن. فەرمانی دوو هه میش په یوه ندی به سه رمایه په مزیه لاوازه کانه وه هه یه و داوایلیده کریت که له کاتی گوزارشتکردن له خویدا زمانه بازارپه که ی به جیبیلیت و خو ی بو ئاستیکی قبوولکراو به رزبکاته وه. ده کریت له ریځای ئه م دوو فەرمانه وه، به شیوه یه کی پیره یی، ده ستکاری هه ردوو سه رمایه په مزیه که بکریت و نزیکبوونه وه له بنه مای یه کسانى بیت به گریمانه یه کی «مومکین».

• بنه مای خودگه رایى

پیش سه ره ه لدانى ئینته رنیت، که ره سه گشتیه کانی گه یاندنى وه ک پوژنامه، کتیب، پادیو، ته له فزیوون، له ئاستى جیاوازا پانتایى جیاکردنه وه ی مرقه کان بوون. هه ر یه کی که له وه که ره سانه سیسته میکی تایبته به خه تهینان به ژیر ناوه کانداهه بوو! بیگومان خه تهینان به ژیر ناودا پاسته وخو ده مانباته وه سه ر چه مکی په راویزخستن، چونکه پیمانده لیت: کى مافى ئه وه ی هه یه له سه ر شاشه ی ته له فزیونه کان، له نیو پوژنامه کانداهه، له سه ر ئه ننتینى پادیوکان ده رکه ویت و قسه بکات و کیش ئه و مافه ی نییه. کین ئه وانه ی شایسته ی نمایشکردن و کین ئه وانه ش که ده بیت په رده پو ش بکرین. کین ئه وانه ی ده زانن زمانى گوزارشت له خو یان به کاربینن و کین ئه وانه ش که ئه م زمانه یان نییه. له هه لومه رچیکى ئاودا به ته نها نوخبه یه کی کورتکراوه دین و کوونترولی هه موو که ره سه کانی پاگه یاندن ده که ن. نوخبه یه کی بچوکی قسه که ر و جه ماوه ریکی گه وده ی

گوڭگر، نوخبەيەكى كەمىنەي بىنراو و جەماوهرىكى زۆرىنەي شاراوە!
نوخبەيەكى چاودىر بەسەر دىموكراسىيەو و جەماوهرىكى خەوتو لەنىو
دىموكراسىدا!!

ئەوئەي ئىنتەرنىت دەيكات كۆتايىيەنەنە بەم مېژوو، بەم پىرۆزەيە، بەم
نوخبەيەي كە بەدرىژايى تەمەنى كارى لەسەر دوورخستەو و
پەراويزخستن كردوو. كۆتايىيەنەنە بەم مېژوو لەھەمانكاتدا سەرەتاي
دامەزراندنى شتىكى دىكەيە كە دەكرىت ناويىنن «ئازادكردى
خود»ەكان و پىنەنە نىو پىووبەرەكانى خودگەرايىيەو. ئىنتەرنىت دەرگا
لەسەر ھەموو ئەكتەرەكاندەكاتەو، ھەموو خودە جياوازە كۆمەلەيەتتەكان
تا ھەك ئەوئەي كە ھەن گوزارشت لە تاقانەي، لە تاكىتى، لە خودگەرايى
خۆيان بکەن. تۆپرەكانى سەر ئىنتەرنىت مەيدانى بەريەككەوتن و
تىكەلبوون و جىابوونەوئەي خودە جياوازەكانە، پانتايى دەرکەوتنى ئەو
زۆرىنەيەيە كە مېديا كلاسىكىيەكان دەيانشاردەو ھەك ئەوئەي شەرمبەكەن
لە قسەكرديان، لە زمانيان، لە دەربرينەكانيان! لىرەبەدواو بەتەنھا
پۆژنامەوانىك، نووسەرلىك، پۆشنېيرىك، ھونەرمنەندىك قسە لەسەر
پراكتىكە جياوازەكانى نوخبەي دەسەلات ناكات، بەتەنھا ئەم ئەكتەرە
چاودىر نىيە بەسەر نوخبەي دەسەلاتەو، بەلكو تەواو كۆمەلگەي سەر
ئىنتەرنىت ئەم پۆلەدەبينىت. لەوئەش زياتر، ئەو پەراويزخراوئەي كە تا
دوئىنى مافى ئەوئەي نەبوو لە دوا لاپەرەي پۆژنامەيەكىشدا ستونىك لەسەر
بابەتى نووسەرلىك يان پراكتىكى سىياسىيەك بنوسىت، لە ئىستاي
ئىنتەرنىتدا، نەك ھەر دەنوسىت، بەلكو دەتوانىت راستەوخو گفتوگوشيان
لەگەلدا بكات.

له پهنای دهرکه وتنی پووتوقوتی خوده کاند، ئینته رنیت چندين پووبه ری دیکه ی لاستیکی، ناشه فاف، ئالۆز، ماسکگه را دهخاته به ردهم تاکه کان، به پاده یه ک که هر که سیک ده توانیت له یه ککاتدا هه لگری زیاتر له شوناسی کبیت. گهر له پانتاییه گشتیه کلاسیکیه کاند، ئیمه به ته نها هه لگری شوناسی کی فیزیکی بووبین، له پانتاییه گشتیه فیرتیوله کانی ئینته رنیتدا ده توانین ئه و شوناسه فیزیکیه بکه یین به چندين پارچه وه. راسته ئه م پارچه پارچه بوونه ی شوناس جوړیک له ناشه فافی دروستده کات، به لام ئه وهش راسته که ده سه لات ی چاودیریکردن و کوئترولکردنی دیموکراسی و نوخبه ی ده سه لات له لایه ن کوومه لگی مه ده نییه وه به هیژتر و کاراتر ده کات. بیهوده نییه که نوخبه ی ده سه لات، پیشه وه ی هر هه نگاویک بنیت، چاوکی له سه ر فه یسبوک و تویته ر و توړه کوومه لایه تییه کانه. بیهوده نییه که له ژیر کارایی بلا بوونه وه ی گرته یه کی قیدیویدا و ده ستاوده ستپی کردنی له سه ر توړی فه یسبوک، به رپرسیکی بالای حکومت ئاماده یه نه ک هر پیشوازی له و هاو لاتییه بکات که بووه به بابه تی ئه و گرته قیدیوییه، به لکو ئاماده شه به کاروانی ئوئوموبیله کانیشه وه، سهردانی ماله که شی بکات.

یه کییک له و ته له زگانه ی که ده بیئت خو مانی لیپاریزین بریتیه له وهرگرتنی ئه م تیزانه به شیوه یه کی په ها. ئه وه ی لیړه دا ده مانه ویت تیشکی بخینه سه ر ده سه لات ی ئینته رنیت له فراوانکردنی پووبه ری دهرکه وتنی خودیک که خودگه رای ی خو ی وه ک میکانیزمی کی کارا بو چاودیریکردنی دیموکراسی و نوخبه ی ده سه لات به کارده هیئت؛ میکانیزمی ک که به پله ی یه کم بایه خ به بابه ته گشتیه کان ده دات و گوزارشت له هه لو یسته زاتییه کانی خو ی له سه ر هر یه کییک له و بابه تانه ده کات. به لام ئایا ئه مه

ماناي ئەو ھەيە كە ئىنتەرنىت دەرگا لەسەر چەندىن ئاستى نزم لە «مومارەسە» كەردنى خوددا ناكاتەو؟ ئايا ئىنتەرنىت ھەلومەرجى سو ككەردنى خود ئامادە ناكات؟ ئايا تاكەكانى كۆمەلگەيەك توانايى ئەو ھەيان نىيە كە ئىنتەرنىت بىكەن بە پووبەرى شتە ھەرە «شەخسى» يەكانى كەسىك يان خىزانىك، بەرادەيەك كە كەسىك دەچىتە ئاودەست و وینەي خۆیدەگرىت و دەىخاتە سەر فەيسبوك و دەنوسىت: من ئىستا لە ئاودەستم؟ ئايا ئەم جۆرە پەفتارانە لەگەل ئىنتەرنىت و تۆرە كۆمەلەيەتییەكاندا نامانبەنەو سەر ئىشكالىەتى بىھەلوئىستى و بىبەھاكەردنى گەرفتە سىياسىيە بالاكان و چاودىرىكەردنى دىموكراسى و نوخبەي دەسەلات؟.

ئىمە بەسەلماندىن وەلامى ھەموو ئەم پرسىيارانە دەدەينەو، بۆيە خوينەر دەخەينە بەردەم مەترسى وەرگرتنى شتەكان بەشىو ھەيەكى پەھا. راستە ئىنتەرنىت چانسى دەرکەوتن بەم جۆرە ئەكتەرە كۆمەلەيەتییانە دەدات، بەلام گەرەوى ئىمە لەسەر ئەم جۆرە ئەكتەرانە نىيە، بەلكو لەسەر ئەوانەيە كە خودگەرایی خۆيان وەك تاقىكەردنەو دەبىنن و بە وشىيارىيەوە خودى خۆيان بەدەدەين. گەرەوى ئىمە لەسەر ئەو ئەكتەرانەيە كە سنورى شتە تايبەتەكان لە سنورى شتە گشتىيەكان جىادەكەنەو و ھەولەدەدەن خودگەرایی خۆيان وەك «ئىلتىزام» لەبەرامبەر چاودىرىكەردنى پەوتى پوداوەكاندا وینابكەن. گەرەوى ئىمە لەسەر ئەم خودە بەرپرسىيار و وشىيارانەيە نەك ئەوانەيە كە ئىنتەرنىت تەنھا وەك ئەلبومى وینەي سەرپۆي و كفتەي ئامادەكراو لە لايەن خىزانەكانىانەو دەبىنن.

• بنه‌مای خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه

ئینته‌رنیټ، وه‌ک روداوێکی مه‌زنی میژوویی، پێش هه‌رشتیک بریتییه له چه‌ندین تۆری گفتوگۆی به‌یه‌ک‌داچوو، ئاوێزان، یه‌کتربیری یان یه‌کترته‌واوکه‌ر و به‌پێی چه‌ندین لۆژیکی تایبته‌ به‌ خۆیان ده‌پژێنه‌ نیو یه‌کتربییه‌وه‌ یاخود له‌ یه‌کتري جیا‌ده‌بنه‌وه‌، به‌بیئیه‌وه‌ی بتوانریت بریاری پێشوه‌خت له‌سه‌ر ئاراسته‌کانیان بدریت. لێره‌وه‌ تیکه‌لبوونی سنووره‌کان ده‌بیټ به‌ پراکتیکی پۆژانه‌.

به‌هه‌رمه‌ندی یه‌که‌م له‌ تیکه‌لبوونی سنووره‌کان خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌یه‌، که‌ له‌پێگای به‌کارهێنانی بلۆگ و تۆره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی وه‌ک فه‌یسبوک و تویتیه‌ره‌وه‌ ده‌توانیت گروپی پالێپه‌ستۆ و په‌خنه‌گرتن و هه‌لسه‌نگاندنی سه‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌، به‌تایبه‌تی نوخبه‌ی ده‌سه‌لات، دروستبکات. پاسته‌ خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌، به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، خاوه‌نی زمانێکی ئه‌ده‌بی ده‌ربهرین نییه‌ و په‌نگه‌ له‌ پرسته‌یه‌ک‌دا چه‌ند هه‌له‌یه‌ک بکات؛ به‌لام له‌پێناوی ئامانجی‌کی دیاریکراودا، به‌ئاسانی ده‌توانیت «ته‌عبئه‌ی» گروپیک بکات، به‌ئاسانی ده‌توانیت له‌سه‌ر روداوه‌کانی پۆژ قسه‌بکات و له‌پێگای شیوازه‌ هه‌مه‌ جووره‌کانی ده‌ربهرینه‌وه‌ (نوکه‌ته‌، وینه‌، کۆمینټ، فیدیۆ، تابلۆ، په‌من) بۆچونی خۆی بگه‌یه‌نیت.

که‌منین ئه‌و پۆژنامه‌، گوڤار، ته‌له‌فزیۆن و رادیویانه‌ی که‌ ناچارن گفتوگۆ جو‌راوجۆره‌کانی سه‌ر ئینته‌رنیټی خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ بکه‌ن به‌ بابه‌تی رپپۆرتاژ و به‌رنامه‌کانیان. که‌منین ئه‌و که‌سایه‌تیانه‌ی که‌ له‌ سه‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌دا ده‌ژین و بۆ په‌یوه‌ندی به‌رده‌وام له‌گه‌ڵ خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌دا ناچارن دابه‌زنه‌ نیو «جه‌نگه‌لستان» تۆره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌وه‌! هه‌ر ئه‌م ده‌رئه‌نجامه‌ی به‌ریه‌که‌وته‌نی سه‌ره‌وه‌ و

خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌شه‌ که شتیک به‌ناوی «کۆنترۆل» وه‌ دروسته‌بیته‌. گهر تا دویینی پيش سهره‌له‌دانى ئینته‌رنیته‌، ده‌سه‌لاتی کۆنترۆل به‌ته‌نها له‌ده‌ستی سهره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌دا بوویته‌، له‌ چرکه‌ساتی ئینته‌رنیته‌دا ئه‌م هاوکیشه‌یه‌ ده‌گۆرپیت و کۆنترۆل به‌سهر سهره‌وه‌ و خواره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌دا دابه‌شده‌بیته‌؛ به‌و مانایه‌ی که چهند سهره‌وه‌، له‌پێگای ده‌زگا جۆراوجۆره‌کانییه‌وه‌، هه‌ولێ کۆنترۆلکردنی خواره‌وه‌ بدات، هینده‌ش خواره‌وه‌، له‌پێگای میکانیزمه‌ تازه‌کانی ئینته‌رنیته‌وه‌، ده‌توانیته‌ به‌شیکی زۆری پراکتیکه‌کانی نه‌ک ههر دیموکراسی به‌لکو ته‌واوی سهره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌ بخاته‌ ژێر کۆنترۆله‌وه‌.

ئه‌م چوارچێوه‌ سیاسییانه‌ی کۆنترۆلی ئاماده‌کراو له‌لایه‌ن ئینته‌رنیته‌وه‌، کۆمه‌لگه‌ی دیموکراتیک، به‌ خوار و سهره‌وه‌، ناچاربه‌ «پروسیسیک» ده‌کات که ده‌کرپت به‌ شوشه‌یی ناویبه‌رین. واته‌ ئیتر شته‌کان (سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی، ئابووری، ئایینی، ئه‌خلاقی، ...) ناچارن به‌ خۆپووتکردنه‌وه‌، به‌ خۆ سه‌لماندن، به‌ خۆ نمایشکردن، به‌ دروتسکردنی چوارچێوی شوشه‌یی بۆ ئه‌وه‌ی هه‌موو که‌س بتوانیته‌ به‌ ئاسانی بیانبینیته‌. کۆمه‌لگه‌ی کۆنترۆل (بێگومان به‌م مانایه‌) ئیتر کۆتایی به‌ بێمه‌تی، به‌هه‌میشه‌یی، به‌ به‌لگه‌نه‌ویسته‌، به‌ یه‌کلایی بوونه‌وه‌کان دینیته‌ و هه‌موو شته‌کان ده‌خاته‌ ژێر پرسیاره‌وه‌. وه‌زیرێک ههر به‌ ده‌ستنیشانکردنی وه‌ک وه‌زیر ئیتر ئه‌و ئه‌کته‌ره‌ بێمه‌ته‌ نییه‌ که له‌ باله‌خانه‌کانه‌وه‌ ته‌ماشای خواره‌وه‌ بکات، ئه‌ندامێکی په‌رله‌مانی هه‌لبژێردراو ئیتر ئه‌و ئه‌کته‌ره‌ نییه‌ که وایزانیته‌ یارییه‌که‌ کۆتاییهاتوه‌، به‌پێچه‌وانه‌وه‌، چرکه‌ی ده‌ستنیشانکردن یان هه‌لبژاردن سهره‌تای میژوویه‌کی دیکه‌یه‌ له‌ گومان، له‌ چاودێری، له‌ په‌خنه‌ و له‌ هه‌لسه‌نگاندن.

نهمهش وا له و نهكته ره دهكات كه تيښگات له وهی هه میشه له هوئی
تاقیكردنه وه دایه و كوئتر و لئكي به رده و امی به سه ره وهیه!.

• بنه مای خیلّه نوپیه کان

به پيچه وانهی «خیلّه» کلاسیکیه میژووییه کانه وه كه چوارچیوهی
سروشتی بوون و له نیو فاکته سروشتیه کاندای خویان بینا کردوه،
«خیلّه» نوپیه کانی سهر ئینته رنیت چوارچیوهی خوازراو و هه لبرژیردراون.
رهنگه ته نهها ره گه زیك كه ئهم دوو چوارچیوهیه پیکه وه کوبکاته وه ناوی
«خیل» بییت، گه رنا له هیچ هه لومه رجیکدا سنوره کانیان تیکه لبه یه کتری
نابن. گهر له چوارچیوهی یه که میاندا که سی تاک، خواسته کانی،
خه ونه کانی، به رژه وهندییه کانی هیچ به هایه کیان نه بییت، له چوارچیوهی
دوو هه مدا هاوکیشه که به سه د و هه شتا پله ده گوریت و که سی تاک خوی
ده بییت به ناوهندی بیناکه ری خیل. گهر له چوارچیوهی یه که مدا په یوهندی
نیوان تاکه کان تا ئاستی خو فیداکردن له پیناوی خیلدا به رزببیته وه، له
چوارچیوهی دوو هه مدا ئهم په یوهندییه، له بارودوخه ئاساییه کاندای، له
ئاستیکی لاوازدایه، به و مانایه ی که ناگاته ئاستی خوینبه خشین و
خوفیداکردن.

به شیکی زوری خیلّه نوپیه کانی سهر ئینته رنیت دهره نجامی
«نه نته راکسیون» ی نیوان شوناسی تاکه کان، چیرژه کانیان،
به رژه وهندییه کانیان، چالاکي و خه ونه کانیانه. ئه وان له پریگای چوارچیوهی
گشتی خیلّه نوپیه کانه وه گوزارشت له خویانده که ن و به شیوه یه کی
دهسته جه معی هه لوپستیان له سهر شته کان دهره بپرن. جومگه یه کی تازه ی
ئهم خیلّه نوپیه کانه بریتیه له وهی که پروتکردنه وهی «فهردانییه تی»
تاکه کان ده بییت به هوکاری بیناکردنی ئه نته ر «ته به عیه ت» یکی خوازرای

كۆي ئەندامان. واتە «تەبەئىيەت» بۇ خىل دەستىشانى «فەردانىيەتى»
تاكەكان ناكات، بەلكو «فەردانىيەتى» تاكەكان ئەنتەر «تەبەئىيەت»
دەتتىشانىدەكات!.

لە بارودۇخە نائاسايىيەكاندا دەكرىت خىلە نوپىيەكانى سەر ئىنتەرنىت،
بە جۆرىك لە جۆرەكان، بەرزىبەنەوہ بۇ ئاستى خىلە كلاسيكىيەكان،
بەتايىبەتى لە بواری قوربانىداندە. دەكرىت لىرەدا ئامارە بە شۆرشەكانى
دنىای عەرەبى بكەين. خىلە نوپىيەكانى سەر فەيسبوك، لە تونس و
مىسردا پۇلى كارايان بىنى و قوربانىيەكانيان گەشتە ئاستى خوین و گيان
بەخشىن. لەم جۆرە بارودۇخانەدا پەيوەندى نىوان تاكەكان دنىای
فىرتىول بەجىدەھىللىت و بەگۆشت و ئىسقانەوہ پىدەنىتە نىو دنىای
واقىعەوہ. ھەرۈھە دنىای پاش شۆرشەكانى تونس و مىسر، كە دىسان
بارودۇخى نائاسايىن، ئەم خىلانە، كە بەردەوام چاودىرى دىموكراسى
دەكەن، ناچار دەكات بەوہى كە بۇ ماوہىيەكى درىژتر دنىای فىرتىول و
دنىای واقىع پىكەوہگرىبدەن.

پاش ئەم لىكدانەوہ و پاقەكدانە، ئىمە تىدەگەين لەوہى كە ھەولدان
بۇ كورتكدنەوہى ئىنتەرنىت و ويناكدنى تەنھا وەك كەرەسەيەكى
مىديايى كارىكى ھەلەيە و دوورە لە واقىعەوہ. بەلى ئىنتەرنىت مىديايە و
پۇلى مىديا دەبىنىت، ئەمە بەلگەنەويستە. بەلام لەپەناي مىديابوونىدا،
ئىنتەرنىت ھەم فۆرمى سياسىيە و ھەم فۆرمى كۆمەلەيەتیشە. ئىنتەرنىت
بەتەنھا پردى گواستەوہى زانىارىيەكان نىيە، بەلكو بىناكارى ژيانى
سياسى و كۆمەلەيەتیشە. ئىنتەرنىت ھەزاران ھەزار خىزان دروستدەكات،
ھەرۈەك ھەزاران ھەزار خىزانىش ھەلدەوہشىنىتەوہ، ھەزاران ھەزار مروف
دەخاتە سەر كار، ھەرۈەك ھەزاران ھەزار مروفىش لە كار دووردەخاتەوہ.

ئینته رنیت دهسه لاتی هه لسه نگاندنی نهک هه ر سه روکیک، وه زیریک، ده زگایهک، ریکخراویک، که سایه تییهک به هاو لاتیان ده به خشیت، به لکو دهسه لاتی هه لسه نگاندنی کتیبیک یان دیسکیکیشی پیده به خشیت (به شیکی زوری ئه وه مه گازانه ی که کتیب و دیسک ده فروشن، داوا له کپاره کان ده کهن که له پیکای ئینته رنیت وه، ئاستی باشی یان خراپی کتیب و دیسکی کپراو دیاریبکهن، ئه مهش به پیی ئه وه سیسته می نمره به خشینه له یه که وه تا پینج که خویان له سه ر سایته کانیاں دایانناوه). واته ئینته رنیت واده کات که کرده ی هه لسه نگاندن دابه زیته هه موو پانتاییه کانه وه و به ته نها له ئاستی «ماکرو» دا کارنه کات. پهنگه ئه مهش یه کیکیبت له و چانسه باشانه ی که له به رده م دیموکراسی کوردیدایه؛ چانسی به کارهینانی ئینته رنیت بو چاودیریکردن و هه لسه نگاندن و کوئترۆلکردنی دیموکراسی کوردی له لایه ن کوومه لگهی مه ده نییه وه، له پیناوی پاراستنی له هه ر گریمانه یه کی لادان و پیزپه پی.

(۳)

گروپى تايىبەتمەندە جياوازەكان

زانستە كۆمەلەتتەكان، بەدرىژايى مىژوويان، بەشدارى
زىندوويانكردووه لە ھاورپىيەتيكردن و پاشان پارىزگارتيكردن لە چوارچىوھ
گشتىيەكانى ديموكراسىدا. يەككە لە بەشداريكردنانە برىتيە لە
بەرھەمھىنانى تويزتيك لە تايىبەتمەندى لە پووبەرھە جياوازەكانە كە
ديموكراسى و پروژە فراوانەكانى لە خۆدەگرن.

تايىبەتمەندەكان دەكرىت سۆسيۆلۆگ، ئەنتروپۆلۆگ، پۆلىتۆلۆگ،
ئىتتۆلۆگ، سايكۆلۆگ ياخود ئىكۆنۆمىست بن. كارى سەرەككىيان برىتيە
لە بەرھەمھىنانى مەعريفەيەكى بابەتتەكانە لە سەر ھەموو ئەو شتانەى كە
پەيوەندى بە كۆمەلگەوھە ھەيە، لە سەروى ھەمووشيانەوھە ديموكراسى و
پراكتىكە پوژانەكانى. ئامادەيى ئەم تويزە لە كۆمەلگەيەكدا، زياتر لە
ئامادەيى ئەو «جىھازە» دەچىت كە لە ھەر پووبەرھەكدا لادانىكى
تۆماركرد، بەشپوويەكى ئۆتۆماتىكى ھاواري لىھەلدەستىت و لەپىگاي
زەنگلىدانەوھە ھەموو لايەك ئاگاداردەكاتەوھە لەوھى كە مەترسەيەك
بەپوويە.

دهکړیت لیردا نمونه به تایبتهتمه‌نده‌کانی پووبه‌ری مافه‌کانی مروّف
 بیښینه‌وه. ئەم تایبتهتمه‌نده‌نه جیاوازن له چالاکوانانی بواری مافه‌کانی
 مروّف که هه‌لگری ئایدوّلورثیای تایبته‌تن. تایبتهتمه‌نده‌کان، له‌ده‌ره‌وه‌ی
 هه‌موو ئایدوّلورثیاکان، ئاینه‌کان، ئەخلاقه‌کان چاودیږی کوی ئەو داتایانه
 ده‌که‌ن که په‌یوه‌ندیان به مافه‌کانی مروّفه‌وه هه‌یه و له هه‌ر جیگایه‌کدا
 که لادانی مه‌ترسیدار تیښینی‌کرا، زه‌نگ لی‌ده‌ده‌ن و هه‌موو لایه‌ک
 ناگادارده‌که‌نه‌وه. زه‌نگلی‌دانی ئەم تایبتهتمه‌نده‌نه له‌لایه‌ن هه‌مووانه‌وه به
 هه‌ند وهرده‌گیریت و وه‌ک کالای جه‌نگی بو‌چونه‌کان، جه‌نگی ئایدوّلورثیاکان
 مه‌مه‌له‌ی له‌گه‌لدا ناکړیت.

کاتی‌ک که تایبتهتمه‌نده‌کانی پووبه‌ری ئابووری، نمره‌ی ولاتیکی وه‌ک
 فهره‌نسا له «A A A» وه، که به‌رزترین نمره‌ی ئابوورییه، داده‌به‌زیښن
 بو «A A +»، که که‌متره له یه‌که‌م، راسته‌وخو و ته‌واوی نوخبه‌ی
 سیاسي و ئابووری فهره‌نسی ده‌که‌ونه خو‌یان و هه‌ستبه‌وه‌ده‌که‌ن که
 ولاته‌که‌یان به قه‌یرانیکی سه‌ختی ئابووریدا تیده‌په‌ریت و له ده‌رئه‌نجامدا
 سه‌دان پرۆژه، به هه‌زاران ملیار ئیرۆوه ده‌خه‌نه کار بو ئەوه‌ی بگه‌رینه‌وه
 بو «A A A» و له شوناسی «A A +» ولات پرزگاربه‌که‌ن.

ئاماده‌یی تایبتهتمه‌نده‌کان له پووبه‌ره کۆمه‌لایه‌تی و سیاسي و
 ئابوورییه‌کاندا چه‌ندین چوارچێ‌وه‌ی هه‌یه. به‌شی‌ک له‌وان وه‌ک تاک
 کارده‌که‌ن و له پێگای میکانیزمه تایبته‌ته‌کانی خو‌یانه‌وه و له‌سه‌ر ئاستی
 تاک چاودیږی بواری تایبتهتمه‌ندی خو‌یان ده‌که‌ن و له کات و شوینی
 پیوستدا به‌ده‌نگدین. به‌شی‌کی دیکه‌یان له پیک‌خراوه ناحکومیه‌کاندا
 کارده‌که‌ن و خاوه‌نی پۆستی هه‌میشه‌یین و ژیا‌نیان له‌سه‌ر کرده‌ی
 چاودیږیکردن به‌پێ‌وه ده‌چیت. هه‌روه‌ها به‌شی‌کی دیکه‌شیان له‌لایه‌ن

دەزگاكانى دەسەلاتەۋە دامەزراۋىن و بەشىۋەيەكى بابەتییانە و دوور لە
 بېرىارى ئەخلاقى و سیاسى، مەعرىفە لەسەر واقىعى شتەكان
 بەرھەمدەھىنن. بىگومان ئەكتەرەكانى دەسەلات، زیاتر لە ھەر كەسىك و
 بۆ بەرپۆۋەبردن و حكومەتدارى، پىۋىستیان بەم جۆرە لە مەرىفە ھەيە.
 بەپىچەوانەى بزوتنەۋە كۆمەلایەتییەكانەۋە كە لە كۆمەلگەى كوردیدا،
 با لە ئاستىكى نزمىشدابىت، ئامادەییان ھەيە و كارایى بەسەر پەۋتى
 پوداۋەكانەۋە دادەنن، تايبەتمەندەكان نەك ھەر كارایى، بەلكو
 ئامادەییان نییە. ئەم ونبوونە دوو ھۆكارى سەرەكى ھەيە: يەكەمیان
 پەيۋەندى بە زانكۆكانەۋە ھەيە و دووھەمیشیان پەيۋەندى بە سىروشتى
 كۆمەلگەى كوردیەۋە ھەيە.

گەر تايبەتمەندەكان پىش ھەر شتەك بەرھەمى زانستە
 كۆمەلایەتییەكان بن، گەر بوونى زانستە كۆمەلایەتییەكان و بەھىزبوونیان
 مەرجى سەرەكى لەداىكبوونى تايبەتمەندەكان بىت، بەئاسانى دەتوانىن
 لەۋە تىبگەين كە بۆچى پووبەرەكانى كۆمەلگەى ئىمە خالىن لە
 تايبەتمەندەكان. زانكۆكانى كوردستان، بەداخەۋە تائىستاش سەرچاۋەى
 بەرھەمەئەنەى مەعرىفە لەسەر دنیای كوردى نییە. گەر ئىمە بەدۋای
 مەعرىفە لەسەر دنیای كوردیدا بگەپین، ئەو شوینەى كە دەبىت خۆمانى
 پۆۋە ماندوونەكەين زانكۆكانى كوردستان. ئەم مەعرىفەيە، كە بىگومان لە
 ئاستىكى سەرەتايیدایە، لە دەرەۋەى زانكۆكان دەستدەكەۋىت، لەنىو
 كتیبى ئەو كەسانەدایە كە لە زانكۆكانى كوردستاندا جىگایان نابىتەۋە.
 بىھودەنییە كە بەدرىزایى مىژۋى كۆمەلگەى ئىمە، جەنگمان ھەيە،
 سیاسىمان ھەيە، پىشمەرگەمان ھەيە، پۆژنامەنوسمان ھەيە، خىلمان

ههيه، سهرمایه مان ههيه، بهلام هه موو میژووی ئیمه خالییه له
سۆسیؤلۆگ، ئەنتروپۆلۆگ، پۆلیتۆلۆگ، سایکۆلۆگ، ئیتنۆلۆگ.

له زانکۆکانی ئیমে دا، حیزب به ره مەدیّت، شانە دروستدەکریت،
بانگەواز بۆ لای خوا دەکریت، خیزان به ره مەدیّت، به لام مه عریفه ئەو
گۆدۆیهیه که هەرگیز ناگات. له هه لومه رجیکی ئاوادا، دروستبوونی
تایبه تمه ندی دانپيادانراو، ده بیّت به به شیّک له موسته حیل. ئەوهی
جیگای پیکه نینه، سه رئاوکه وتنی چەند ورده خوینە واریکه که خۆیان
ناو نیشانى ته یبه تمه نديان له خۆیان ناوه و جار جار له گوڤار و
پۆژنامه کاندای چەند بابەتیکی بێ سه روبەر و دوور له هه موو بنه ما
زانستیه کان بلأوده که نه وه و پييانوايه ئیتر گه یشتون به لوتکه! ئەم ورده
خوینە وارانە، له ریگای ئەم فیلکردنه وه، هه ولّده دهن ببن به سیبه ر و
واقیعی ناشرین وهک ئەوهی که هه یه بشارنه وه، به لام بیگومان له م
کاره یاندا سه رکه وتوونابن، چونکه خودی پرۆژه که یان کارتۆنییه و ته مه نی
دریژنابیّت.

له لایه کی دیکه وه، نه زۆکی زانکۆکانی ئیمه له به رامبه ر به ره مه یێنانی
تایبه تمه ندا، وایکردوه که کۆمه لگه ی کوردی نامۆبیّت به کولتوری
تایبه تمه ندبوون و گوێگرتن له تیبینی و بۆچونی تایبه تمه نده کان و
ته نانه ت هه سته کردن به «زه روره تی» بوونی تایبه تمه نده. له وه زاره تی
په روه رده ی فه ره نسیدا سه دان تایبه تمه ندی گه رده ی دانپيادانراو، دوور له
هه ر ئینتیمایه کی سیاسى، کارده که ن و مه عریفه له سه ر کیلگه ی په روه رده
له فه ره نسادا به ره مه ده یێنن. له کوردستانی ئیمه دا پۆستی تایبه تمه ند بۆ
ئەو که سانه دانرله که خه باتی هاوبه شیان له گه لّ ده سه لاتداره کاندای هه یه!

تايبەتمەندەكانى ژيانى كۆمەلگەيى برىتىننن لە سۆسيۇلۇگەكان، بەلكو
كەسە نزيكەكانى دەسەلاتدار، ەتد.

من پيماويه ئەمە چەند پەيوەندى بە ەستەندەكان بە «زەرورەتى»
تايبەتمەندەكان ەيە، ەيىندەش پەيوەندى بە ترس لە ئامادەيى
«تايبەتمەندەكان» ەو ەيە. لەبەر ئەو ەي كە كۆمەلگەي ئيمە ئەم كۆلتورەي
نەبوو، بەردەوام لىي دەترسىت و لە خەيالىدانى خويدا چەندىن ويىنەي
ترسناكى بۆ دروستكردوو: ويىنەي ناپاكي، فيللىكردن، پوتكردنەو،
پاشقوللىكردن، ناوزىراندن، سيخوپى، ەتد. لىرەو ەر ئامادەبوونىكى
تايبەتمەندەكان ەك ەرەشەيەكى ەميشەيى تەماشادەكرىت.

بەشيۆەيەكى گشتى، ئامادەيى بەهيىزى تايبەتمەندەكان لە ەر
كۆمەلگەيەكدا چانسى بەهيىزكردن و پاشان پارىزگارىكردن لە ديموكراسى
بەرزەكاتەو. بەپيچەوانەشەو، كۆمەلگەي بىي تايبەتمەندەكان، ەميشە
نزيكە لە مەترسى پەرينەو بەرەو ديكتاتورىەت، تۆتالىتارىزم،
ستەمكارى، گەندەلى.

كۆتايى

لە جىھانى مۆدىرنىدا دىموكراسى «ھەلبىزاردن» و «نويىنەرايە تىكرىدن»
 لىۋانلىۋە لە بەرھەمھىننى لىكدرى، بەرىكەۋتن و گرژبۈۋنەۋەي گروپ و
 ئەكتەرە كۆمەلەيە تىيەكان. يەككىك لە و لىكدرىيەنەي كە دەكرىت لىرەدا
 ئامازەي پىبدەين برىتيە لە و «ئەنتەراكسىۋن»^{۲۷} ە ئالۋزەي كە لەنىۋان
 دەنگدانى ئىنتىما و دەنگدانى حكومەتدارىداھەيە^{۲۸}. دەنگدانى ئىنتىما
 ۋەك ئەۋەي كە لە مىسرى موحەمەد مۇرسىدا پويىدا، نىشانەي ئىنتىمايە
 بۆ گروپكى سىياسى كە لەرپىگاي بنەماي يەكسانى ھاۋلاتيانەۋە خۇي
 بەدىدەھىننىت و پاش بىردنەۋە ئەم ئىنتىمايە دەيەۋىت بەسەر تەۋاۋى
 لاشەي كۆمەلگەدا بىكىتىت، بەجۆرىك كە شەرىيەتى ھەلبىزاردن بىكات بە
 چەكى نەك ھەر ھەژمون بەسەر كۆي گروپە جىاۋازە كۆمەلەيەتى و

^{۲۷} ئەنتەراكسىۋن برىتيە لە ئەكسىۋنى بەرھەمھىنراۋى خواستراۋ يان نەخواستراۋى
 (موتەبادەل/ رىسىپرۆك)ى چەند ئەكتەرىك لە دۆخىك يان سىستەمىكا كە دواتر
 كارىگەرى بەسەر ئەۋ دۆخە يان ئەۋ سىستەمەۋە دادەننىت.

ئەنتەراكسىۋنىسم ئەۋ قوتابخانەيەيە كە ھەموو ئەۋ "موقارەبانە" لە خۆ دەگرىت كە
 كاردەكەن لەسەر ئەنتەراكسىۋنى نىۋان ئەكتەر و ستراكىۋرەكان. ئەكتەر ۋەك پەگەزى
 پاقەكرىنى سەرەكى قۇرمەكان و ستراكىۋرىش ۋەك چۈرچىۋەي دۆخ و سىستەمەكان.
 ئەنتەراكسىۋنىسى سامبۆلىك ئەۋ پىيازەيە كە پوناكى دەخاتە سەر كۆي ئەۋ
 مانايانەي كە ئەكتەرىكى كۆمەلەيە تىيەشۋەيەكى عەفەۋى بە ئەنتەراكسىۋنەكانى
 دەدات.

سیاسییه کاندای، به لکو له پښتای «پروسیسیکی»^{۲۹} نه رمه وه خودی نهو جیاوازییانه بسړیته وه. له بهرام بهر دهنګدانی ئینتیمادا شتیکی دیکه مان هیه که پییده وتریت دهنګدانی حکومه تداری، که بریتیه له دابه شکردنی به پښوهردن له گه ل هه موو نهو «توانایانه ی» که ده کریت له دهره وه ی گروپی سیاسی دهنګپیدراوه وه ئاماده بن. په یوه ندی نیوان نه م دوو چوارچیویه هه لگری سروشتیکی ئالوزه و گهر به وردی مامه له ی له گه لدا نه کریت، گریمانه ی سه ره له دانی لیکن دزی و پاشان ته قینه وه له هر چرکه یه کدا ئاماده یه. پیه ر پوزانقالون، پروفیسور له کولیتزی دو فرانس، نه م په یوه ندییه به توری نیوان «ژماره» و «عه قل» ناوده بات. نه وانه ی که گروپیک ده گه یه ننه ده سه لات له پښتای ژماره ی دهنګه کانیانه وه له لایه ک و نهو گروپه ش که گه شتو ته ده سه لات و ده یه ویت به شیویه کی «عه قلانیانه» جیاوازییه کان، به رژه وه ندییه کان و خونه کانی کومه لگه یه ک به پښوهر بات له لایه کی دیکه وه. چنه د کومه لگه یه ک له سه ر مافه جیهانییه کانی که سی تاک خوی بینابکات و چنه د که سی تاک بکات به سه نته ری پرژه کانی، هینده ش گریمانه ی نریکبوونه وه له بنه مای عه قل و دابه شکردنی ده سه لات و دوورکه وتنه وه له سروشتی زه بروزه نگ و مونوپولکردن دوورده که ویته وه.

^{۲۹} پروسیس که به فهره نسی ده بیت به پروسیسیوس: به رچه له ک وشه یه کی لاتینییه و مانای «هنگاونان بۆ پیشه وه» ده گه یه نیت. مانا سوسیولوژییه که ی بریتیه له: کوی نه و چالاکییانه ی که پیکه وه گریدراون و له جولانه وه یه کی پیکخراودا دهره اویشته سه ره تاییه کان وهرده گپرنه سه ر دهره اویشته ی نه جامگیر. دوزمنی سه ره کی چه مکی پروسیس بریتیه له ستراکتوری چه به ستوو.

راپه‌پینه‌کانی پۆژه‌ه‌لاتی سه‌ده‌ی دوو هه‌زار (تونس، میسر، یه‌مه‌ن، لیبیا، سوریا، به‌حره‌ین و ته‌نانه‌ت عی‌راقیش)، سه‌رله‌نوی ده‌مانبه‌نه‌وه سه‌ر پرس‌ی دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن. بۆ تاوتویکردنی و تیگه‌شتن له‌م پرسه‌، دوو «ستراکتۆر»^{۴۰} پووبه‌پوومانده‌بنه‌وه؟ ستراکتۆری گه‌ل و ستراکتۆری کۆمه‌لگه‌. دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن بریتیه‌ له‌ فه‌رمانه‌وایی زۆرینه‌یه‌ک که گه‌ل ده‌نگی پێده‌دات و ده‌یگه‌یه‌نیته ده‌سه‌لات، بۆنمونه میسری موحه‌مه‌د موری و تونسی راشید غه‌نوشی و مه‌غریبی عه‌بدولئیلان بنگیران و تورکیای په‌جه‌ب ته‌یب ئه‌ردوگان. به‌لام ئایا ئه‌وه‌نده به‌سه‌ که گه‌لیک ده‌نگ به‌ حیزبیک بدات و سه‌روه‌ری پێبه‌خشیت و بیگه‌یه‌نیته ده‌سه‌لات؟ ئایا ستراکتۆره‌که‌ی دی، کۆمه‌لگه‌ که پووبه‌ری به‌ریه‌ککه‌وتنی سه‌دان هه‌لومه‌رجی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و ئه‌خلاق و ئاینی جیاوازه، به‌ لۆژیکی گه‌لی فه‌رمانه‌په‌وا، فه‌رمانه‌وایه‌تی گه‌ل ده‌بریت به‌پۆه؟ گرفته‌کان لی‌ره‌وه ده‌ستپێده‌که‌ن. ئه‌و مه‌ودایه‌ی که له‌نیوان نوینه‌رایه‌تیکردنی سیاسی و واقعی کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لگه‌یه‌کدا هه‌یه، به‌بی ئاماده‌کردنی به‌رنامه‌ی تایبه‌ت و فراوانی کارکردن له‌سه‌ری، له‌ کۆتاییدا ده‌توانیت له‌یه‌ککاتدا سه‌ری حیزبی ده‌سه‌لاتدار و خودی کۆمه‌لگه‌ش بخوات، باشترین نمونه‌یه‌کیش که ئیستا له‌ به‌رده‌ستماندایه میسره. ئه‌وه‌ی که پووبه‌پووی تراژیدیا ده‌بیته‌وه به‌ ته‌نیا برایانی موسوڵمان نین، به‌لکو ته‌واوی کۆمه‌لگه‌ی میسریشه.

^{۴۰} پێشتر پێناسه‌ی چه‌مکی ستراکتۆرمان کرد.

بیگومان ئەم گرفتانه به‌ته‌ن‌ها له‌میژووی کۆمه‌لگه‌کانی پۆژه‌لات نه‌ئالاون. له‌چرکه‌ساتی شۆرشه‌ گه‌وره‌کانی وه‌ک به‌ریتانی و فه‌ره‌نسی و ئەمه‌ریکیشدا، کۆمه‌لگه‌کان پووبه‌پووی هه‌مان تایپ له‌گرفت بوونه‌ته‌وه و هه‌مان پرسیاریان له‌ دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن کردووه. کاتی‌ک دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن شه‌رعیه‌ت به‌گروپیکی براوه‌ ده‌به‌خشیت، چۆن و که‌ی و له‌کویدا و به‌چ پێگایه‌ک مافه‌ جیهانییه‌کانی مروّف له‌ ده‌رنه‌نجامه‌ سه‌لبییه‌کانی دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن بپاریزین؟ ئەمه‌ هه‌مان پرسیارێ کۆمه‌لگه‌ی فه‌ره‌نسی و به‌ریتانی و ئەمه‌ریکیش بوو له‌ کات و ساتی خۆیدا. ئەوه‌ی ئەم کۆمه‌لگه‌ مۆدێرنانه‌ی له‌ کاره‌ساته‌کانی دیموکراسی نوینه‌رایه‌تیکردن پزگاکرد بریتی‌بوو له‌ دروستکردنی سیاسه‌تی به‌پێوه‌بردنی «موت‌ه‌وازیعانه‌» که‌ چه‌ند گروپه‌ براوه‌کان خۆیان به‌ شه‌رعی ده‌زانی، هینده‌ش ده‌گه‌رانه‌وه‌ بۆ گوئیگرتن له‌و گروپ و ئەکته‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسییانه‌ی که‌ ته‌واوی کۆمه‌لگه‌کانیان پیکده‌هینن. ئەوان وشیاربوون به‌وه‌ی که‌ سه‌رۆکی ده‌مارگیر، خۆبه‌زلزان، خۆلباییبوو، گوینه‌گر، سه‌رۆکی پیروژ که‌ به‌چاوی سوکه‌وه‌ ته‌ماشای کۆمه‌لگه‌ و جیاوازییه‌کانی ده‌کات، نه‌ک هه‌ر ته‌مه‌نی درێژنابیت، به‌لکو مه‌ترسیشه‌ به‌سه‌ر ئاشتی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه. ئەوان وشیاربوون به‌وه‌ی که‌ هه‌ر چرکه‌ساتیک بنه‌مای «عه‌قل» بخه‌نه‌ نێوان دوو که‌وانه‌وه‌ و به‌ته‌ن‌ها باس له‌ چیرۆکی ژماره‌ و شه‌رعیه‌تی ژماره‌ی ده‌نگده‌ره‌کانیان بکه‌ن، ئیدی خۆشیان و کۆمه‌لگه‌کانیان به‌ره‌و قولا‌یی دۆزه‌خ ده‌بن! ته‌ن‌ها له‌ ساته‌وه‌ختیکی میژوویییدا که‌ کۆمه‌لگه‌ی ئەلمانی پشت له‌م بنه‌مایه‌ ده‌کات، ئەدۆلف هیتلر ده‌گاته‌ ده‌سه‌لات، تۆتالیتاریزم بال به‌سه‌ر ته‌واوی کۆمه‌لگه‌دا ده‌کیشیت، نه‌ک به‌ته‌ن‌ها ئەوروپا به‌لکو جیهان پووبه‌پووی

قه‌یرانیکی مه‌زن ده‌بیته‌وه، جه‌نگی دووه‌می جیهانی دروستده‌بیته، پی‌نج ملیۆن جوله‌که ده‌سوتی‌رنیڤ، چه‌ندین ملیۆن که‌س له به‌ره‌کانی جه‌نگدا ده‌کوژرڤ و تارماییه‌کی ره‌ش نه‌ک به‌ته‌نها ئه‌لمانیا به‌لکو جیهانی چله‌کان داده‌پۆشیته.

پاش ئه‌م ئه‌زمونه، کۆمه‌لگه‌ دیموکراتیکه‌کانی پۆژئاوا، چ له‌سه‌ر ئاستی گروپ و چ له‌سه‌ر ئاستی تاک، هه‌میشه له‌سه‌رپڤ بۆئه‌وه‌ی له‌ پرڤگای سه‌دان میکانیزمی به‌ره‌نگاریه‌وه، جاریکی دی هه‌لومه‌رجی دروستبوونه‌وه‌ی هیتله‌ریکی دیکه دروستنه‌که‌نه‌وه. یه‌کیک له‌و میکانیزمه سه‌ره‌کیانه بریتیه له به‌شداریکردنی پاسه‌ته‌وخۆی هاوڵاتیان له دروستکردنی برپاره سیاسیه‌کاندا. واته هاوڵاتی چیتر ئه‌و که‌سه نییه که چوار سال جاریک ده‌چیت به‌رده‌م سندوقیکی ده‌نگدان و پاشان تا چوار سالی دیکه ده‌سته‌وستان راده‌وه‌ستیت و ئیفلجانه ته‌ماشای پروداوه‌کان ده‌کات. نه‌خیر، هاوڵاتی پی‌ش ده‌نگدان و پاش ده‌نگدانیش که‌سیکی کارایه و له‌پرڤگای بنه‌مای «رېفلېکسیڤیتی»^{٤١} وه‌ نوخبه‌ی ده‌سه‌لاتدار ناچار

^{٤١} چه‌مکی رېفلېکسیڤیتی لای عه‌ره‌به‌کان به "ئینعیکاسیه‌ت" باسکراوه. به‌لام من پاش راویژکردنم له‌گه‌ل کۆمه‌لیک تایبه‌تمه‌ند له‌ بواری سۆسیۆلۆژیا، گه‌شتوومه‌ته‌ ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی که وشه‌ی "ئینعیکاسیه‌ت" له‌توانایدا نییه گوزارشت له‌ مانا‌کانی رېفلېکسیڤیتی بکات و دواتر خوینه‌ری کورد خۆی سه‌ره‌سته له به‌کاره‌یتانی زاروه فه‌ره‌نسی و عه‌ره‌بییه‌که‌دا.

رېفلېکسیڤیتی بریتیه له‌و مه‌سافه‌یه‌ی که ئه‌کته‌ریک له‌ نیوان خۆی و چالاکیه‌کانیدا دروستی ده‌کات به مه‌به‌ستی لی‌رامان و وردکردنه‌وه و رافه‌کردنیان تا بتوانیت تیبگات له‌وه‌ی که ئه‌نجامی داوه. گه‌رانه‌وه‌ی ئه‌کته‌ری کۆمه‌لایه‌تییه بۆ سه‌ره‌مه‌وو ئه‌و

به ملدان به خواسته کانی و گه پانه وه بۆ بۆچونه کانی له ساته وهختی دروستکردنی برپاره سیاسیه کانداهات.

ئهم فۆرمه له دیموکراسی پییدهوتریت: دیموکراسی به شداریکردن. له دیموکراسی به شداریکردندا، هاوالاتی به ته نهها مافی دهنگدانی نییه، به لکو مافی چاودیاریکردن و ته نهات مافی سزادانی هیه. هاوالاتی که دهنگ به پرۆژهیه که دهات، له هه مانکاتدا دهیه ویت چاودیاری جیبه جیکردنیشی بکات. به بی چاودیاری به رده وامی هاوالاتی، کئ ده توانیت گرهنتی ئه وه بکات که ناپاکیکردن له دهنگه کان، له پرۆژه کان و له به رژه وهندییه کان نه بیت به دیاردهیه کی ئاسایی ژیا نی سیاسی!

له دنیای نویدا، هیچ ده سه لاتیک ناتوانیت باس له شه رعیبوونی خویبکات به بی ئه وهی هه میشه له سه ری بی بیت بۆ تاقیکردنه وه،

هه لومهرج و میژوه خودی و بابه تیانهی که گوتار و په فتاره کانی تیادا به رههم ده میتیت. گه پانه وه به مه بهستی رافه کردن و تیگه شتن. موماره سه کردنی ریفلیکسیفیتی ریگا به هر ئه کته ریکی کۆمه لایه تی دهات که ببیت به په خنه گری به کهم و رافه کاری به که می چالاکییه کانی پۆژانهی خوی. گه وره سۆسیۆلۆگی به ریتانی ئه نتۆنین گیدانس ریفلیکسیفیتی سه رده می مۆدیرنیتی وه که گرهنتی به ره مه یانه وهی سیسته م و کارایی دانانی فیکر به سه ر کرده وه دا داده نیت. له کۆمه لگه یه کدا که ئه کته ره کۆمه لایه تییه کان موماره سه ی ئه م بنه مایه ناکه ن و کرده و چالاکی و گوتاره کانی پۆژانه یان ناخه نه ژیر پرسیاره وه و خویان ته سلیم به زنجیره یه که له یه قسین و شته ده قگرتوه کان ده که ن، ئومیدی گۆپان و به ره و پیشه وه چوون ته واو لاواز ده بیت. کۆمه لگه ی زیندوو ئه و کۆمه لگه یه که ده سته ردا ی ریفلیکسیفیتی نابیت.

جاودێریکردن، هه‌ڵسه‌نگاندن، یشکنین و سه‌لماندن^{٤٢}. هه‌ر ده‌سه‌لاتیک کوردی بی‌ت یان عه‌ره‌بی، ئیسلامی بی‌ت یان عه‌لمانی، رۆژه‌لاتی بی‌ت یان رۆژئاوایی، چه‌پ بی‌ت یان راست، گه‌ر ئه‌م بنه‌مایه‌ قبوڵنه‌کات، مافی ئه‌وه‌ی نییه‌ بانگه‌شه‌ی شه‌رعییوونی خۆی بکات.

⁴² Pierre Rosanvallon, *opus citatum*, 2006, p.302.

چی وادهکات که هاوالاتیان تا ئاستیکی ترسناک رقیان له سیاسیهکان بیت؟، چی وادهکات که یادهوهری هاوالاتیان ههمیشه سهرگه رمی کیشانی ناشیرینترین وینهی سیاسیهکان بیت؟، چی وادهکات له وهی که هاوالاتیان گومانیان له ههموو شتیکی ئهم نوخبهیه بیت؟، گومان له خانوهکانیان، له ئوتومؤبیلهکانیان، له پاریزه رهکانیان، له بهرپوه بردنیان، له کهشتهکانیان، له پیکه نینهکانیان، له گریانیان، ته نانهت له ژيانی شهخسیان؟، کامانهن ئهو میکانیزمانه ی که دهکریت که ماروی ئهم بی متمانهیه بدهن و مه ودا ی نیوان کومه لگه و نوخبه ی سیاسی که مبهکه نه وه؟، چۆن و به چ پیکایه ک کومه لگه ده توانیت ده سه لاتی نوخبه ی سیاسی سنورداریکات و پیکاکانی لادان «ئینحراف» ی لیبریت؟، له ناماده نه بوونی ئهم میکانیزمانه دا، ئایا تاچه ند «پقیکی رهشی کومه لگی» له دیموکراسی وهک گریمانه یه کی به هیز هه لومه رچی بابه تیانه ی له دایکبوون و که شه کردنی ناماده ده کریت؟.

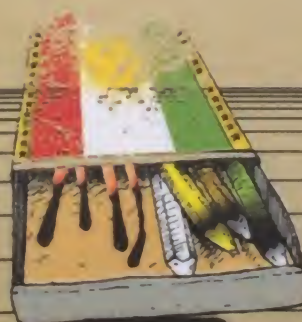
La société noire

Dr. Adel Bakawan

Chargé de cours à l'Université d'Evry, département
d'Administration Economique et Sociale.

Docteur en sociologie, auteur d'une thèse sur l'islamisme en
mutation à l'Ecole des Haute Etudes en Sciences sociales de Paris.
Chercheur associé à l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes.

2013
Paris

ENDESHE

مەسئۇلىيەتچىلىك، ئىنسانىيەتچىلىك ۋە مەدەنىيەت

www.endeshe.org

andesha.library@yahoo.com

<http://www.facebook.com/Andeshalib>

07501026400

سەيپىيە - شەرقىي مەدەنىيەت

تەلەپپۇزىيەتچىلىك ۋە مەدەنىيەت

نەزەرىيە

ئادەتتىكى مەدەنىيەت